

Πανεπιστήμιο Κύπρου
University of Cyprus

NOM 540 – ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΑΡΙΝΟ ΕΞΑΜΗΝΟ 2023

ΘΕΜΑ:

Το Δικαίωμα των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων για πρόσβαση σε διοικητική δίκη για περιβαλλοντικά θέματα στο Κυπριακό Δημόσιο Δίκαιο, σε σύγκριση με το Γαλλικό, Ελληνικό, και Ολλανδικό Δημόσιο Δίκαιο

Όνομα: Σταύρη Κοσιάρη
Επιβλέπουσα: Δρ. Ιωάννα Χατζηγιάννη
Τμήμα : Νομική, Πανεπιστήμιο Κύπρου
Αριθμός λέξεων: 17994

Αφιερώνεται σε όσους
ακούραστα με στήριξαν

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στο Κυπριακό Δημόσιο δίκαιο, η αναγνώριση έννομου συμφέροντος σε Περιβαλλοντικές Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (πΜΚΟ), για πρόσβασή σε περιβαλλοντική ακυρωτική δίκη αποτελεί συχνά αξεπέραστο εμπόδιο. Το δικαίωμα πρόσβασης τους προσκρούει στο άρθρο 146(2) του Συντάγματος και στην διαχρονική στενή ερμηνεία του από τα Κυπριακά Δικαστήρια, η οποία δεν μπορεί να «ταιριάζει» στον ιδιαίτερο ρόλο που οι πΜΚΟ, διαδραματίζουν σε ένα τομέα δικαίου με ιδιαιτερότητες όπως το Περιβαλλοντικό δίκαιο, με αποτέλεσμα να αποκλείονται από τις Δικαστικές αίθουσες.

Οι δυσκολίες πρόσβασης των πΜΚΟ στα Κυπριακά δικαστήρια παραβιάζουν την Σύμβαση του Άαρχους και το άρθρο 9.3 αυτής όπου προβλέπεται ότι τα κράτη πρέπει να διασφαλίζουν στο κοινό ευρεία πρόσβαση στην δικαιοσύνη και στην ερμηνεία που δόθηκε στο δικαίωμα από τα Ευρωπαϊκά Όργανα.

Την άποψη ότι η Κυπριακή Δικαιοσύνη αντιμετωπίζει το θέμα συντηρητικά και αδιάλλακτα, ενισχύει η σύγκρισή του με την προσέγγιση του δικαιώματος στις Γαλλία, την Ελλάδα και την Ολλανδία. Και τα τρία κράτη όπως και η Κύπρος χρησιμοποιούν το κριτήριο του έννομου συμφέροντος στις διοικητικές διαφορές και απαγορεύουν μια *actio popularis*, ωστόσο έχουν καταφέρει, με διαφορετικό τρόπο, να εξασφαλίσουν το δικαίωμα και να ισορροπήσουν μεταξύ δικαιώματος – λαϊκής αγωγής.

Η Διπλωματική επιδιώκει να εντοπίσει τα προβλήματα πρόσβασης που αντιμετωπίζουν οι πΜΚΟ στην Κύπρο και να εξετάσει πως η Γαλλία, η Ελλάδα και η Ολλανδία, μέσω της νομοθεσίας και της νομολογίας κατοχυρώνουν το δικαίωμα. Ισχυρίζεται ότι η προσέγγιση που υιοθετεί κάθε μια από τις χώρες αυτές είναι ενδεικτική του εύρους των προσεγγίσεων και δυνατοτήτων διασφάλισης του δικαιώματος πρόσβασης των πΜΚΟ, αποδεικνύοντας ότι το ζήτημα δεν είναι μονοδιάστατο όπως το παρουσιάζει η κυπριακή νομολογία. Η παρουσίασης

της εξέλιξης του δικαιώματος στις χώρες αυτές αντικρούει επιχειρήματα που χρησιμοποιήθηκαν, από την Κυπριακή νομολογία για διατήρηση της συντηρητικής αντιμετώπισης του. Συμπερένοντας ότι η Κύπρος αδικαιολόγητα αντιμετώπιζε το δικαίωμα με μια συντηρητική προσέγγιση δικαιολογώντας την με μη πειστικά επιχειρήματα.

Λέξεις Κλειδιά: Περιβάλλον, Έννομο Συμφέρον, ΣτΕ, Διοικητικό Δικαστήριο, RvS, Cd'Ε

ABSTRACT

In Cypriot public law, the recognition of a legal interest in Environmental Non-Governmental Organisations (ENGOS) for access to environmental litigation is an insurmountable obstacle. Their right of access runs up against Article 146(2) of the Constitution and its narrow interpretation by the Cypriot Courts, which cannot "*fit*" in the special role that NGOs play in a field of law with specificities such as environmental law, and as a result they are excluded from the courts.

The difficulties of access to the Cyprus courts by the ENGOS, violate the Aarhus Convention and its Article 9.3, which provides that states must ensure that the public has wide access to justice and to the interpretation given to the right by the European Institutions.

The view that the Cypriot judiciary treats the issue in a conservative and intransigent manner is reinforced by its comparison with the approach to the right in France, Greece and the Netherlands. All three states, like Cyprus, use the criterion of legitimate interest in administrative disputes and prohibit an *actio popularis*, yet they have managed, in different ways, to secure the right and to strike a balance between right and popular action.

This thesis seeks to identify the problems of access faced by eNGOs in Cyprus and to examine how France, Greece and the Netherlands, through legislation and case law, guarantee this right. It argues that the approach adopted by each of these countries is indicative of the range of approaches and possibilities for securing the right of access for eNGOs, demonstrating that the issue is not one-dimensional as presented in Cypriot jurisprudence. The presentation of the evolution of the right in these countries refutes arguments used by Cypriot jurisprudence to maintain a conservative approach to the right. Concluding that Cyprus has been unjustifiably treating the right with a conservative approach justifying it with unconvincing arguments.

Key Words: Environment, locus standi, Hellenic Council of State, RvS, Cd'E

	Σελ.
I. ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ	8
II. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
III. Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΤΩΝ ΠΜΚΟ	16
A. Η Σύμβαση του Άαρχους	18
B. Ευρωπαϊκή Ένωση	24
Γ. Συμπεράσματα	35
IV. Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΤΩΝ ΠΜΚΟ ΣΤΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΣΕ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ	37
A. Νομοθετικό Πλαίσιο	38
B. Νομολογική Διαμόρφωση του Δικαιώματος Πρόσβασης των ΠΜΚΟ στην Δικαιοσύνη στην Κύπρο πριν την κύρωση της Άαρχους και την ένταξη στη Ευρωπαϊκή Ένωση	41
Γ. Νομολογική Διαμόρφωση του Δικαιώματος Πρόσβασης των ΠΜΚΟ στην Δικαιοσύνη στην Κύπρο μετά την κύρωση της Άαρχους και την Ένταξη Ευρωπαϊκή Ένωση	49
Δ. Συμπεράσματα	55
V. Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΤΩΝ ΠΜΚΟ ΣΤΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΣΤΗΝ ΓΑΛΛΙΑ,	

ΕΛΛΑΔΑ, ΟΛΛΑΝΔΙΑ	58
A. Νομοθετική Κατοχύρωση	60
(i) <i>Γαλλία</i>	61
(ii) <i>Ελλάδα</i>	66
(iii) <i>Ολλανδία</i>	69
B. Νομολογιακή εξισορρόπηση μεταξύ δικαιώματος και actio popularis	77
(i) <i>Γαλλία</i>	78
(ii) <i>Ελλάδα</i>	82
(iii) <i>Ολλανδία</i>	87
VI. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	89
VII. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	97

I. ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

ACCC	Επιτροπή Συμμόρφωσης Άσρχους
Cd'Ε	Council d'etat
GALA	Ολλανδικός Νόμος Διοικητικού Δικαίου
RvS	Raad van State
ΔΕΕ	Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης
Πρότυπα	Διεθνή και Ευρωπαϊκά Πρότυπα
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΣ	Ελληνικό Σύνταγμα
Ευρ.Επ	Ευρωπαϊκή Επιτροπή
ΚΜ	Κράτη Μέλη
ΜΚΟ	Μη Κυβερνητική Οργάνωση
ΝΠ	Νομικά Πρόσωπα
ΝΠΔΔ	Νομικά Πρόσωπα Δημόσιου Δικαίου
ΠΜΚΟ	Περιβαλλοντική Μη Κυβερνητική Οργάνωση
ΣτΕ	Συμβούλιο της Επικράτειας
ΧΘΔΕΕ	Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΦΠ	Φυσικά Πρόσωπα

II. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Περιβαλλοντική δικαιοσύνη είναι η δίκαιη μεταχείριση και η ουσιαστική συμμετοχή όλων στην ανάπτυξη, εφαρμογή και επιβολή περιβαλλοντικών νόμων, κανονισμών και πολιτικών, καθώς για να φτάσουμε σε αυτή απαιτείται η ανάπτυξη, εφαρμογή και επιβολή ορθών περιβαλλοντικών νόμων και πολιτικών.¹ Από την άλλη η πρόσβαση στη δικαιοσύνη αποτελεί ένα μέσο επιβολής της περιβαλλοντικής νομοθεσίας, τρόπο διόρθωσης διοικητικών πράξεων επικίνδυνων για το περιβάλλον και μέσο πίεσης των αρμόδιων αρχών να προβούν στις απαιτούμενες ενέργειες για διαφύλαξη του περιβάλλοντος.² Επομένως, ειδικά για περιβαλλοντικά θέματα τα οποία ρυθμίζονται κυρίως από το κράτος, το δικαίωμα διοικητικής προσφυγής αποτελεί ένα από τα βασικότερα μέσα επίτευξης περιβαλλοντικής δικαιοσύνης.

Όπως όμως έχει εύστοχα λεχθεί το νερό και τα ψάρια δεν μπορούν να προσφύγουν στα Δικαστήρια, ούτε και τα δέντρα μπορούν να παραστούν ως διάδικοι, παρά το παράστημά τους.³ Κατά συνέπεια η ανάπτυξη μηχανισμών εκπροσώπησης αποτελεί ένα από τους σημαντικότερους τρόπους επίτευξης περιβαλλοντικής δικαιοσύνης.⁴ Από την άποψη αυτή οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ) και ιδιαίτερα οι Περιβαλλοντικές Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (πΜΚΟ), διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο στην προστασία της φύσης.⁵ Όσον αφορά

¹ ClientEarth Communications, «What is environmental justice?», 27 April 2021, Client Earth, <https://www.clientearth.org/latest/latest-updates/stories/what-is-environmental-justice/>

² J. Ebesson, 'Access to Justice at the National Level', In Book: M. Pallemarts, «The Aarhus Convention at Ten», 2011, European Law Publishing

³ Christopher D. Stone, «Should Trees have standing? Law, Morality, and the Environment 3rd Edition», 2010, Oxford University Press; Σκέψη 77, Προτάσεις της Γενικής Εισαγγελέα Eleanor Sharpston, C-664/15, Protect Natur-, Arten- und Landschaftschutz Umweltorganisation v. Bezirkshauptmannschaft Gmünd, 12/10/2017, ECLI:EU:C:2017:760

⁴ Emilie Chevalier, «Standing before French Administrative Courts and environment Protection: Not specific enough for an effective access to Justice?», 2020, PA PERSONA E AMMINISTRAZIONE Ricerche Giuridiche sull'Amministrazione e l'Economia

⁵ Rodela, Romina, Udovč Andrej, Boström Magnus, « Developing Environmental NGO Power for Domestic Battles in a Multilevel Context: Lessons from a Slovenian case», Environmental Policy & Governance. May/Jun2017, Vol. 27 Issue 3, p244-255. 12p.

ιδίως την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, η αναγνώριση της ικανότητάς τους να προσφεύγουν στα Δικαστήρια θεωρείται μέσο εκπροσώπησης των Περιβαλλοντικών συμφερόντων.⁶

Οι ΜΚΟ είναι μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί που συντηρούνται κυρίως από συνδρομές των μελών τους, δωρεές, επιχορηγήσεις και γενικότερα αποτελούν οργανώσεις που δίνουν έμφαση στις κοινωνικές αξίες αναλαμβάνοντας δράσεις υπέρ αυτών.⁷ Οι πΜΚΟ αποτελούν το πολυπληθέστερο και σημαντικότερο είδος ΜΚΟ, του οποίου η ανάπτυξη και η αύξηση κινείται παράλληλα με την αύξηση του διεθνούς περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος και λόγω αυτού.⁸ Οι περισσότερες ΜΚΟ διακρίνονται από ποιότητα και αξιοπιστία που βασίζεται στη γνώση και την τεχνογνωσία που διαθέτουν στο τομέα στον οποίο δραστηριοποιούνται.⁹ Ειδικότερα οι πΜΚΟ λόγω της αφοσίωσης τους στον περιβαλλοντικό τους στόχο έχουν την δυνατότητα να επικεντρωθούν και να εκφράσουν ισχυρά καθολικά περιβαλλοντικά πρότυπα χωρίς να επηρεάζονται από άλλα συμφέροντα (π.χ. οικονομικά).¹⁰ Επομένως οι ΜΚΟ έχουν ένα καίριο ρόλο στην εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου και η αυξημένη συμμετοχή τους σε δικαστικό επίπεδο κρίνεται ενόψει των πιο πάνω απαραίτητη.¹¹ Παρόλα αυτά οι πΜΚΟ συχνά κατηγορούνται για δημοκρατικό έλλειμμα, έλλειψη νομιμότητας και εξυπηρέτηση αλλότριων σκοπών ζητήματα τα οποία συχνά χρησιμοποιούνται ως επιχειρήματα υπόσκαψης του ρόλου τους.¹²

⁶ Emilie Chevalier, «Standing before French Administrative Courts and environment Protection: Not specific enough for an effective access to Justice?», 2020, PA PERSONA E AMMINISTRAZIONERicerche Giuridiche sull'Amministrazione e l'Economi

⁷ Chiara Giorgetti, «The Role of Nongovernmental Organizations in the Climate Change Negotiations», 1998, 9 Colo. J. Int'l Env'tl. L. & Pol'y 115

⁸ Chiara Giorgetti, «The Role of Nongovernmental Organizations in the Climate Change Negotiations», 1998, 9 Colo. J. Int'l Env'tl. L. & Pol'y 115

⁹ Emanuele Rebasti and Luisa Vierucci, «A Legal Status for NGOs in Contemporary International Law?», 2018, European Society of International Law

¹⁰ Chiara Giorgetti, «The Role of Nongovernmental Organizations in the Climate Change Negotiations», 1998, 9 Colo. J. Int'l Env'tl. L. & Pol'y 115; German Advisor Council on the Environmental, «Access to Justice in Environmental Matters: The Crucial Role of Legal Standing for Non-Governmental Organisations», 2005, SRU

¹¹ Emanuele Rebasti and Luisa Vierucci, «A Legal Status for NGOs in Contemporary International Law?», 2018, European Society of International Law

¹² Emanuele Rebasti and Luisa Vierucci, «A Legal Status for NGOs in Contemporary International Law?», 2018, European Society of International Law

Το δικαίωμα των ΜΚΟ για πρόσβαση στα εθνικά δικαστήρια για προσβολή πράξεων ή παραλήψεων της διοίκησης που παραβιάζουν το περιβάλλον έχει κατοχυρωθεί σε Διεθνές επίπεδο από την Σύμβαση του Άαρχους.¹³ Το δικαίωμα αποτυπώνεται στο άρθρο 9,¹⁴ το οποίο αποτελεί τον τρίτο πυλώνα της Σύμβασης και απαιτεί από τα μέλη να παρέχουν ευρεία πρόσβαση στην δικαιοσύνη προκειμένου να εξασφαλιστούν οι στόχοι της σύμβασης.¹⁵

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο η Σύμβαση έχει κυρωθεί¹⁶ από την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ)¹⁷ και από όλα τα Κράτη Μέλη της (ΚΜ), καθιστώντας την έτσι μεικτή συμφωνία¹⁸ και αναπόσπαστο μέρος της έννομης τάξης της ΕΕ με αυξημένη τυπική ισχύ, απαιτώντας σύμφωνη ερμηνεία της νομοθεσία της ένωσης με τις υποχρεώσεις της Σύμβασης.¹⁹ Ωστόσο οι ΜΚΟ που επιχειρούν την επιβολή της Σύμβασης, ζητώντας επανεξέταση των αποφάσεων των οργάνων της ένωσης που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της Άαρχους, προσκρούουν στις αυστηρές προϋποθέσεις αναγνώρισης ενεργητικής νομιμοποίησης ενώπιον των Ευρωπαϊκών Δικαστηρίων, με αποτέλεσμα η ΕΕ να παραβιάζει τις υποχρεώσεις της που προέρχονται από την σύμβαση του Άαρχους και συγκεκριμένα την υποχρέωση για παροχή ευρείας πρόσβασης των ΜΚΟ στην δικαιοσύνη.²⁰ Στο θέμα αυτό η ένωση προβάλλει ότι η συμμόρφωσή της

¹³ Σύμβαση του Άαρχους αναφορικά με την Πρόσβαση στην Πληροφόρηση, τη Δημόσια Συμμετοχή στη Λήψη Αποφάσεων και την Πρόσβαση στη Δικαιοσύνη σε Περιβαλλοντικά θέματα [1999] 2161 UNTS 447, 38 ILM 517

¹⁴ Άρθρο 9, Σύμβαση του Άαρχους αναφορικά με την Πρόσβαση στην Πληροφόρηση, τη Δημόσια Συμμετοχή στη Λήψη Αποφάσεων και την Πρόσβαση στη Δικαιοσύνη σε Περιβαλλοντικά θέματα [1999] 2161 UNTS 447, 38 ILM 517

¹⁵ Χριστίνα Χατζηκωνσταντίνου, «Σύμβαση Άαρχους – 20 χρόνια μετά, Το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη στις περιβαλλοντικές διαφορές υπό το φως της νομολογίας του ΔΕΕ», 2019, Εκδόσεις Σάκκουλα

¹⁶ 2005/370/EC: Council Decision of 17 February 2005 on the conclusion, on behalf of the European Community, of the Convention on access to information, public participation in decision-making and access to justice in environmental matters

¹⁷ Σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 2 της ΣΛΕΕ, «Η Ένωση έχει επίσης αποκλειστική αρμοδιότητα για τη σύναψη διεθνούς συμφωνίας όταν η σύναψη αυτή προβλέπεται σε νομοθετική πράξη της Ένωσης ή είναι απαραίτητη για να μπορέσει η Ένωση να ασκήσει την εσωτερική της αρμοδιότητα, ή κατά το μέτρο που ενδέχεται να επηρεάσει τους κοινούς κανόνες ή να μεταβάλει την εμβέλειά τους.»

¹⁸ Κωνσταντίνος Λυκούργος, Απόστολος Βλαχογιάννης και Άρτεμις Γιορδαμλή, «Το δικαίωμα προσφυγής των περιβαλλοντικών οργανώσεων: Μια συγκριτική επισκόπηση (Ε.Ε., Γαλλία, Κύπρος)», 2021, Friedrich Ebert Stiftung

¹⁹ Χριστίνα Χατζηκωνσταντίνου, «Σύμβαση Άαρχους – 20 χρόνια μετά, Το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη στις περιβαλλοντικές διαφορές υπό το φως της νομολογίας του ΔΕΕ», 2019, Εκδόσεις Σάκκουλα

²⁰ Marjolein Schaap, «ACCESS TO ENVIRONMENTAL JUSTICE FOR NGOS: REVIEWING THE EU LEGAL STANDING CRITERIA IN LIGHT OF THE AARHUS CONVENTION», Newsletter Nr. 8/13 AJV

επιτυγχάνεται και δια μέσου των εθνικών δικαστηρίων,²¹ αναπτύσσοντας πλούσια νομολογία μέσω της οποίας δίνει κατευθύνσεις στα ΚΜ ως προς τον τρόπο προσέγγισης του δικαιώματος του άρθρου 9 και την συμβατότητα των εθνικών δικονομικών κανόνων με αυτό σε τομείς που αφορούν την περιβαλλοντική ενωσιακή νομοθεσία.²²

Παρά ωστόσο την κρισιμότητα του δικαιώματος πρόσβασης των ΜΚΟ στην Δικαιοσύνη και την ανάπτυξη διεθνών και ευρωπαϊκών προτύπων, οι πόρτες των Κυπριακών Δικαστηρίων παρέμεναν ανέκαθεν κλειστές για όσες ΜΚΟ επιχείρησαν κατά καιρούς να επιβάλουν περιβαλλοντική δικαιοσύνη προσφεύγοντας κατά πράξεων ή παραλείψεων των διοικητικών οργάνων. Η αναγνώριση σε αυτές έννομου συμφέροντος διαχρονικά προσκρούει στην στενή νομολογιακή ερμηνεία των προϋποθέσεων του άρθρου 146.2 του Κυπριακού Συντάγματος (ΚΣ).²³ Παράλληλα όσες προσπάθειες έγιναν για διεύρυνση του δικαιώματος, είτε νομοθετικά, όπως η προσπάθεια τροποποίηση του Περί Γενικών Αρχών του Διοικητικού Δικαίου νόμου²⁴ είτε νομολογιακά όπως η υπόθεση *Ψίλοι του Ακάμα*,²⁵ δεν επικράτησαν ούτε υιοθετήθηκαν περαιτέρω.²⁶ Τα Κυπριακά δικαστήρια προς διατήρηση της στάσης αυτής προβάλλουν μη επαρκή και πειστική αιτιολογία η οποία επικεντρώνεται κυρίως στην έλλειψη ρητού Συνταγματικού Δικαιώματος στο περιβάλλον και στη μη δυνατότητα διεύρυνσης της διάταξης 146.2 ΚΣ αφού όπως θεωρούν κάτι τέτοιο θα σήμαινε θεμελίωσης λαϊκής αγωγής (action popularis).²⁷ Παράλληλα συναντάται στην κυπριακή νομολογία το εξής οξύμωρο: απαγορεύεται η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για τις ΜΚΟ διακηρύσσοντας ότι δεν είναι δυνατή

²¹ EC Report on EU implementation of the Aarhus convention in the area of access to justice in environment matters swd 2019 378 final

²² Βασιλική Ι. Καραγεώργου, «Η δικαστική προστασία στις περιβαλλοντικές διαφορές υπό το πρίσμα της Σύμβασης Άρχους και του άρθρου 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων: Σκέψεις με αφορμή τις Αποφάσεις του ΔΕΕ LZI (C-240/09) και LZII (C-243/15)», Περ.Δικ. Τ.4/2017

²³ Άρθρο 146.2 Κυπριακού Συντάγματος

²⁴ Περί των Γενικών Αρχών του Διοικητικού Δικαίου (Τροποποιητικός) Νόμος του 2008

²⁵ Σωματείο «Ψίλοι του Ακάμα» κ.α. v. Κυπριακής Δημοκρατίας (1998) 4 Α.Α.Δ. 767

²⁶ Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, σ. 224 - 241

²⁷ Βλέπε σχετικά υπόθεση *Thanos Club Hotel v. ΕΤΕΚ* (2000), 3 Α.Α.Δ. 323

μα διασταλτική ερμηνεία των προϋποθέσεων έννομου συμφέροντος για αυτές και την ίδια στιγμή επιτρέπεται η πρόσβαση σε άλλα ΝΠ ή ΦΠ για τα οποία παρατηρείται διασταλτική ερμηνεία των προϋποθέσεων του άρθρου 146.2 ΚΣ, χωρίς να δίνεται οποιαδήποτε επαρκείς αιτιολόγηση για τον λόγο διαφοροποίησης.²⁸

Η παρούσα διπλωματική επικεντρώνεται στο δικαίωμα πρόσβασης των ΜΚΟ σε διοικητική δίκη στην Κύπρο καθώς όπως συμπεραίνεται από τα πιο πάνω αποτελεί προβληματικό κεφάλαιο στο Κυπριακό Δημόσιο Δίκαιο. Οι ΜΚΟ ουσιαστικά αποκλείονται από τα Κυπριακά δικαστήρια και συντελούνται εις βάρος του δικαιώματος τους για προσφυγή διακρίσεις.²⁹ Εστιάζει στις ΜΚΟ γιατί συγκριτικά αντιμετωπίζουν μεγαλύτερες δυσκολίες ως προς την απόδειξη έννομου συμφέροντος, σε σχέση με άλλους προσφεύγοντες αλλά και λόγω του σημαντικού ρόλου, που όπως εξηγήθηκε πιο πάνω, διαδραματίζουν στην επιβολή περιβαλλοντικής δικαιοσύνης. Επικεντρώνεται στο δικαίωμα τους για πρόσβαση σε διοικητική δίκη καθώς, η διαχείριση του περιβάλλοντος ως δημόσιου αγαθού είναι ευθύνη του κράτους³⁰ και η προσφυγή σε διοικητικό δικαστήριο αποτελεί το σημαντικότερο δικαστικό διάβημα για προσβολή πράξεων και παραλείψεων της διοίκησης.³¹ Επίσης, θα αναφερθεί στα διεθνή και ευρωπαϊκά πρότυπα («πρότυπα») λόγω του καθοριστικού ρόλου τους στη διαμόρφωση του δικαιώματος στις εθνικές έννομες τάξεις, αφού μέσω των συστάσεων τους έχουν μειώσει την διακριτική ευχέρεια θέσπισης δικονομικών κανόνων παραχώρηση πρόσβασης στις ΜΚΟ που έχουν τα κράτη.³² Γεγονός που θα έπρεπε να οδηγήσει σε αλλαγή της στάσης αντιμετώπισης

²⁸ Constantinos Kombos, «The Supreme Court' s of Cyprus and the CJEU' s Approach to Standing for Judicial Review and to the Preliminary Reference Procedure», (2010), 16(3), European Public Law, 327-355

²⁹ Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άαρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, σ. 224 - 241; Constantinos Kombos, «The Supreme Court' s of Cyprus and the CJEU' s Approach to Standing for Judicial Review and to the Preliminary Reference Procedure», (2010), 16(3), European Public Law, 327-355

³⁰ Γλυκερία Σιούτη, «Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος», 2018, Γ' έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα

³¹ Κώστας Παρασκευάς, «Κυπριακό Διοικητικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος», 2017, Νομική Βιβλιοθήκη

³² Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άαρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, σ. 224 - 241

του δικαιώματος πρόσβασης των ΜΚΟ από την Κυπριακή έννομη τάξη (η οποία έχει από το 2003 κυρώσει τη Σύμβαση Άαρχους³³ και από το 2004 έχει προσχωρήσει στην ΕΕ) ώστε η Κύπρος να συμμορφώνεται με τα πρότυπα αυτά, κάτι ωστόσο που δεν έγινε αφού η περιοριστική προσέγγιση του δικαιώματος, η στενή ερμηνεία του άρθρου 146.2 ΚΣ και η απόκλιση των ΜΚΟ από τα Δικαστήρια συνεχίζεται ακόμα και σήμερα. Η παρούσα διπλωματική εστιάζει στην παράγραφο 3 του άρθρου 9, καθώς λόγω της μεγάλης διακριτικής ευχέρειας που παρέχει στα κράτη, ως προς τον τρόπο εφαρμογής του δικαιώματος που αντιπροσωπεύει, αποτέλεσε αμφιλεγόμενη διάταξη και προκάλεσε πολλές δυσκολίες ως προς την εφαρμογή της.³⁴ Επιπρόσθετα λόγω της αναφοράς της στο δικαίωμα του «κοινού» και όχι μόνο στο δικαίωμα του «ενδιαφερόμενου κοινού» (στο οποίο συγκαταλέγονται οι ΜΚΟ), δημιούργησε ερμηνευτικά διλήμματα ως προς το εύρος του δικαιώματος που παρέχει στις ΜΚΟ.³⁵

Παράλληλα με σκοπό την ανάδειξη της προβληματικής αντιμετώπισης του ζητήματος από την Κυπριακή δικαιοσύνη, την προβληματική της αιτιολογικής σκέψης για διατήρηση της στενής ερμηνευτικής προσέγγισης του δικαιώματος από την Κυπριακή νομολογία και την απόδειξη ότι υπάρχουν διάφοροι τρόποι προσέγγισης του δικαιώματος πρόσβασης των ΜΚΟ, μελετά τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζεται το δικαίωμα στην Γαλλία, την Ελλάδα και την Ολλανδία. Οι χώρες αυτές επιλέγηκαν γιατί ακολουθούν, όπως και η Κύπρος, την αρχή της αντικειμενικής στόχευσης και απαιτούν ο προσφεύγων να έχει επαρκές έννομο συμφέρον.³⁶ Οι έννομες αυτές τάξεις είναι αλληλοεπηρεαζόμενες. Ειδικότερα, το Κυπριακό Δημόσιο

³³ Νόμος που επικυρώνει τη Σύμβαση Άαρχους αναφορικά με την πρόσβαση στην πληροφόρηση, τη δημόσια συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη Δικαιοσύνη σε περιβαλλοντικά θέματα, Αριθμός 33(111) του 2003

³⁴ Audrey Danthinne, Mariolina Eliantonio, Marjan Peeters, «Justifying a presumed standing for environmental NGOs: A legal assessment of Article 9(3) of the Aarhus Convention», RECIEL, 7/12/2022, Volume31, Issue3, November 2022, P 411-420

³⁵ Χριστίνα Χατζηκωνσταντίνου, «Σύμβαση Άαρχους – 20 χρόνια μετά, Το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη στις περιβαλλοντικές διαφορές υπό το φως της νομολογίας του ΔΕΕ», 2019, Εκδόσεις Σάκκουλα

³⁶ Βασιλική Ι Καραγεώργου, « Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα ενώπιον των εθνικών Δικαστηρίων – Η επιρροή της Σύμβασης του Aarhus και του Ενωσιακού Δικαίου», 2021, Νομική Βιβλιοθήκη

δίκαιο είναι έντονα επηρεασμένο από το Ελληνικό³⁷ και αντίστοιχα το Ελληνικό είναι επηρεασμένο από το Γαλλικό.³⁸ Το ίδιο επηρεασμένο από το Γαλλικό είναι και το Ολλανδικό το οποίο όμως έχει και στοιχεία επηρεασμού, ειδικά τα τελευταία χρόνια, από το Γερμανικό και συγκεκριμένα από την αρχή *Schutznorm*,³⁹ την οποία φαίνεται να υιοθετεί σε ορισμένες υποθέσεις και η Κυπριακή νομολογία ως προς την εξέταση του συμφέροντος προσφυγής των ΜΚΟ.⁴⁰

Η παρούσα διπλωματική ισχυρίζεται ότι η Κυπριακή νομολογία δεν επιτρέπει στις ΜΚΟ να περάσουν την πόρτα του διοικητικού δικαστηρίου με αποτέλεσμα η αντιμετώπιση αυτή του δικαιώματος πρόσβασης τους να μην συνάδει με τα Διεθνής και Ευρωπαϊκά πρότυπα. Θεωρεί ότι η Κυπριακή Δικαστική εξουσία δεν αντιλαμβάνεται τον ιδιαίτερο ρόλο του περιβαλλοντικού δικαίου και των πΜΚΟ και τον ρόλο που διαδραματίζουν στην περιβαλλοντική δικαιοσύνη. Ως προς την αιτιολογική σκέψη των Κυπριακών Δικαστηρίων θεωρεί ότι είναι ανεπαρκείς και μη πειστική. Ενώ υποστηρίζει ότι η υπόθεση *Ψίλοι του Ακάμα*⁴¹ έπρεπε να διευρυνθεί και να εξελιχθεί αφού κινείτο στα σωστά πλαίσια. Παράλληλα μέσω της μελέτης των έννομων τάξεων υποστηρίζει ότι η αντιμετώπιση και εξέλιξη του δικαιώματος πρόσβασης των ΜΚΟ σε αυτές σε σχέση με την εξέλιξή του στην Κύπρο καταδεικνύει ότι η αντιμετώπιση του από την Κυπριακή νομολογία ήταν και παραμένει αναχρονιστική. Ισχυρίζεται επίσης ότι οι χώρες αυτές αποδεικνύουν πως υπάρχει εύρος προσεγγίσεων του δικαιώματος και ότι το ζήτημα πρόσβασης δεν είναι μονοδιάστατο όπως το παρουσιάζει η Κυπριακή νομολογία αφού κάθε μια από αυτές τις έννομες τάξεις έχει

³⁷ Κώστας Παρασκευά, «Κυπριακό Διοικητικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος», 2017, Νομική Βιβλιοθήκη

³⁸ Βασιλική Ι Καραγεώργου, « Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα ενώπιον των εθνικών Δικαστηρίων – Η επιρροή της Σύμβασης του Aarhus και του Ενωσιακού Δικαίου», 2021, Νομική Βιβλιοθήκη

³⁹ Βασιλική Ι Καραγεώργου, « Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα ενώπιον των εθνικών Δικαστηρίων – Η επιρροή της Σύμβασης του Aarhus και του Ενωσιακού Δικαίου», 2021, Νομική Βιβλιοθήκη

⁴⁰ Jan Darpö, «Effective Justice? Synthesis report of the study on the Implementation of Articles 9.3 and 9.4 of the Aarhus Convention in Seventeen of the Member States of the European Union», 2012-11-11/Final

⁴¹ Σωματείο «Ψίλοι του Ακάμα» κ.α. ν. Κυπριακής Δημοκρατίας (1998) 4 Α.Α.Δ. 767

καταφέρει με το δικό της τρόπο να βρει τις ισορροπίες μεταξύ δικαιώματος και λαϊκής αγωγής. Τέλος απορρίπτει στο σύνολό της την αιτιολογική σκέψη που χρησιμοποιήθηκε προς διατήρηση της αυστηρής ερμηνείας του άρθρου 146.2 από τα Κυπριακά Δικαστήρια.

Για τους σκοπούς της παρούσας εργασίας θα αναλυθεί στην *Ενότητα III*, η Διεθνής και Ευρωπαϊκή διαμόρφωση του δικαιώματος πρόσβασης των ΜΚΟ, ώστε να διαφανεί πως αυτές κατάφεραν να θέσουν κριτήρια και σαφές υποχρεώσεις ως προς την εξασφάλιση του δικαιώματος, χωρίς όμως να καταλύουν εντελώς την αυτονομία των μελών. Ακολούθως στην *Ενότητα IV*, θα εξεταστεί η νομολογιακή εξέλιξη του δικαιώματος στην Κύπρο, πως τα κυπριακά δικαστήρια αντιμετώπισαν το δικαίωμα και τις υποχρεώσεις που δημιουργήθηκαν από την Διεθνή και Ευρωπαϊκή κοινότητα. Η *Ενότητα V*, παρουσιάζει τον τρόπο προσέγγισης του δικαιώματος σε Γαλλία, Ελλάδα και Ολλανδία τόσο νομοθετικά όσο και νομολογιακά, ούτως ώστε να αναδείξει τις διάφορες εθνικές προσεγγίσεις, οι οποίες σε σύγκριση με την Κυπριακή καταδεικνύουν τις ελλείψεις της τελευταίας και την ασυμβατότητα της με τις απαιτήσεις του δικαιώματος και πως υπάρχει δυνατότητα συμμόρφωση με τα διεθνής και ευρωπαϊκά πρότυπα και διεύρυνση του δικαιώματος. Τέλος στην *Ενότητα VI*, θα παρουσιαστούν τα γενικότερα συμπεράσματα της διπλωματικής.

III. Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΤΩΝ ΜΚΟ

Η ενότητα παρουσιάζει τη διαμόρφωση του δικαιώματος πρόσβασης των ΜΚΟ σε Διεθνές και Ευρωπαϊκό επίπεδο. Στην υποενότητα Α στα πλαίσια της διεθνούς διαμόρφωσης παρουσιάζεται η σύμβαση του Άαρχους⁴² καθώς, μέσω αυτής το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη για πράξεις ενάντια στο περιβάλλον έχει διεθνώς κατοχυρωθεί, αναγνωρίστηκε

⁴² UNECE, Convention on Access to Information, Public Participation in Decision - making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention), done at Aarhus, Denmark, on 25 June 1998

σημαντικός ρόλος στις ΜΚΟ και στο δικαίωμα τους να προσφεύγουν και έχει κατοχυρώσει διεθνές δεσμευτικά πρότυπα του δικαιώματος για τα κράτη.⁴³ Το δικαίωμα αποτυπώνεται στον τρίτο πυλώνα της Σύμβασης, δηλαδή το άρθρο 9.⁴⁴ Η ανάλυση επικεντρώνεται στην παραγράφου 3,⁴⁵ καθώς η εφαρμογή της στις εθνικές έννομες τάξεις αποδείχθηκε δύσκολο εγχείρημα, αφού όπως θα εξηγηθεί αποτυπώνει ένα γενικότερο δικαίωμα πρόσβαση, αφήνοντας μεγάλη διακριτική ευχέρεια στα κράτη ως προς τον τρόπο εξασφάλισής του, με αποτέλεσμα να αναπτυχθούν διάφορες εθνικές προσεγγίσεις,⁴⁶ (με τις οποίες ασχολούνται τα επόμενα κεφάλαια) και προβληματισμούς ως προς το εύρος του δικαιώματος που παρέχει.⁴⁷ Ζητήματα με τα οποία ασχολείται η Επιτροπή Συμμόρφωσης Άαρχους (ACCC) ως το όργανο ελέγχου συμμόρφωσης των κρατών με τη σύμβαση,⁴⁸ η οποία δημιούργησε μέσω των πορισμάτων της συγκεκριμένα πρότυπα του τρόπου προσέγγισης του δικαιώματος απαιτώντας από τα κράτη να εξασφαλίζουν «ευρεία πρόσβαση» στις ΜΚΟ, χωρίς να υποχρεώνει σε θέσπιση λαϊκής αγωγής,⁴⁹ γι' αυτό θα γίνει ειδική αναφορά στην ACCC και στα πορίσματα της.

Η Σύμβαση αποτελεί «μικτή συμφωνία» καθώς έχει κυρωθεί από τα ΚΜ της ΕΕ και την ίδια.⁵⁰ Ως αποτέλεσμα αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της έννομης τάξης της ΕΕ, άρα έχει

⁴³ Βασιλική Ι Καραγεώργου, « Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα ενώπιον των εθνικών Δικαστηρίων – Η επιρροή της Σύμβασης του Aarhus και του Ενωσιακού Δικαίου», 2021, Νομική Βιβλιοθήκη; Marjolein Schaap, «ACCESS TO ENVIRONMENTAL JUSTICE FOR NGOS: REVIEWING THE EU LEGAL STANDING CRITERIA IN LIGHT OF THE AARHUS CONVENTION», Newsletter Nr. 8/13 AJV

⁴⁴ Article 9, UNECE, Convention on Access to Information, Public Participation in Decision - making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention), done at Aarhus, Denmark, on 25 June 1998

⁴⁵ Article 9(3), UNECE, Convention on Access to Information, Public Participation in Decision - making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention), done at Aarhus, Denmark, on 25 June 1998

⁴⁶ Audrey Danthinne, Mariolina Eliantonio, Marjan Peeters, «Justifying a presumed standing for environmental NGOs: A legal assessment of Article 9(3) of the Aarhus Convention», RECIEL, 7/12/2022, Volume31, Issue3, November 2022, P 411-420

⁴⁷ Audrey Danthinne, Mariolina Eliantonio, Marjan Peeters, «Justifying a presumed standing for environmental NGOs: A legal assessment of Article 9(3) of the Aarhus Convention», RECIEL, 7/12/2022, Volume31, Issue3, November 2022, P 411-420

⁴⁸ Χριστίνα Χατζηκωνσταντίνου, «Σύμβαση Άαρχους – 20 χρόνια μετά, Το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη στις περιβαλλοντικές διαφορές υπό το φως της νομολογίας του ΔΕΕ», 2019, Εκδόσεις Σάκκουλα

⁴⁹ Marjolein Schaap, «ACCESS TO ENVIRONMENTAL JUSTICE FOR NGOS: REVIEWING THE EU LEGAL STANDING CRITERIA IN LIGHT OF THE AARHUS CONVENTION», Newsletter Nr. 8/13 AJV

⁵⁰ Adam Daniel Nagy, «The Aarhus-Acquis in the EU Developments in the Dynamics of Implementing the Three Pillars Structure», Chapter 2, in book: Roberto Caranta, Anna Gerbrandy, Bilun Müller, «The Making of a New

αυξημένη τυπική ισχύ, η οποία απαιτεί σύμφωνη ερμηνεία της ευρωπαϊκής νομοθεσίας με τις υποχρεώσεις της Σύμβασης γεγονός που επέτρεψε στο Δικαστήριο της ΕΕ (ΔΕΕ) να εκδίδει προδικαστικές αποφάσεις ερμηνεία της.⁵¹ Η υποενότητα Β, σχολιάζει τους νομολογικούς κανόνες και τις κατευθυντήριες γραμμές που έθεσε το ΔΕΕ στον τρόπο προσέγγισης του δικαιώματος από τα κράτη. Όπως θα εξηγηθεί η σύνδεση από το ΔΕΕ του δικαιώματος με την περιβαλλοντική νομοθεσία της ΕΕ η περαιτέρω σύνδεσή του με το άρθρο 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (ΧΘΔΕ), η αρχή της σύμφωνης ερμηνείας και της υπεροχής, περιόρισαν την διακριτική ευχέρεια των κρατών, καθιστώντας σαφές ότι πρέπει να δίνεται «ευρεία πρόσβαση» στις ΜΚΟ στα εθνικά Δικαστήρια όταν το επίδικο ζήτημα αφορά την περιβαλλοντική νομοθεσία της Ένωσης.

Η υποενότητα Γ, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το Διεθνές και Ευρωπαϊκό επίπεδο έχουν δημιουργήσει δεσμευτικά πρότυπα σύμφωνα με τα οποία τα ΚΜ πρέπει να παρέχουν ευρεία πρόσβαση στη δικαιοσύνη για τις ΜΚΟ, χωρίς να τα υποχρεώνει να θεσπίσουν *action popularis*. Αφήνοντας ωστόσο διακριτική ευχέρεια στα κράτη ως προς το τι δικονομικούς κανόνες θα θεσπίσουν με αποτέλεσμα να δημιουργούνται διαφορετικές εθνικές προσεγγίσεις με τις οποίες θα ασχοληθούν οι επόμενες ενότητες.

A. Η Σύμβαση του Άαρχους

Η σύμβαση του Άαρχους,⁵² από το 2001 που τέθηκε σε ισχύ αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο του περιβαλλοντικού δικαίου.⁵³ Η σημασία της έγκειται στο ότι δημιουργεί δεσμευτικές

European Legal Culture: The Aarhus Convention: At the Crossroad of Comparative», 2017, Europa Law Publishing

⁵¹ Audrey Danthinne, Mariolina Eliantonio, Marjan Peeters, «Justifying a presumed standing for environmental NGOs: A legal assessment of Article 9(3) of the Aarhus Convention», *RECIEL*, 7/12/2022, Volume31, Issue3, November 2022, P 411-420

⁵² UNECE, Convention on Access to Information, Public Participation in Decision - making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention), done at Aarhus, Denmark, on 25 June 1998

⁵³ Audrey Danthinne, Mariolina Eliantonio, Marjan Peeters, «Justifying a presumed standing for environmental NGOs: A legal assessment of Article 9(3) of the Aarhus Convention», *RECIEL*, 7/12/2022, Volume31, Issue3, November 2022, P 411-420

υποχρεώσεις στις δημόσιες αρχές για διασφάλιση δικαιώματος στο περιβάλλον μέσω τριών διαδικαστικών δικαιωμάτων, το δικαίωμα στην περιβαλλοντική πληροφόρηση, το δικαίωμα συμμετοχής στη λήψη περιβαλλοντικών αποφάσεων και το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα.⁵⁴ Η εφαρμογή της και γενικότερα η συμμόρφωση των κρατών με τις απαιτήσεις της ελέγχεται από την ACCC.⁵⁵ Καθιστώντας την έτσι ένα δυναμικό, απαιτητικό διεθνές κείμενο.⁵⁶

Η ACCC είναι ένας καινοτόμος μηχανισμός συμμόρφωσης, λόγω της σύνθεσης της, (για την οποία οι ΜΚΟ έχουν δικαίωμα να προτείνουν μέλος)⁵⁷ και γιατί εκτός από τα κράτη, αποδέχεται αναφορές μη συμμόρφωσης από πολίτες και ΜΚΟ.⁵⁸ Αποδεικνύοντας τη σημαντική θέση των ΜΚΟ στην σύμβαση, η οποία καθιστά τις οργανώσεις αυτές στο επίκεντρο, προωθώντας την αναγνώριση και ενδυνάμωση του ρόλου τους.⁵⁹

Η σημαντική θέση των ΜΚΟ είναι επίσης σαφές από το ίδιο το προοίμιο, το οποίο αναφέρεται ειδικά στις ΜΚΟ και από την ένταξή τους στην έννοια του «ενδιαφερόμενου κοινού»⁶⁰ που διακρίνεται από την ευρύτερη έννοια του «κοινού».⁶¹ Συγκεκριμένα στο προοίμιο αναφέρεται ότι αναγνωρίζεται η σημασία του ρόλου που διαδραματίζουν οι πολίτες,

⁵⁴ Milan Ročuča, Marijana Mladenov, Predrag Mirković, « The analysis of the Aarhus convention in the context of good environmental governance», Economics of Agriculture, Oct-Dec2018, Vol. 65 Issue 4, p1615-1625. 11p.

⁵⁵ Χριστίνα Χατζηκωνσταντίνου, «Σύμβαση Ααρχους – 20 χρόνια μετά, Το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη στις περιβαλλοντικές διαφορές υπό το φως της νομολογίας του ΔΕΕ», 2019, Εκδόσεις Σάκκουλα

⁵⁶ Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Ααρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, σ. 224 - 241

⁵⁷ Η σύνθεση της επιτροπής αποτελείται από προσωπικότητες - εμπειρογνώμονες, οι οποίοι προτείνονται από όλες τις συμβαλλόμενες χώρες και τις ΜΚΟ και η επιλογή τους γίνεται με κριτήριο το ήθος και τα προσόντα, Βλέπε περαιτέρω, Χριστίνα Χατζηκωνσταντίνου, «Σύμβαση Ααρχους – 20 χρόνια μετά, Το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη στις περιβαλλοντικές διαφορές υπό το φως της νομολογίας του ΔΕΕ», 2019, Εκδόσεις Σάκκουλα

⁵⁸ Βασιλική Ι Καραγεώργου, « Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα ενώπιον των εθνικών Δικαστηρίων – Η επιρροή της Σύμβασης του Aarhus και του Ενωσιακού Δικαίου», 2021, Νομική Βιβλιοθήκη

⁵⁹ Χριστίνα Χατζηκωνσταντίνου, «Σύμβαση Ααρχους – 20 χρόνια μετά, Το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη στις περιβαλλοντικές διαφορές υπό το φως της νομολογίας του ΔΕΕ», 2019, Εκδόσεις Σάκκουλα

⁶⁰ Article 2.5, UNECE, Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention), done at Aarhus, Denmark, on 25 June 1998

⁶¹ Article 2.4, UNECE, Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention), done at Aarhus, Denmark, on 25 June 1998;

Χριστίνα Χατζηκωνσταντίνου, «Σύμβαση Ααρχους – 20 χρόνια μετά, Το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη στις περιβαλλοντικές διαφορές υπό το φως της νομολογίας του ΔΕΕ», 2019, Εκδόσεις Σάκκουλα

οι ΜΚΟ και οι ιδιώτες στην προστασία του περιβάλλοντος και ότι το κοινό, συμπεριλαμβανομένων των οργανώσεων πρέπει να έχει πρόσβαση στους δικαστικούς μηχανισμούς.⁶² Στην έννοια του «κοινού» συγκαταλέγονται οι ΜΚΟ, ΦΠ, ΝΠ, ενώσεις, οργανισμοί και ομάδες ανάλογα με το εθνικό δίκαιο.⁶³ Ενώ η έννοια του “ενδιαφερόμενου κοινού”, αφορά όσους επηρεάζονται ή θα επηρεαστούν ή έχουν συμφέρον, διευκρινίζοντας ότι οι ΜΚΟ έχουν πάντα συμφέρον.⁶⁴

Η σύμβαση αποτελεί το πρώτο διεθνές κείμενο που ασχολείται με τα περιβαλλοντικά διαδικαστικά δικαιώματα και ειδικότερα το δικαίωμα πρόσβασης των ΜΚΟ στην περιβαλλοντική δικαιοσύνη.⁶⁵ Το δικαίωμα ενσωματώνεται στον τρίτο πυλώνα της, δηλαδή στο άρθρο 9⁶⁶ και θεωρείται ο “πυρήνας” της σύμβασης, αφού της προσδίδει δυναμική και δεσμευτικότητα, ενώ παράλληλα ελέγχει και διασφαλίζει την αποτελεσματική εφαρμογή των άλλων δύο⁶⁷ πυλώνων,⁶⁸ καθιστώντας το «εγγυητικό στοιχείο της σύμβασης».⁶⁹ Το άρθρο δομείται περαιτέρω σε τρεις πυλώνες πρόσβασης: (1) πρόσβαση βάσει του πυλώνα

⁶² Προοίμιο, Παράγραφοι 13 και 21, UNECE, Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention), done at Aarhus, Denmark, on 25 June 1998

⁶³ Article 2.4, UNECE, Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention), done at Aarhus, Denmark, on 25 June 1998

⁶⁴ Article 2.5, UNECE, Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention), done at Aarhus, Denmark, on 25 June 1998

⁶⁵ Κωνσταντίνος Λυκούργος, Απόστολος Βλαχογιάννης και Άρτεμις Γιορδαμλή, «Το δικαίωμα προσφυγής των περιβαλλοντικών οργανώσεων: Μια συγκριτική επισκόπηση (Ε.Ε., Γαλλία, Κύπρος)», 2021, Friedrich Ebert Stiftung

⁶⁶ Article 9, UNECE, Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention), done at Aarhus, Denmark, on 25 June 1998

⁶⁷ Δηλαδή την πρόσβαση στις πληροφορίες (πρώτος πυλώνας) και την συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων (δεύτερος πυλώνας)

⁶⁸ Χριστίνα Χατζηκωνσταντίνου, «Σύμβαση Aarhus – 20 χρόνια μετά, Το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη στις περιβαλλοντικές διαφορές υπό το φως της νομολογίας του ΔΕΕ», 2019, Εκδόσεις Σάκκουλα

⁶⁹ Adam Daniel Nagy, «The Aarhus-Acquis in the EU Developments in the Dynamics of Implementing the Three Pillars Structure», Chapter 2, in book: Roberto Caranta, Anna Gerbrandy, Bilun Müller, «The Making of a New European Legal Culture: The Aarhus Convention: At the Crossroad of Comparative», 2017, Europa Law Publishing

πληροφόρησης,⁷⁰ (2) πρόσβαση βάσει των διατάξεων συμμετοχής⁷¹ και (3) δικαιοσύνης που καλύπτει οτιδήποτε υπερβαίνει τους δύο πρώτους πυλώνες (άρθρο 9.3).⁷²

Σύμφωνα με το άρθρο 9.3: «με την επιφύλαξη των διαδικασιών επανεξέτασης που αναφέρονται στις παραγράφους 1 και 2, κάθε συμβαλλόμενο μέρος διασφαλίζει ότι, εφόσον πληρούν τα κριτήρια, εάν υπάρχουν, που προβλέπονται στο εθνικό δίκαιο, τα μέλη του κοινού έχουν πρόσβαση σε διοικητικές ή δικαστικές διαδικασίες για την προσβολή πράξεων και παραλείψεις ιδιωτών και δημόσιων αρχών που παραβιάζουν διατάξεις του εθνικού περιβαλλοντικού δικαίου».⁷³

Η διάταξη διατυπώνει ένα γενικότερο δικαίωμα πρόσβασης, πρώτο γιατί αναφέρεται στο δικαίωμα του «κοινού» και όχι στο «ενδιαφερόμενο κοινό» και δεύτερο γιατί επεκτείνεται σε όλους τους τομείς όχι μόνο σε αυτούς της ενημέρωσης και συμμετοχής.⁷⁴ Περαιτέρω, η φράση «εφόσον πληρούν τα κριτήρια, εάν υπάρχουν, που προβλέπονται στο εθνικό του δίκαιο», παρέχει στα κράτη διακριτική ευχέρεια προσδιορισμού των απαιτήσεων θεμελίωσης συμφέροντος του «κοινού».⁷⁵ Επίσης, η αναφορά «εάν υπάρχουν» επιτρέπει τη θεμελίωση *actio popularis*,⁷⁶ χωρίς ωστόσο να υποχρεώνει σε κάτι τέτοιο.⁷⁷

⁷⁰ Article 9.1, UNECE, Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention), done at Aarhus, Denmark, on 25 June 1998

⁷¹ Article 9.2, UNECE, Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention), done at Aarhus, Denmark, on 25 June 1998

⁷² Adam Daniel Nagy, «The Aarhus-Acquis in the EU Developments in the Dynamics of Implementing the Three Pillars Structure», Chapter 2, in book: Roberto Caranta, Anna Gerbrandy, Bilun Müller, «The Making of a New European Legal Culture: The Aarhus Convention: At the Crossroad of Comparative», 2017, Europa Law Publishing

⁷³ Article 9.3, UNECE, Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention), done at Aarhus, Denmark, on 25 June 1998

⁷⁴ Adam Daniel Nagy, «The Aarhus-Acquis in the EU Developments in the Dynamics of Implementing the Three Pillars Structure», Chapter 2, in book: Roberto Caranta, Anna Gerbrandy, Bilun Müller, «The Making of a New European Legal Culture: The Aarhus Convention: At the Crossroad of Comparative», 2017, Europa Law Publishing

⁷⁵ Χριστίνα Χατζηκωνσταντίνου, «Σύμβαση Aarhus – 20 χρόνια μετά, Το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη στις περιβαλλοντικές διαφορές υπό το φως της νομολογίας του ΔΕΕ», 2019, Εκδόσεις Σάκκουλα

⁷⁶ Ludwig Krämer, «Access to Environmental Justice: the Double Standards of the ecj», JEEPL, 14 (2017) 159-185

⁷⁷ Findings and recommendations of the Compliance Committee with regard to compliance by Belgium with the Convention, ACCC/C/2005/11 Belgium, (adopted on 16 June 2008); Findings of the Compliance Committee with regard to compliance by Denmark with its obligations under the Convention, ACCC/C/2006/18

Λόγω της γενικότητας της, η διάταξη έχει χαρακτηριστεί ως καθοδηγητικού χαρακτήρα, καθώς δεν θέτει συγκεκριμένα κριτήρια πρόσβασης και τα κράτη έχουν μεγάλη διακριτική ευχέρεια, ως προς τη θέσπιση των κριτηρίων άσκησης του δικαιώματος.⁷⁸ Ως αποτέλεσμα, αποτέλεσε αντικείμενο νομικών προβληματισμών, ερμηνευτικών διλημμάτων ως προς τον τρόπο εφαρμογής της και το εύρος του δικαιώματος που οδήγησαν στην ανάπτυξη διαφορετικών εθνικών προσεγγίσεων, με τα κριτήρια και την ένταση του δικαιώματος να διαφέρουν σε κάθε έννομη τάξη (όπως θα δούμε παρακάτω).⁷⁹ Ωστόσο, θα ήταν λάθος εάν αντιμετωπιζόταν ως διάταξη καθοδηγητικού χαρακτήρα καθώς δεν αποτελεί απλή υπόδειξη αλλά διατυπώνει ένα κομβικής σημασίας δικαίωμα το οποίο τα κράτη υποχρεούνται να διασφαλίζουν.⁸⁰

Η ACCC αποφάνθηκε ότι η πρόσβαση στη δικαιοσύνη πρέπει να αποτελεί τον κανόνα και όχι την εξαίρεση.⁸¹ Ναι μεν τα κράτη είναι ελεύθερα να καθορίζουν τα κριτήρια πρόσβασης και δεν υποχρεούνται σε θέσπιση λαϊκής αγωγής, ωστόσο δεν πρέπει να καταχρώνται τη διακριτική ευχέρεια, χρησιμοποιώντας την ως δικαιολογία θέσπισης αυστηρών κριτηρίων σύνδεσης πράξης - προσφεύγοντα που καταλύουν το δικαίωμα.⁸² Οι δε περιορισμοί, πρέπει να αφορούν τα κριτήρια που πρέπει να πληρούν οι προσφεύγοντες και όχι τα πρόσωπα που

Denmark, (adopted on 29 April 2008); Findings and recommendations with regard to communication ACCC/C/2010/48 concerning compliance by Austria, (adopted on 16 December 2011)

⁷⁸ Χριστίνα Χατζηκωνσταντίνου, «Σύμβαση Ααρχους – 20 χρόνια μετά, Το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη στις περιβαλλοντικές διαφορές υπό το φως της νομολογίας του ΔΕΕ», 2019, Εκδόσεις Σάκκουλα

⁷⁹ Audrey Danthinne, Mariolina Eliantonio, Marjan Peeters, «Justifying a presumed standing for environmental NGOs: A legal assessment of Article 9(3) of the Aarhus Convention», 7/12/2022., RECIEL, Volume31, Issue3, November 2022, Pages 411-420

⁸⁰ Τα ζητήματα αυτά αποτελούν αντικείμενο ενασχόλησης της παρούσας διπλωματικής και θα συζητηθούν περαιτέρω στις επόμενες ενότητες μέσω της εξετάσεις των έννομων τάξεων της Κύπρου, Γαλλίας, Ελλάδας και Ολλανδίας

⁸¹ Findings and recommendations of the Compliance Committee with regard to compliance by Belgium with the Convention, ACCC/C/2005/11 Belgium, (adopted on 16 June 2008); Findings of the Compliance Committee with regard to compliance by Denmark with its obligations under the Convention, ACCC/C/2006/18 Denmark, (adopted on 29 April 2008); Findings and recommendations with regard to communication ACCC/C/2010/48 concerning compliance by Austria, (adopted on 16 December 2011)

⁸² Findings and recommendations of the Compliance Committee with regard to compliance by Belgium with the Convention, ACCC/C/2005/11 Belgium, (adopted on 16 June 2008); Findings of the Compliance Committee with regard to compliance by Denmark with its obligations under the Convention, ACCC/C/2006/18 Denmark, (adopted on 29 April 2008); Findings and recommendations with regard to communication ACCC/C/2010/48 concerning compliance by Austria, (adopted on 16 December 2011)

μπορούν να προσφύγουν,⁸³ και να εξασφαλίζουν την πρόσβαση των ΜΚΟ σε δικαστικούς μηχανισμούς με σκοπό την προάσπιση των συμφερόντων τους και την επιβολή του νόμου.⁸⁴

Ως προς το άρθρο 9.3, η γενικότητα του γράμματος του και η διακριτική ευχέρεια που παρέχει, μειώνεται σε κάποιο βαθμό, από τα πορίσματα της ACCC, τα οποία απαιτούν από τα κράτη παραχώρηση «ευρείας δυνατότητας» πρόσβασης, ξεκαθαρίζοντας πως μια *actio popularis* δεν είναι αναγκαία.⁸⁵ Επομένως, η ACCC έχει ένα σημαντικό ρόλο στην σωστή προσέγγιση του άρθρου 9.3 και αποτελεί μέσω εξασφάλισής του, αφού σε περίπτωση που τα κράτη δεν διαχειρίζονται το δικαίωμα σύμφωνα με τις υποδείξεις της ενδέχεται να καταγγελθούν σε αυτή. Τα πορίσματα της δεν είναι νομικά δεσμευτικά εντούτοις προκαλούν κοινωνική και δημόσια λογοδοσία επηρεάζοντας έτσι τις εθνικές πρακτικές.⁸⁶ Απόδειξη της δυναμικότητας της αποτελεί το γεγονός ότι δεν δίστασε να εκδώσει πορίσματα κατά της ΕΕ για μη συμμόρφωσή της με τη σύμβαση και ειδικότερα με το άρθρο 9.3, διατυπώνοντας συστάσεις προς τα ενωσιακά όργανα.⁸⁷ Ενέργεια που έχει εύστοχα σχολιαστεί ως εξαιρετικά ενδιαφέρον από πλευράς θεσμικών ισορροπιών και σχέσεων μεταξύ διεθνούς και ενωσιακού δικαίου.⁸⁸ Η αμέσως επόμενη ενότητα εξετάζει τα πορίσματα αυτά και τις επιπτώσεις που είχαν στη Ευρωπαϊκή διαμόρφωση του δικαιώματος.

⁸³ Βασιλική Ι Καραγεώργου, « Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα ενώπιον των εθνικών Δικαστηρίων – Η επιρροή της Σύμβασης του Aarhus και του Ενωσιακού Δικαίου», 2021, Νομική Βιβλιοθήκη

⁸⁴ ACCC/C/2010/48 (Αυστρία)

⁸⁵ Findings and recommendations of the Compliance Committee with regard to compliance by Belgium with the Convention, ACCC/C/2005/11 Belgium, (adopted on 16 June 2008)

⁸⁶ Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Aarhus και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, σ. 224 - 241

⁸⁷ Findings and recommendations with regard to communication ACCC/C/2008/32 (Part I) concerning compliance by the European Union (adopted 14 April 2011); Findings and Recommendations of the Compliance Committee with regard to Communication ACCC/C/2008/32 (Part II) concerning compliance by the European Union (adopted 17 March 2017)

⁸⁸ Βασιλική Ι. Καραγεώργου, «Η δικαστική προστασία στις περιβαλλοντικές διαφορές υπό το πρίσμα της Σύμβασης Aarhus και του άρθρου 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων: Σκέψεις με αφορμή τις Αποφάσεις του ΔΕΕ LZI (C-240/09) και LZII (C-243/15)», Περ.Δικ. Τ.4/2017, 2017, σ. 605-622

B. Ευρωπαϊκή Ένωση

Η ΕΕ έχει κατηγορηθεί για μη συμμόρφωση με το άρθρο 9,⁸⁹ καθώς συντηρεί μια περιοριστική νομολογιακή ερμηνεία των προϋποθέσεων άσκησης ευθείας προσφυγής στα Ευρωπαϊκά Δικαστήρια η οποία αν και δεν σχετίζεται ευθέως με τον τομέα του περιβάλλοντος, καθιστά πολύ δύσκολη την πρόσβαση των ΜΚΟ σε αυτά.⁹⁰ Συγκεκριμένα απαιτεί, ατομικό επηρεασμό δηλαδή, επηρεασμό της νομικής κατάστασης του προσφεύγον λόγω μιας πραγματικής κατάστασης που τον διαφοροποιεί από άλλα πρόσωπα.⁹¹ Προς απάντηση στις κατηγορίες η ΕΕ προβάλλει το επιχείρημα ότι η συμμόρφωση της επιτυγχάνεται και μέσω της διαδικασίας προδικαστική παραπομπής, αφού τα εθνικά δικαστήρια αποτελούν δικαστήρια της ένωσης.⁹²

Η ACCC εξέτασε τη συμμόρφωση της ΕΕ, μετά από κοινοποίηση που δέχτηκε από πΜΚΟ.⁹³ Σύμφωνα με την ACCC τα κριτήρια πρόσβαση ενώπιον των Ευρωπαϊκών Δικαστηρίων, έχουν ως συνέπεια το κοινό να μην μπορεί να προσφύγει στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για θέματα περιβάλλοντος.⁹⁴ Ωστόσο, λόγω του ότι οι αποφάσεις που τέθηκαν ενώπιον της ACCC, προς απόδειξη της μη συμμόρφωσης, ήταν πριν την έναρξη ισχύος της

⁸⁹ Ioanna Hadjiyianni, “Access to Justice in Environmental Matters in the EU Legal Order – Too little too late?”, 2020, European Law Blog

⁹⁰ Audrey Danthinne, Mariolina Eliantonio, Marjan Peeters, «Justifying a presumed standing for environmental NGOs: A legal assessment of Article 9(3) of the Aarhus Convention», 7/12/2022,, RECIEL, Volume31, Issue3, November 2022, Pages 411-420

⁹¹ Ως προς τις προϋποθέσεις πρόσβασης ενώπιον του ΔΕΕ βλέπε σχετικά τις υποθέσεις, C25/62 Plaumann & Co v Commission, 1963, ECLI:EU:C:1963:17; T-585/93 - Greenpeace and Others v Commission, 1995, ECLI:EU:T:1995:147, T-122/96, Federolio v. Commission, 1997, ECLI:EU:T:1997:142

⁹² ACCC/C/2015/128 European Union; Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άαρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, σ. 224 - 241

⁹³ Η καταγγελία υποβλήθηκε από την πΜΚΟ ClientEarth με την υποστήριξη άλλων οργανώσεων και ΦΠ και αφορούσε μη συμμόρφωση της ΕΕ με τα άρθρα 3.1 και 9 παράγραφος 2,3,4,5 της Σύμβασης και ο κύριος ισχυρισμός ήταν ότι η ΕΕ μέσω των αυστηρών προϋποθέσεων που θέτει για άσκηση ευθείας προσφυγής, δεν διασφαλίζει την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, ενώ προς επίρρωση της θέσης αυτής τέθηκε υπόψη της ACCC σειρά αποφάσεων; Βλέπε σχετικά ACCC/C/2008/32 European Union

⁹⁴ Findings and recommendations with regard to communication ACCC/C/2008/32 (Part I) concerning compliance by the European Union (adopted 14 April 2011); Findings and Recommendations of the Compliance Committee with regard to Communication ACCC/C/2008/32 (Part II) concerning compliance by the European Union (adopted 17 March 2017)

Σύμβασης, δεν διαπίστωσε μη συμμόρφωση με το άρθρο 9.3 αλλά ότι εάν συνεχίσουν να εφαρμόζονται τα ίδια κριτήρια δεν θα συμμορφώνεται.⁹⁵ Σύμφωνα με την ACCC, μετά την έναρξη ισχύος της Σύμβασης τα ευρωπαϊκά Δικαστήρια θα έπρεπε να προχωρήσουν σε διαφορετική ερμηνεία των προϋποθέσεων πρόσβασης.⁹⁶ Ακολούθως, συνέστησε η ΕΕ και τα όργανα της να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα ώστε να ξεπεραστούν οι περιορισμοί. Η ACCC επανήλθε το 2017 με δεύτερο πόρισμα στο οποίο εξέτασε νεότερη νομολογία και σε συνδυασμό με το πρώτο, διαπίστωσε ότι δεν υπήρξε αλλαγή στην νομολογία της ΕΕ που να διασφαλίζει συμμόρφωση με τη Σύμβαση και συγκεκριμένα με το άρθρο 9.3.⁹⁷

Σε απάντηση των πορισμάτων η Ευρ.Επ, τόνισε ότι λόγω της διάκρισης των εξουσιών δεν δίνετε να δοθούν οδηγίες στο ΔΕΕ για τις δραστηριότητες του και η συμμόρφωση μπορεί να επιτευχθεί μέσω του κανονισμού Άαρχους και μέσω της διαδικασίας προδικαστικής παραπομπής.⁹⁸

Ωστόσο, η αποστολής προδικαστικού εξαρτάται από την δυνατότητα πρόσβασης στα εθνικά δικαστήρια, καθώς απαιτείται η εκκίνηση δίκης σε αυτά έτσι ώστε να μπορεί να ενεργοποιηθεί η διαδικασία προδικαστικής παραπομπής, γεγονός που καθιστά τη συμμόρφωση μέσω της διαδικασίας προδικαστικής παραπομπής μη εγγυημένη, καθώς η διακριτική ευχέρεια που παρέχεται από το άρθρο 9.3 και η αρχή της δικαστικής αυτονομίας καθιστά την πρόσβαση στα εθνικά δικαστήρια αμφίβολη γιατί σε εθνικό επίπεδο ενδέχεται να

⁹⁵ Findings and recommendations with regard to communication ACCC/C/2008/32 (Part I) concerning compliance by the European Union (adopted 14 April 2011)

⁹⁶ Προκειμένου να αποφανθεί εξέτασε μεταξύ άλλων και το επιχείρημα περί συμμόρφωσης μέσω της διαδικασίας προδικαστικής παραπομπής. Και κατέληξε ότι αποτελεί μια σημαντική διαδικασία η οποία ωστόσο δεν μπορεί να αντισταθμίσει την ανάγκη για δυνατότητα των ΜΚΟ να προσφεύγουν απευθείας στα Δικαστήρια

⁹⁷ Findings and Recommendations of the Compliance Committee with regard to Communication ACCC/C/2008/32 (Part II) concerning compliance by the European Union (adopted 17 March 2017)

⁹⁸ EC Report on EU implementation of the Aarhus convention in the area of access to justice in environment matters swd 2019 378 final; Ioanna Hadjiyianni, “Access to Justice in Environmental Matters in the EU Legal Order – Too little too late?”, 2020, European Law Blog

εφαρμόζονται διατάξεις ασυμβίβαστες με το άρθρο 9.3.⁹⁹ Αυτό διευρύνει την ευθύνη συμμόρφωσης των κρατών με το άρθρο 9.3 και την υποχρέωση θέσπισης δικονομικών κανόνων σύμφωνων με τα «πρότυπα»,¹⁰⁰ λόγω του καθοριστικού ρόλου τους στην συμμόρφωση της ΕΕ,¹⁰¹ αφού η παροχή ευρύτερης πρόσβασης στα ΚΜ αντισταθμίζει την περιορισμένη πρόσβαση σε Ευρωπαϊκό επίπεδο.¹⁰²

Το ζήτημα περιπλέκεται περαιτέρω λόγω έλλειψης οδηγίας ενσωμάτωσης του άρθρου 9.3, αφού ανακύπτει το ερώτημα εάν η διάταξη έχει άμεσο αποτέλεσμα στα ΚΜ και εάν το ΔΕΕ μπορεί να αποφανθεί σχετικά με τις διαδικαστικές απαιτήσεις του άρθρου 9.3 στα ΚΜ.¹⁰³

Ενόψει, αυτού ένα Σλοβákικο Δικαστήριο εκμεταλλευόμενο τη διαδικασία προδικαστικής παραπομπής, απέστειλε προδικαστικό ερώτημα, ρωτώντας εάν η διάταξη 9.3 έχει άμεσο αποτέλεσμα στα εθνικά Δικαστήρια.¹⁰⁴ Η υπόθεση γνωστή ως "LZI", αφορούσε τη δυνατότητα διαδίκου πΜΚΟ, σε διαδικασία έγκρισης παρεκκλίσεων από το καθεστώς προστασίας ειδών όπως της φαιάς άρκτου, που ρυθμίζει η οδηγία για τους οικότυπους.¹⁰⁵

⁹⁹ Βασιλική Ι. Καραγεώργου, «Η δικαστική προστασία στις περιβαλλοντικές διαφορές υπό το πρίσμα της Σύμβασης Άαρχους και του άρθρου 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων: Σκέψεις με αφορμή τις Αποφάσεις του ΔΕΕ LZI (C-240/09) και LZII (C-243/15)», Περ.Δικ. Τ.4/2017, 2017, σ. 605-622

¹⁰⁰ Vomáčka Vojtěch, «Preliminary reference on the validity of EU on the validity of EU acts: a modest guide for the national judge», ERA Forum; Feb2023, Vol. 23 Issue 3, p413-438, 26p

¹⁰¹ Βασιλική Ι. Καραγεώργου, «Η δικαστική προστασία στις περιβαλλοντικές διαφορές υπό το πρίσμα της Σύμβασης Άαρχους και του άρθρου 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων: Σκέψεις με αφορμή τις Αποφάσεις του ΔΕΕ LZI (C-240/09) και LZII (C-243/15)», Περ.Δικ. Τ.4/2017, 2017, σ. 605-622

¹⁰² Adam Daniel Nagy, «The Aarhus-Acquis in the EU Developments in the Dynamics of Implementing the Three Pillars Structure», Chapter 2, in book: Roberto Caranta, Anna Gerbrandy, Bilun Müller, «The Making of a New European Legal Culture: The Aarhus Convention: At the Crossroad of Comparative», 2017, Europa Law Publishing

¹⁰³ Mariolina Eliantonio, «The relationship between EU secondary rules and the principles of effectiveness and effective judicial protection in environmental matters: towards a new dawn for the 'language of rights'?, Review of European Administrative Law, Vol. 12, Issue 2 (December 2019), pp. 95-116; Christina Eckes, «Environmental Policy "Outside-In": How the EU's Engagement with International Environmental Law Curtails National Autonomy», German Law Journal, Vol. 13, Issue 11 (November 2012), pp. 1151-1176

¹⁰⁴ Mariolina Eliantonio, «The relationship between EU secondary rules and the principles of effectiveness and effective judicial protection in environmental matters: towards a new dawn for the 'language of rights'?, Review of European Administrative Law, Vol. 12, Issue 2 (December 2019), pp. 95-116

¹⁰⁵ Paragraphs 20, 21, C-240/09, Lesoochránárske zoskupenie VLK v. Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky, 08/03/2011, ECLI:EU:C:2011:125

Το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι παρά την μη ύπαρξη ενωσιακής νομοθεσίας και άμεσου αποτελέσματος στο άρθρο 9.3, η αρμοδιότητά του προκύπτει από την ουσία της υπόθεσης καθώς εμπίπτει στο Ευρωπαϊκό δίκαιο, γιατί ο τομέας της άγρια χλωρίδας και πανίδας καλύπτεται από αυτό.¹⁰⁶ Η σκέψη του Δικαστηρίου είναι αξιοσημείωτη καθώς το επίδικο θέμα δεν ήταν εάν η αρκούδα προστατεύεται από την οδηγία και αν εμπίπτει στην αρμοδιότητα της ΕΕ αλλά εάν η πΜΚΟ είχε δικαίωμα προσφυγής, θέμα για το οποίο η οδηγία δεν έχει καμιά αναφορά.¹⁰⁷ Με τον τρόπο αυτό διευρύνεται πολύ η αρμοδιότητα του δικαστηρίου να αποφαινεται σχετικά με την εφαρμογή του άρθρου 9.3 γιατί σχεδόν κάθε περιβαλλοντική διαφορά μπορεί να εμπίπτει σε ένα πεδίο που ρυθμίζεται από την ΕΕ.¹⁰⁸

Για το άρθρο 9.3, σημείωσε ότι εναπόκειται στα κράτη να θεσπίσουν κατάλληλους δικονομικούς κανόνες ωστόσο σύμφωνα με την αρχή της ισοδυναμίας, οι κανόνες δεν πρέπει να είναι λιγότερο ευνοϊκοί από αυτούς που ρυθμίζουν παρόμοιες εθνικές προσφυγές.¹⁰⁹ Ειδικότερα, σε τομέα που εμπίπτει στο ενωσιακό περιβαλλοντικό δίκαιο, η αρχή της αποτελεσματικότητας απαιτεί το εθνικό δίκαιο να ερμηνεύεται σύμφωνα με τους σκοπούς του άρθρου 9.3 ώστε, πΜΚΟ να μπορεί να προσβάλει απόφαση ενδεχομένως αντίθετη προς το ενωσιακό περιβαλλοντικό δίκαιο.¹¹⁰ Η ερμηνευτική προσέγγιση του δικαιώματος του άρθρου 9.3 δεν πρέπει καθιστά αδύνατη ή υπερβολικά δύσκολη την άσκηση του δικαιώματος που παρέχει το δίκαιο της ένωσης.¹¹¹

¹⁰⁶ Paragraphs 37, 38, 42, 43, C-240/09, Lesoochranárske zoskupenie VLK v. Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky, 08/03/2011, ECLI:EU:C:2011:125

¹⁰⁷ Jan H. Jans, «Who is the Referee? Access to Justice in a Globalised Legal Order ECJ Judgment C-240/09 Lesoochranárske zoskupenie of 8 March 2011», REAL, VOL. 4, NR. 1, 85-97

¹⁰⁸ Υπάρχουν πάνω από 200 περιβαλλοντικές οδηγίες; Jan H. Jans, «Who is the Referee? Access to Justice in a Globalised Legal Order ECJ Judgment C-240/09 Lesoochranárske zoskupenie of 8 March 2011», REAL, VOL. 4, NR. 1, 85-97

¹⁰⁹ Paragraphs 50, 1, C-240/09, Lesoochranárske zoskupenie VLK v. Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky, 08/03/2011, ECLI:EU:C:2011:125

¹¹⁰ Paragraphs 50, 51, C-240/09, Lesoochranárske zoskupenie VLK v. Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky, 08/03/2011, ECLI:EU:C:2011:125

¹¹¹ Paragraph 49, C-240/09, Lesoochranárske zoskupenie VLK v. Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky, 08/03/2011, ECLI:EU:C:2011:125

Με την “LZI” το ΔΕΕ καθιέρωσε την αρμοδιότητα του να ερμηνεύει την υποχρέωση συμμόρφωσης των κρατών με το άρθρο 9.3,¹¹² δημιουργώντας νομολογικούς κανόνες εφαρμογής του και περιορίζοντας την διακριτική ευχέρεια των κρατών.¹¹³ Το ΔΕΕ έχει επικριθεί, ότι εισήλθε στην αρμοδιότητα του νομοθέτη και ότι με τον απαιτητικό συλλογισμό του προσπάθησε να καλύψει το νομοθετικό κενό της έλλειψης οδηγία για το άρθρο 9.3, περιορίζοντας την αυτονομία των ΚΜ.¹¹⁴

Επομένως, η διαδικασία προδικαστικής παραπομπή λειτούργησε ως μέσω έμμεσου περιορισμού της διακριτικής ευχέρειας θέσπιση εθνικών δικονομικών κανόνων πρόσβασης των πΜΚΟ. Επιπρόσθετα, για μια μερίδα της θεωρίας η απόφαση ισοδυναμεί με ένα είδος *actio popularis*, καθώς εάν τα εθνικά δικαστήρια εφαρμόσουν αυστηρά τα πιο πάνω θα οδηγηθούν σε κατάργηση των εθνικών περιορισμών του δικαιώματος πρόσβασης.¹¹⁵ Κάτι τέτοιο δεν ισχύει γιατί το αν θα εφαρμοστούν αυστηρά οι κατευθύνσεις του ΔΕΕ επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια των ΚΜ. Ουσιαστικά το ΔΕΕ δεν λέει στα ΚΜ ποιοι πρέπει να είναι οι κανόνες αλλά ποιοι δεν πρέπει να είναι¹¹⁶ και σε ποιο αποτέλεσμα πρέπει να οδηγούν. Και αυτό ακριβώς είναι που προκαλεί τις διάφορες εθνικές προσεγγίσεις που θα δούμε στις επόμενες ενότητες. Η “LZI” έδωσε κατευθυντήριες γραμμές στον τρόπο προσέγγιση των εθνικών δικονομικών κανόνων ώστε να συμβαδίζουν με την Άαρχους, ενισχύοντας την

¹¹² Christina Eckes, «Environmental Policy “Outside-In”: How the EU’s Engagement with International Environmental Law Curtails National Autonomy», *German Law Journal*, Vol. 13, Issue 11 (November 2012), pp. 1151-1176

¹¹³C- C-240/09, *Lesoochránárske zoskupenie VLK v. Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky*, 08/03/2011, ECLI:EU:C:2011:125; Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άαρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, *Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο*, Τεύχος 2, σ. 224 - 241

¹¹⁴Βασιλική Ι. Καραγεώργου, «Η δικαστική προστασία στις περιβαλλοντικές διαφορές υπό το πρίσμα της Σύμβασης Άαρχους και του άρθρου 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων: Σκέψεις με αφορμή τις Αποφάσεις του ΔΕΕ LZI (C-240/09) και LZII (C-243/15)», *Περ.Δικ. Τ.4/2017*, 2017, σ. 605-622

¹¹⁵ Damian Krawczyk, «The Slovak Brown Bear Case: The ECJ Hunts for Jurisdiction and Environmental Plaintiffs Gain the Trophy», *Environmental Law Review*, Vol. 14, Issue 1 (2012), pp. 53-66

¹¹⁶ Adam Daniel Nagy, «The Aarhus-Acquis in the EU Developments in the Dynamics of Implementing the Three Pillars Structure», Chapter 2, in book: Roberto Caranta, Anna Gerbrandy, Bilun Müller, «The Making of a New European Legal Culture: The Aarhus Convention: At the Crossroad of Comparative», 2017, Europa Law Publishing

δυνατότητα πρόσβασης τα εθνικά δικαστήρια για περιβαλλοντικές διαφορές ενωσιακής προέλευσης, αναγνωρίζοντας το σημαντικό ρόλο των πΜΚΟ.¹¹⁷

Η τολμηρή νομολογία¹¹⁸ του ΔΕΕ συνεχίστηκε και διευρύνθηκε με την υπόθεση *“Protect Natura”*.¹¹⁹ Σύμφωνα με το Δικαστήριο κατά την εφαρμογή περιβαλλοντικής οδηγίας το κράτος λειτουργεί εντός του πεδίου του ευρωπαϊκού δικαίου και άρα έχει εφαρμογή ο ΧΘΔΕ.¹²⁰ Επομένως, δεν έχει ιδιαίτερη σημασία ότι το άρθρο 9.3 Ααρχους, στερείται άμεσου αποτελέσματος γιατί εφαρμόζεται συνδυαστικά με το 47 ΧΘΔΕ (Δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής και δίκαιης δίκης)¹²¹ το οποίο παράγει άμεσα αποτελέσματα.¹²² Η συνδυαστική ανάγνωση των άρθρων, υποχρεώνει τα ΚΜ να ερμηνεύουν τις δικονομικές διατάξεις που αφορούν το 9.3, με τρόπο σύμφωνο με τις απαιτήσεις του ενωσιακού δικαίου ώστε να εξασφαλιστεί το δικαίωμα του άρθρου 47 ΧΘΔΕ και εάν εθνικός κανόνας είναι αντίθετος με τις απαιτήσεις για αποτελεσματική δικαστική προστασία που απαιτείται η ένωση και το άρθρο 9.3, ή περιορίζει την πρακτική αποτελεσματικότητά τους, «απόκειται» στο εθνικό δικαστήριο να τον αφήσει ανεφάρμοστο.¹²³ Σημειώνοντας ότι η φράση «*τυχόν κριτήρια που καθορίζονται στο εθνικό δίκαιο*»¹²⁴ υποδηλώνει ότι τα κράτη έχουν διακριτική ευχέρεια για θέσπιση

¹¹⁷ Βασιλική Ι. Καραγεώργου, «Η δικαστική προστασία στις περιβαλλοντικές διαφορές υπό το πρίσμα της Σύμβασης Ααρχους και του άρθρου 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων: Σκέψεις με αφορμή τις Αποφάσεις του ΔΕΕ LZI (C-240/09) και LZII (C-243/15)», Περ.Δικ. Τ.4/2017, 2017, σ. 605-622

¹¹⁸ Mariolina Eliantonio, «The relationship between EU secondary rules and the principles of effectiveness and effective judicial protection in environmental matters: towards a new dawn for the ‘language of rights’?», *Review of European Administrative Law*, Vol. 12, Issue 2 (December 2019), pp. 95-116

¹¹⁹ Στην υπόθεση πΜΚΟ προσέφυγε κατά παράτασης ισχύος άδειας λειτουργίας εγκατάστασης τεχνητού χιονιού χορηγηθείσας βάσει εθνικής νομοθεσίας για τα ύδατα, βασισμένη στην οδηγία πλαίσιο για τα ύδατα

¹²⁰ Paragraph 44, C-664/15, *Protect Natur-,Arten- und Landschaftsschutz Umweltorganisation v. Bezirkshauptmannschaft Gmünd*, 20/12/2017, ECLI:EU:C:2017:987

¹²¹ Άρθρο 47, Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων Ευρωπαϊκής Ένωσης

¹²² Paragraph 45, C-664/15, *Protect Natur-,Arten- und Landschaftsschutz Umweltorganisation v. Bezirkshauptmannschaft Gmünd*, 20/12/2017, ECLI:EU:C:2017:987

¹²³ Paragraphs 54-57, C-664/15, *Protect Natur-,Arten- und Landschaftsschutz Umweltorganisation v. Bezirkshauptmannschaft Gmünd*, 20/12/2017, ECLI:EU:C:2017:987

¹²⁴ Article 9(3), UNECE, Convention on Access to Information, Public Participation in Decision - making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention), done at Aarhus, Denmark, on 25 June 1998

κριτηρίων όμως δεν μπορούν να επιβάλουν κριτήρια τόσο αυστηρά που να καταλύουν την δυνατότητα πρόσβασης των πΜΚΟ.¹²⁵

Η ρητή αναφορά στην αρχή σύμφωνης ερμηνείας ενδυναμώνει τις ερμηνευτικές απαιτήσεις του άρθρου 9.3, ωστόσο η εφαρμογή της είναι αβέβαιη λόγω των μεγάλων αποκλίσεων στις προσεγγίσεις του άρθρου 9.3¹²⁶ από τα εθνικά δικαστήρια.¹²⁷ Η δε αρχής της υπεροχής ενδέχεται να δημιουργήσει περαιτέρω προβλήματα¹²⁸ κυρίως σε περιπτώσεις όπου η εθνική διάταξη έχει Συνταγματική ισχύ.¹²⁹ Η σύνδεση του άρθρου 47 ΧΘΔΕ με το 9.3 Άρχους μεγάλωσε την επιρροή του ενωσιακού δικαίου στους εθνικούς κανόνες που αφορούν τη δυνατότητα πρόσβασης των πΜΚΟ, καθώς η εφαρμογή τους σε υποθέσεις ενωσιακού περιβαλλοντικού δικαίου πρέπει να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της Άρχους και του ΧΘΔΕ, ενισχύοντας έτσι τον ρόλο των πΜΚΟ.¹³⁰ Επιπλέον, εδραιώνεται ο ρόλος του ΔΕΕ ως εξεταστή των εθνικών δικονομικών κανόνων πρόσβασης.¹³¹ Περαιτέρω, παρατηρείται ότι, οι απαιτήσεις του ΔΕΕ συγκλίνουν με αυτές της ACCC. Η σύγκλιση μπορεί να οδηγήσει σε συνεργασία στον έλεγχο συμμόρφωσης ενισχύοντας έτσι την δυνατότητα πρόσβασης των ΜΚΟ στα εθνικά δικαστήρια,¹³² καθώς δημιουργούν ένα διπλό έλεγχος των ΚΜ που ενισχύει

¹²⁵ Paragraph 48, C-664/15, *Protect Natur-,Arten- und Landschaftsschutz Umweltorganisation v. Bezirkshauptmannschaft Gmünd*, 20/12/2017, ECLI:EU:C:2017:987

¹²⁶ Οι ερμηνευτικές αποκλίσεις θα συζητηθούν εκτενέστερα στην Ενότητα V.

¹²⁷ Audrey Danthinne, Mariolina Eliantonio, Marjan Peeters, «Justifying a presumed standing for environmental NGOs: A legal assessment of Article 9(3) of the Aarhus Convention», 7/12/2022,, RECIEL, Volume31, Issue3, November 2022, Pages 411-420

¹²⁸ Όπως στην περίπτωση της Κύπρου που θα δούμε στην Ενότητα IV.

¹²⁹ Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, σ. 224 – 241

¹³⁰ Βασιλική Ι. Καραγεώργου, «Η δικαστική προστασία στις περιβαλλοντικές διαφορές υπό το πρίσμα της Σύμβασης Άρχους και του άρθρου 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων: Σκέψεις με αφορμή τις Αποφάσεις του ΔΕΕ LZI (C-240/09) και LZII (C-243/15)», Περ.Δικ. Τ.4/2017, 2017, σ. 605-622; Mariolina Eliantonio, «The relationship between EU secondary rules and the principles of effectiveness and effective judicial protection in environmental matters: towards a new dawn for the ‘language of rights’?», *Review of European Administrative Law*, Vol. 12, Issue 2 (December 2019), pp. 95-116

¹³¹ Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, σ. 224 - 241

¹³² Marjolein Schaap, «ACCESS TO ENVIRONMENTAL JUSTICE FOR NGOS: REVIEWING THE EU LEGAL STANDING CRITERIA IN LIGHT OF THE AARHUS CONVENTION», Newsletter Nr. 8/13 AJV

την πίεση ερμηνείας του δικαιώματος από τα εθνικά δικαστήρια σύμφωνα με τα πορίσματα ACCC και νομολογίας ΔΕΕ.

Η σύνδεση του άρθρου 47 ΧΘΔΕ με το 9.3 Άαρχους επιβεβαιώθηκε και διευρύνθηκε στην υπόθεση “*Umwelthilfe*”,¹³³ Το εθνικό δικαστήριο διερωτάτο εάν η επίδικη διαφορά η οποία αφορούσε προϊόν, μπορούσε να ενταχθεί στο περιβαλλοντικό δίκαιο της ένωσης και άρα να αναγνωριστεί συμφέρον προσφυγής σε πΜΚΟ βάσει της συνδυαστικής ανάγνωσης των άρθρων 9.3 Άαρχους και 47 ΧΘΔΕ όπως ερμηνεύτηκαν στην “*Protect Natura*” η οποία όμως αφορούσε σχέδιο περιβαλλοντικού έργου.¹³⁴

Σύμφωνα με το δικαστήριο το ότι ο επίδικος κανονισμός δεν εκδόθηκε στα πλαίσια νομικής βάσης για το περιβάλλον δεν τον αποκλείει από το πεδίο εφαρμογής των άρθρων 9.3 Άαρχους και 47 ΧΘΔΕ, λόγω του περιβαλλοντικού του σκοπού που τον καθιστά μέρος του ενωσιακού περιβαλλοντικού δικαίου.¹³⁵ Λέχθηκε, ρητά ότι η έλλειψη άμεσου αποτελέσματος του 9.3 Άαρχους, δεν μπορεί να υποχρεώσει τα εθνικά δικαστήρια να αφήσουν ανεφάρμοστη εθνική διάταξη, όμως η αυτονομία θέσπιση κανόνων του άρθρου 9.3, δεν επηρεάζει την υποχρέωσή τους να διασφαλίζουν το άρθρο 47 ΧΘΔΕ, διάταξη η οποία έχει άμεσο αποτέλεσμα στις εθνικές έννομες τάξεις. Επομένως, μπορεί να γίνει επίκληση του άρθρου 47 ΧΘΔΕ για περιορισμό στην εξουσία εκτιμήσεως που παρέχεται στα ΚΜ.¹³⁶

Η “*Protect Natura*” δεν είχε αναπαραχθεί σε μετέπειτα νομολογία και η αναπαραγωγή της στην συγκεκριμένη απόφαση την επιβεβαιώνει.¹³⁷ Ενώ, αποσαφηνίστηκε και η σχέση

¹³³ C-873/19, *Deutsche Umwelthilfe eV v. Bundesrepublik Deutschland*, 8/11/2022, ECLI:EU:C:2022:857

¹³⁴ Paragraph 35, C-873/19, *Deutsche Umwelthilfe eV v. Bundesrepublik Deutschland*, 8/11/2022, ECLI:EU:C:2022:857

¹³⁵ Paragraphs 52, 53, C-873/19, *Deutsche Umwelthilfe eV v. Bundesrepublik Deutschland*, 8/11/2022, ECLI:EU:C:2022:857

¹³⁶ Paragraphs 78, 79, C-873/19, *Deutsche Umwelthilfe eV v. Bundesrepublik Deutschland*, 8/11/2022, ECLI:EU:C:2022:857

¹³⁷ Ioanna Hadjiyianni, “Access to Justice in Environmental Matters: The Combined Effects of Article 9(3) of the Aarhus Convention and Article 47 of the Charter of Fundamental Rights (*Deutsche Umwelthilfe*, C-873/19)”, 18/11/2022, EU LAW LIVE

μεταξύ υπεροχής και άμεσου αποτελέσματος διευκρινίζοντας πότε τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να αφήσουν ανεφάρμοστες εθνικές διατάξεις και παράλληλα διευρύνθηκε περαιτέρω το πεδίο εφαρμογής των απαιτήσεων που θέτει η ένωση για την πρόσβαση στα εθνικά δικαστήρια για περιβαλλοντικές υποθέσεις.¹³⁸

Τέλος, οι υποθέσεις “*Djurgarden*”¹³⁹ και “*Trianel*”¹⁴⁰ αν και αφορούν το άρθρο 9.2 Άαρχους¹⁴¹ εντούτοις δίνουν το στίγμα για το ποιοι δικονομική κανόνες είναι αντίθετη προς την απαίτηση «ευρείας πρόσβασης» την οποία πρέπει να επιδιώκουν τα κράτη όταν εφαρμόζουν το άρθρο 9.3 και επομένως θα βοηθήσουν στην κριτική αξιολόγηση των εθνικών κανόνων που θα δούμε στα επόμενα κεφάλαια.

Η «*Djurgarden*»¹⁴² αφορούσε προσφυγή πΜΚΟ για θέμα που ενέπιπτε στην οδηγία 85/337¹⁴³ και το εθνικό δίκαιο απαιτούσε, μεταξύ άλλων, μια ΜΚΟ να έχει ελάχιστο αριθμό 2000 μελών και να έχει προηγούμενος συμμετέχει στην προπαρασκευαστική διαδικασία προκειμένου να έχει δικαίωμα προσφυγής. Το Δικαστήριο τόνισε αρχικά ότι, είναι θεμιτή η θέσπιση εθνικών δικονομικών κανόνων σύμφωνα με του οποίους ο καταστατικός σκοπός της ΜΚΟ πρέπει να σχετίζεται με την προστασία της φύσης και του περιβάλλοντος ή/και κανόνων που απαιτούν ένα ελάχιστο αριθμό μελών συμμετεχόντων στις ΜΚΟ, ώστε να αναγνωριστεί

¹³⁸ Ioanna Hadjiyianni, “Access to Justice in Environmental Matters: The Combined Effects of Article 9(3) of the Aarhus Convention and Article 47 of the Charter of Fundamental Rights (*Deutsche Umwelthilfe*, C-873/19)”, 18/11/2022, EU LAW LIVE

¹³⁹ Charles Poncelet, «Access to Justice in Environmental Matters: Recent Developments», *International Community Law Review*, May2012, Vol. 14 Issue 2, p179-185. 7; C-263/08, *Djurgården-Lilla Värtans Miljöskyddsförening v. Stockholms kommun genom dess marknämnd*, 15/10/2009, ECLI:EU:C:2009:631

¹⁴⁰ C-115/09, *Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Landesverband Nordrhein-Westfalen eV v. Bezirksregierung Arnsberg*, 12/5/2011, ECLI:EU:C:2011:289

¹⁴¹ Article 9(2), UNECE, Convention on Access to Information, Public Participation in Decision - making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention), done at Aarhus, Denmark, on 25 June 1998

¹⁴² Charles Poncelet, «Access to Justice in Environmental Matters: Recent Developments», *International Community Law Review*, May2012, Vol. 14 Issue 2, p179-185. 7; C-263/08, *Djurgården-Lilla Värtans Miljöskyddsförening v. Stockholms kommun genom dess marknämnd*, 15/10/2009, ECLI:EU:C:2009:631

¹⁴³ Σύμφωνα με την οδηγία το ενδιαφερόμενο κοινό έχει δικαίωμα συμμετοχής στην προπαρασκευαστική διαδικασία και μετέπειτα δικαίωμα προσφυγής, αφήνοντας στα ΚΜ την διακριτική ευχέρεια να θέσουν κανόνες ενάσκησης των δικαιωμάτων με την προϋπόθεση ότι διασφαλίζουν «ευρεία πρόσβαση»

συμφέρον προσφυγής.¹⁴⁴ Όμως, λαμβάνοντας υπόψη ότι στην επίδικη χώρα μόνο δύο πΜΚΟ είχαν πάνω από 2000 μέλη, αποφάνθηκε ότι η συγκεκριμένη αριθμητική απαίτηση αποτελεί ανεπίτρεπτο περιορισμό του δικαιώματος προσφυγής, ο οποίος είναι αντίθετος με την επίδικη Οδηγία σκοπός της οποίας ήταν η διασφάλιση της εφαρμογής της Άαρχους και κατ' επέκταση με την ίδια την Άαρχους και αποστέρηση του δικαιώματος προσφυγής των μικρών πΜΚΟ, απορρίπτοντας τους ισχυρισμούς του εθνικού δικαστηρίου ότι αυτές θα μπορούσαν να απευθυνθούν στις μεγάλες ΜΚΟ για άσκηση προσφυγής καθώς όπως τόνισε μπορεί να μην έχουν το ίδιο συμφέρον ή να αναγκαστούν οι μεγάλες ΜΚΟ σε περίπτωση που δεχτούν πολλές αιτήσεις για προσφυγές να επιλέξουν μεταξύ των αιτήσεων.¹⁴⁵ Ως προς την συμμετοχή στην διαδικασία λήψης της άδειας αποφάνθηκε ότι δεν πρέπει να επηρεάζει τις προϋποθέσεις πρόσβασης καθώς έχουν αυτοτελή και ανεξάρτητο σκοπό.¹⁴⁶

Μέσω της απόφασης απαιτείται από τα εθνικά δικαστήρια η διασφάλιση ουσιαστικού δικαιώματος πρόσβασης, ενισχύεται ο ρόλος των μικρών πΜΚΟ και ξεκαθαρίζεται ότι διακρίσεις μεταξύ ΜΚΟ δεν είναι θεμιτές.¹⁴⁷ Ενώ παράλληλα αναδεικνύεται η ξεχωριστή σημασία της διαδικασίας της προδικασίας και της άσκηση προσφυγής.

Στην “Trianel”¹⁴⁸ το δικαστήριο εξέτασε την Γερμανική απαίτηση προσβολής ατομικού δικαιώματος.¹⁴⁹ Η προσφεύγουσα ΜΚΟ κατά την διαδικασία στο εθνικό δικαστήριο δεν υποστήριξε προσβολή ατομικού δικαιώματος αλλά προσέφυγε κατά διοικητικού μέτρου

¹⁴⁴ Paragraph 46, C-263/08, Djurgården-Lilla Värtans Miljöskyddsförening v. Stockholms kommun genom dess marknämnd, 15/10/2009, ECLI:EU:C:2009:631

¹⁴⁵ Paragraph 51, C-263/08, Djurgården-Lilla Värtans Miljöskyddsförening v. Stockholms kommun genom dess marknämnd, 15/10/2009, ECLI:EU:C:2009:631

¹⁴⁶ Paragraph 38, C-263/08, Djurgården-Lilla Värtans Miljöskyddsförening v. Stockholms kommun genom dess marknämnd, 15/10/2009, ECLI:EU:C:2009:631

¹⁴⁷ Charles Poncelet, «Access to Justice in Environmental Matters: Recent Developments», International Community Law Review, May 2012, Vol. 14 Issue 2, p179-185. 7; Ryall Áine, «Case C-263/08, Djurgården-Lilla Värtans Miljöskyddsförening v. Stockholms kommun genom dess marknämnd», Common Market Law review, 2010

¹⁴⁸ C-115/09, Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Landesverband Nordrhein-Westfalen eV v. Bezirksregierung Arnsberg, 12/5/2011, ECLI:EU:C:2011:289

¹⁴⁹ Σύμφωνα με το Γερμανικό δίκαιο ο προσφεύγων πρέπει να επικαλεστεί κανόνα που προστατεύει τα ατομικά του δικαιώματα και όχι το γενικό δημόσιο συμφέρον

που παραβίαζε το περιβάλλον ως συλλογικό/δημόσιο αγαθό. Το δικαστήριο έκρινε ότι ανεξάρτητα με το νομικό σύστημα που ακολουθούν τα κράτη, δεν μπορούν να αποστερούν το δικαίωμα προσφυγής των ΜΚΟ, που τους παρέχει το δίκαιο της ένωσης και η Άρχους.¹⁵⁰ Ειδικότερα, οι πΜΚΟ πρέπει να έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους ιδιώτες και η μη παροχή δυνατότητας προσφυγής μόνο γιατί προστατεύουν συλλογικά συμφέροντα αντιτίθεται στην απαίτηση ευρείας πρόσβασης και στην αρχή της αποτελεσματικότητας.¹⁵¹

Η κατάληξη είναι σημαντική καθώς η προστασία του περιβάλλοντος αφορά δημόσια αγαθά και όχι ατομικά δικαιώματα και ανοίγει την πόρτα των δικαστηρίων σε πΜΚΟ οι οποίες τα εκπροσωπούν.¹⁵² Περαιτέρω η απόφαση αποτελεί την απόδειξη ότι μεγαλύτερες δυσκολίες ως προς την συμμόρφωση με τις απαιτήσεις ευρείας πρόσβασης των πΜΚΟ αντιμετωπίζουν συστήματα με απαίτηση προσβολής δικαιώματος.

Σημειώνεται ότι, στον απόηχο των νομολογιακών εξελίξεων η Ευρ.Επ. μέσω ανακοίνωσης που εξέδωσε επαναλαμβάνει όσα το ΔΕΕ αποφάνθηκε σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης των ΜΚΟ, τονίζοντας ότι τα εθνικά δικαστήρια είναι υπόχρεα να διασφαλίζουν στις ΜΚΟ δικαίωμα πραγματικής προσφυγής βάσει του Ευρωπαϊκού Δικαίου και να αναθεωρηθούν εθνικές διατάξεις, που περιορίζουν την ενεργητική νομιμοποίηση των ΜΚΟ.¹⁵³ Η ανακοίνωση μάλιστα αναφέρει την ετοιμότητα εκκίνησης διαδικασιών επί παραβάσει σε περίπτωση που τα κράτη δεν συμμορφωθούν με την νομολογία αυτή.¹⁵⁴ Ενισχύοντας έτσι την νομολογία του ΔΕΕ¹⁵⁵ και μεγαλώνοντας τον έλεγχο συμμόρφωσης των ΚΜ.

¹⁵⁰ Paragraph 44, C-115/09, Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Landesverband Nordrhein-Westfalen eV v. Bezirksregierung Arnsberg, 12/5/2011, ECLI:EU:C:2011:289

¹⁵¹ Paragraph 46, C-115/09, Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Landesverband Nordrhein-Westfalen eV v. Bezirksregierung Arnsberg, 12/5/2011, ECLI:EU:C:2011:289

¹⁵² Christina Eckes, «Environmental Policy “Outside-In”: How the EU’s Engagement with International Environmental Law Curtails National Autonomy», German Law Journal, Vol. 13, Issue 11 (November 2012), pp. 1151-1176

¹⁵³ EC Notice on access to justice in environmental matters, (2017/C 275/01)

¹⁵⁴ Paragraph 13, EC Notice on access to justice in environmental matters, (2017/C 275/01)

¹⁵⁵ Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, σ. 224 - 241

Γ. Συμπεράσματα

Από τα πιο πάνω προκύπτει ότι μέσω της Άαρχους η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα απέκτησε διεθνή νομική βάση¹⁵⁶ και αναγνωρίστηκε ο σημαντικός ρόλος των ΜΚΟ στην επιβολή του περιβαλλοντικού δικαίου.¹⁵⁷ Ως προς το δικαίωμα του άρθρου 9.3 η γενική διατύπωσή του, παρέχει ευρεία διακριτική ευχέρεια στα κράτη για τον τρόπο προσέγγισης του δικαιώματος δημιουργώντας ερμηνευτικά διλήμματα.¹⁵⁸

Μέσω της ACCC το δικαίωμα εν μέρη αποσαφηνίστηκε και δόθηκαν κατευθυντήριες γραμμές του τρόπου προσέγγισης του. Η ACCC έχει τονίσει ότι πρέπει να παρέχεται «ευρεία δυνατότητα πρόσβασης» στις ΜΚΟ χωρίς να υποχρεώνει σε θέσπιση λαϊκής αγωγής. Οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες πρέπει να εξασφαλίζουν το δικαίωμα πρόσβασης των ΜΚΟ και να μην δημιουργούν δυσκολίες στην άσκηση του. Σε αντίθετη περίπτωση τα κράτη είναι πιθανόν βρεθούν αντιμέτωπα με την ACCC.

Το δικαίωμα πρόσβασης των ΜΚΟ, ενισχύεται και συμπληρώνεται από την ΕΕ.¹⁵⁹ Τα προδικαστικά ερωτήματα που στάλθηκαν οδήγησαν σε έμμεση εξέταση της συμβατότητας των εθνικών δικονομικών κανόνων με το άρθρο 9.3¹⁶⁰ και σε νομολογιακή επεξεργασία και ερμηνεία του δικαιώματος από το ΔΕΕ, πετυχαίνοντας περαιτέρω αποσαφήνιση των

¹⁵⁶ Marjolein Schaap, «ACCESS TO ENVIRONMENTAL JUSTICE FOR NGOS: REVIEWING THE EU LEGAL STANDING CRITERIA IN LIGHT OF THE AARHUS CONVENTION», Newsletter Nr. 8/13 AJV

¹⁵⁷ Χριστίνα Χατζηκωνσταντίνου, «Σύμβαση Άαρχους – 20 χρόνια μετά, Το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη στις περιβαλλοντικές διαφορές υπό το φως της νομολογίας του ΔΕΕ», 2019, Εκδόσεις Σάκκουλα

¹⁵⁸ Audrey Danthinne, Mariolina Eliantonio, Marjan Peeters, «Justifying a presumed standing for environmental NGOs: A legal assessment of Article 9(3) of the Aarhus Convention», RECIEL, 7/12/2022, Volume31, Issue3, November 2022, P 411-420

¹⁵⁹ Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άαρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, σ. 224 - 241

¹⁶⁰ Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άαρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, σ. 224 - 241

απαιτήσεων του και ανάπτυξη υποχρεώσεων.¹⁶¹ Η νομολογία απαιτεί από τα κράτη όταν η επίδικη διαφορά αφορά τομέα που ρυθμίζεται από το ευρωπαϊκό δίκαιο, τα εθνικά δικαστήρια να παρέχουν «ευρεία πρόσβαση» στις πΜΚΟ και να μην συντελούν διακρίσεις σε βάρος του δικαιώματός τους.¹⁶² Η συσχέτιση του άρθρου 9.3 Άαρχους με το δικαίωμα του άρθρου 47 ΧΘΔΕ, δημιούργησε μια πρόσθετη νομική βάση για τις ΜΚΟ ώστε να δικαιολογούν τη βασιμότητά τους όταν επικαλούνται το άρθρο 9.3,¹⁶³ στο πλαίσιο του δικαίου της ΕΕ,¹⁶⁴ και διεύρυνε το πεδίο εφαρμογής του δικαίου της ένωσης. Μέσω της ρητής αναφοράς της υποχρέωσης σύμφωνης ερμηνείας κατέστησε σαφές ότι οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες που θεσπίζονται πρέπει να είναι σύμφωνοι με την ερμηνεία του δικαιώματος από το ΔΕΕ και σε περίπτωση που αυτό δεν είναι εφικτό πρέπει να εφαρμόζεται η αρχή της υπεροχής.¹⁶⁵ Ωστόσο, όπως εξηγήθηκε η εφαρμογή των αρχών μπορεί να αποδειχθεί δύσκολο εγχείρημα σε ορισμένες έννομες τάξεις, όπως τη Κυπριακή την οποία σχολιάζει η επόμενη ενότητα.

Επομένως, σε Διεθνές και Ευρωπαϊκό επίπεδο, δημιουργήθηκαν κατευθυντήριες γραμμές οι οποίες αν και συγκεκριμενοποιούν σε κάποιο βαθμό το δικαίωμα και μειώνουν την αυτονομία των ΚΜ, εντούτοις δεν την καταλύουν εντελώς. Παραμένει επομένως μεγάλη διακριτική ευχέρεια στα κράτη αφού οι απαιτήσεις που θέτονται δύναται να υλοποιηθούν μέσω ενός φάσματος δικονομικών κριτηρίων, διαφορετικής έντασης, με αποτέλεσμα ο τρόπος εξασφάλισης του δικαιώματος να διαφέρει σε κάθε έννομη τάξη. Αυτές οι διαφορετικές

¹⁶¹ Christina Eckes, «Environmental Policy “Outside-In”: How the EU’s Engagement with International Environmental Law Curtails National Autonomy», German Law Journal, Vol. 13, Issue 11 (November 2012), pp. 1151-1176

¹⁶² Βλέπε σχετικά C-240/09, Lesoochranárske zoskupenie VLK v. Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky, 08/03/2011, ECLI:EU:C:2011:125

¹⁶³ C-240/09, Lesoochranárske zoskupenie VLK v. Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky, 08/03/2011, ECLI:EU:C:2011:125; C-873/19, Deutsche Umwelthilfe eV v. Bundesrepublik Deutschland, 8/11/2022, ECLI:EU:C:2022:857

¹⁶⁴ Audrey Danthinne, Mariolina Eliantonio, Marjan Peeters, «Justifying a presumed standing for environmental NGOs: A legal assessment of Article 9(3) of the Aarhus Convention», 7/12/2022., RECIEL, Volume31, Issue3, November 2022, Pages 411-420

¹⁶⁵ Βλέπε πιο πάνω Ενότητα III.B, την ανάλυση της υπόθεσης LZI και Protect Natura; C-240/09, Lesoochranárske zoskupenie VLK v. Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky, 08/03/2011, ECLI:EU:C:2011:125

προσεγγίσεις, ο βαθμός εξασφάλισης του δικαιώματος και η συμμόρφωση των προσεγγίσεων με τα «πρότυπα» θα αποτελέσουν αντικείμενο ενασχόλησης στις επόμενες ενότητες, αρχής γενομένης με την Κυπριακή προσέγγιση.

IV. Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΤΩΝ ΠΜΚΟ ΣΤΗ ΔΙΚΑΙΣΟΥΝΗ ΣΕ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Η παρούσα ενότητα καταπιάνεται με την Κυπριακή προσέγγιση του δικαιώματος πρόσβασης των πΜΚΟ και επιχειρεί να αναδείξει τις προβληματικές πτυχές της νομολογιακής επεξεργασίας του έννομου συμφέροντος των πΜΚΟ. Ο κύριος ισχυρισμός της είναι ότι η Κυπριακή νομολογία εμποδίζει τη διεύρυνση του έννομου συμφέροντος των πΜΚΟ αποκλείοντας τις από τις Δικαστικές αίθουσες, αντιμετωπίζοντας το δικαίωμα τους αναχρονιστικά παρά το ότι υπάρχουν περιθώρια διεύρυνσης και εκσυγχρονισμού χωρίς να θεμελιωθεί λαϊκή αγωγή.

Για το σκοπό αυτό η *Υποενότητα Α*, παρουσιάζει τη νομοθετική διάταξη από την οποία προκύπτει το έννομο συμφέρον των ΜΚΟ για προσφυγή και τις επιμέρους προϋποθέσεις του, ώστε να γίνει πιο εύκολα κατανοητή η Νομολογιακή επεξεργασία του.

Η *Υποενότητα Β*, θα παρουσιάσει νομολογία που τοποθετείται χρονικά πριν την κύρωση της Άαρχους από την Κύπρο (το 2003) και την ένταξη της Κύπρου στην ΕΕ (το 2004) και την ανάπτυξη δεσμευτικής νομολογίας από το ΔΕΕ και η *Υποενότητα Γ* θα παρουσιάσει την μετέπειτα νομολογία. Ο διαχωρισμός στις δύο αυτές περιόδους γίνεται για τους εξής λόγους: Πρώτο, όπως διαφάνηκε μέσω των πορισμάτων της ACCC, ένα κράτος δεν μπορεί να κατηγορηθεί για μη συμμόρφωση πριν την κύρωση της Άαρχους, μπορούμε μόνο να

συμπεράνουμε ότι η συνέχιση της στάση θα οδηγήσει σε μη συμμόρφωση.¹⁶⁶ Δεύτερο, μέσω του διαχωρισμού αποδεικνύεται ότι η στάση της νομολογία ήταν πάντοτε αναχρονιστική, ειδικά εάν συγκριθεί με τα βήματα προόδου τα οποία γίνονταν την ίδια χρονική περίοδο στις άλλες έννομες τάξεις, όπως θα δούμε στην *Ενότητα V*. Τρίτο, όπως θα δούμε στην *Υποενότητα Γ* μετά την κύρωση της Άαρχους, την ένταξη στην ΕΕ και την έκδοση των σχετικών ευρωπαϊκών αποφάσεων και πορισμάτων τη ΑССС, η νομολογιακή προσέγγιση έπρεπε να αλλάξει. Κάτι που όπως ισχυρίζεται η *Υποενότητα Γ* δεν έγινε. Ωστόσο πρόσφατες νομολογιακές εξελίξεις οι οποίες θα παρουσιαστούν στην υποενότητα δίνουν μια ελπίδα αλλαγής. Αξίζει να αναφερθεί ότι στη συγκεκριμένη ενότητα δεν εξετάζονται προσφυγές από πΜΚΟ, ωστόσο η στάση της νομολογίας ως προς το έννομο συμφέρον σε περιβαλλοντικές υποθέσεις είναι ενδεικτική της αδιαλλαξίας και καταδεικνύει ότι και το έννομο συμφέρον των πΜΚΟ θα αντιμετωπιζόταν με τον ίδιο τρόπο.

Τέλος η *Υποενότητα Δ*, θα συνοψίσει καταλήγοντας ότι η Κύπρος έχει την δυνατότητα να εκσυγχρονίσει τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει το συμφέρον των πΜΚΟ, να συμμορφωθεί με τα πρότυπα και ότι εμπόδιο στον εκσυγχρονισμό φαίνεται να βάζουν τα Δικαστήρια.

A. Νομοθετικό πλαίσιο

Στην Κύπρο το ζήτημα του έννομου συμφέροντος ρυθμίζεται από το άρθρο 146.2 ΚΣ, σύμφωνα με το οποίο προϋπόθεση πρόσβασης σε διοικητική δίκη, για ΦΠ, ΝΠ και γενικότερα για ενώσεις προσώπων είναι η ευθεία προσβολή, ίδιου και ενεστώς έννομου συμφέροντος, που ερμηνεύεται ως απαίτηση για ενεστώς, άμεσο και προσωπικό συμφέρον.¹⁶⁷ Με τον τρόπο αυτό ορίζεται ο κύκλος των προσώπων που μπορούν προσφύγουν και αποκλείεται μια *actio*

¹⁶⁶ Findings and recommendations with regard to communication ACCC/C/2008/32 (Part I) concerning compliance by the European Union (adopted 14 April 2011)

¹⁶⁷ Κώστας Παρασκευά, «Κυπριακό Διοικητικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος», 2017, Νομική Βιβλιοθήκη

popularis,¹⁶⁸ προκειμένου να διασφαλιστεί η αρχή συνέχειας του κράτους, το τεκμήριο νομιμότητας των διοικητικών πράξεων και η μη αποδυνάμωση της αποτελεσματικότητας της διοικητικής δράσης αφού θεωρείτε πως εάν ο κύκλος των προσώπων που μπορούν να προσφύγουν είναι διευρυμένος η εκτελεστική εξουσία είναι εκτεθειμένη σε ένα διαρκή δικαστικό έλεγχο.¹⁶⁹

Σύμφωνα με την νομολογιακή ερμηνεία του 146.2 ΚΣ, η επίδικη πράξη/παράληψη πρέπει να προκαλεί υλική ή ηθική βλάβη στα συμφέροντα του αιτητή και η ακύρωση της να ωφελεί, βάσει μιας συγκεκριμένης σχέσης τους.¹⁷⁰ Ως προς την προϋπόθεση προσωπικού συμφέροντος ταυτίζεται από την νομολογία με την έννοια του άμεσου αποδέκτη.¹⁷¹ Δηλαδή, δεν μπορεί να θεμελιωθεί συμφέρον από βλάβη που επέρχεται ως συνέπεια πράξης-παράληψης που απευθύνετε σε άλλο πρόσωπο, με το κριτήριο του άμεσου να κρίνεται αυστηρά από τη νομολογία.¹⁷² Ο έμμεσος επηρεασμός συμφέροντος είναι αποδεκτός μόνο ως εξαίρεση και μόνο για περιπτώσεις ενοικιαστή ή προσώπου που ενεργεί ως νόμιμος αντιπρόσωπος του άμεσα επηρεαζόμενου.¹⁷³ Ενεστώς, θεωρείται το συμφέρον που υπάρχει κατά την έκδοση της πράξης και την άσκηση και συζήτηση της προσφυγής, ενώ στην περίπτωση μελλοντικού επηρεασμού συμφερόντων, δηλαδή επηρεασμού σε μεταγενέστερο της προσβαλλόμενης πράξης χρόνο, το συμφέρον του αιτητή πρέπει να απειλείται με βεβαιότητα στο άμεσο μέλλον.¹⁷⁴

¹⁶⁸ Κώστας Παρασκευά, «Κυπριακό Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο», 2020, Νομική Βιβλιοθήκη

¹⁶⁹ Ηλιάνα Νικολάου, Πέτρος Μιχαηλίδης, «Κυπριακό Διοικητικό Δίκαιο – Θεμελιώδεις αρχές – Δικαστικός έλεγχος», 2021, 2^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη

¹⁷⁰ Papasavvas v. The Republic, (1967), 3 C.L.R. 111

¹⁷¹ Modestos Pitsilos v. The Cyprus Broadcasting Corporation, (1982) 3CLR208, 27/4/1982

¹⁷² Ηλιάνα Νικολάου, Πέτρος Μιχαηλίδης, «Κυπριακό Διοικητικό Δίκαιο – Θεμελιώδεις αρχές – Δικαστικός έλεγχος», 2021, 2^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη

¹⁷³ Ηλιάνα Νικολάου, Πέτρος Μιχαηλίδης, «Κυπριακό Διοικητικό Δίκαιο – Θεμελιώδεις αρχές – Δικαστικός έλεγχος», 2021, 2^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη

¹⁷⁴ Σοφούλλα Χαραλάμπους v. Δημοκρατία μέσω του Υπουργικού Συμβουλίου και/ή Άλλων, (1996) 3 ΑΑΔ 73; Modestos Pitsilos v. The Cyprus Broadcasting Corporation, (1982) 3CLR208, 27/4/1982; Κώστας Παρασκευά, «Κυπριακό Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο», 2020, Νομική Βιβλιοθήκη

ΝΠ, έχει συμφέρον όταν η πράξη προκαλεί βλάβη στα συμφέροντα του ή θίγονται τα συμφέροντα όλων ή μερικών μελών του, εφόσον τα συμφέροντα εμπίπτουν στους σκοπούς του.¹⁷⁵

Στην Κύπρο δεν υπάρχουν ειδικότερες διατάξεις θεμελίωσης έννομου συμφέροντος προσφυγής των πΜΚΟ και εφαρμογή έχουν οι γενικές διατάξεις πρόσβασης (σε αντίθεση με άλλες έννομες τάξεις όπως θα δούμε στην *Ενότητα VA*).¹⁷⁶ Σε κάθε όμως περίπτωση πρέπει να εφαρμόζονται τα διεθνής και ευρωπαϊκά πρότυπα.¹⁷⁷ Μάλιστα, στην Κύπρο η Ιεραρχία των πηγών δικαίου,¹⁷⁸ τοποθετεί στην πρώτη βαθμίδα το δίκαιο της ΕΕ, με υπέρτερη ισχύ από το Σύνταγμα το οποίο βρίσκεται στη δεύτερη βαθμίδα,¹⁷⁹ στην τρίτη τις Διεθνής Συνθήκη (όπως η Ααρχους),¹⁸⁰ και μετά ακολουθούν¹⁸¹ οι υπόλοιπες βαθμίδες.¹⁸²

Ωστόσο, ο τρόπος νομολογιακής ανάπτυξης των απαιτήσεων έννομου συμφέροντος, δυσχεραίνει την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για πΜΚΟ (σε αντίθεση όπως θα δούμε στην *Ενότητα V*, με άλλες έννομες). Αυτό γιατί οι πιο πάνω απαιτήσεις δεν ταιριάζουν με τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του περιβάλλοντος, δεδομένου ότι πολλές φορές τα δυσμενείς αποτελέσματα που θα έχει σε αυτό μια πράξη/παράλειψη πιθανό να επέλθουν μελλοντικά και

¹⁷⁵ Ηλιάνα Νικολάου, Πέτρος Μιχαηλίδης, «Κυπριακό Διοικητικό Δίκαιο – Θεμελιώδεις αρχές – Δικαστικός έλεγχος», 2021, 2^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη

¹⁷⁶ Αξίζει να αναφερθεί ότι η Κυπριακή νομοθεσία περιλαμβάνει σε ειδικότερα νομοθετήματα, τα οποία υιοθετούν κοινοτική οδηγία, πρόνοιες που δίνουν δικαίωμα πρόσβασης στις πΜΚΟ, ωστόσο το δικαίωμα πρόσβασης δεν είναι ευρύ και εγείρονται ερωτήματα κατά πόσο στην πράξη εξυπηρετούν το δικαίωμα πρόσβασης των πΜΚΟ και αν παρέχεται πραγματικό-ουσιαστικό δικαίωμα προσφυγής σε αυτές, Βλέπε σχετικά: Άρτεμις Γιορδαμλή, «IV. Cyprus in search of environmental Justice: Η περιβαλλοντική Δικαιοσύνη και η εφαρμογή της Aarhus (1998) στο Κυπριακό Δίκαιο», στο: Κωνσταντίνος Λυκούργος, Απόστολος Βλαχογιάννης και Άρτεμις Γιορδαμλή, «Το δικαίωμα προσφυγής των περιβαλλοντικών οργανώσεων: Μια συγκριτική επισκόπηση (Ε.Ε., Γαλλία, Κύπρος)», 2021, Friedrich Ebert Stiftung

¹⁷⁷ Νόμος που επικυρώνει τη Σύμβαση Ααρχους αναφορικά με την πρόσβαση στην πληροφόρηση, τη δημόσια συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη Δικαιοσύνη σε περιβαλλοντικά θέματα, Αριθμός 33(111) του 2003

¹⁷⁸ Μετά την Πέμπτη τροποποίηση του Συντάγματος

¹⁷⁹ Άρθρο 1Α Κυπριακού Συντάγματος

¹⁸⁰ Άρθρο 169.3 Κυπριακού Συντάγματος

¹⁸¹ Ακολουθούν στην τέταρτη βαθμίδα οι τυπικοί νόμοι, στην Πέμπτη βαθμίδα, η δευτερογενείς νομοθεσία, στην έκτη η νομολογία, στην έβδομη το Συνταγματικό έθιμο και στην όγδοη η αρχή της επιείκειας. Βλέπε περαιτέρω ανάλυση Κωνσταντίνος Κόμπος, «Κυπριακό Συνταγματικό Δίκαιο – θεωρεία Οργάνωση και Πράξη», 2021, Νομική Βιβλιοθήκη

¹⁸² Κωνσταντίνος Κόμπος, «Κυπριακό Συνταγματικό Δίκαιο – θεωρεία Οργάνωση και Πράξη», 2021, Νομική Βιβλιοθήκη

έμμεσα και να επηρεάσουν συλλογικά συμφέροντα.¹⁸³ Τις δυσκολίες ενισχύει η απροθυμία των Κυπριακών Δικαστηρίων να ερμηνεύσουν διασταλτικά τις απαιτήσεις αυτές σε περιπτώσεις εξέτασης του έννομου συμφέροντος των πΜΚΟ, όπως θα εξηγηθεί στην επόμενη ενότητα.

B. Νομολογιακή Διαμόρφωση του Δικαιώματος Πρόσβασης των πΜΚΟ πριν την κύρωση της Άαρχους και την ένταξη στη ΕΕ

Οι πρώτες προσπάθειες προσφυγής πΜΚΟ (την δεκαετία του 1990), προκαλούν απογοήτευση αφού η νομολογία αντιμετώπισε με στενό τρόπο και προκατάληψη το συμφέρον τους, σε αντίθεση με την στάση της απέναντι σε άλλες αντιπροσωπευτικές ομάδες, όπως ΝΠ Δημόσιου Δικαίου (ΝΠΔΔ).¹⁸⁴ Συγκεκριμένα στην υπόθεση “Πυργών”,¹⁸⁵ πΜΚΟ και τοπική αρχή προσέφυγαν κατά πράξης χορήγησης άδειας λειτουργίας λατομείου στην κοινότητα Πυργών. Το Ανώτατο έκρινε στηριζόμενο σε προγενέστερη νομολογία¹⁸⁶ ότι, η χωρική αρχή έχει συμφέρον στην προστασία της λειτουργικότητας, της αρχής και των δικαιωμάτων των κατοίκων που εκπροσωπεί. Καταλήγοντας ότι αφού η τοπική αρχή προασπίζεται το κοινό συμφέρον των κατοίκων της κοινότητας έχει συμφέρον να προσβάλει την επίδικη πράξη η οποία επιδρά στο περιβάλλον, αφού διαπίστωσε ότι, το δικαίωμα στο περιβάλλον αποτελεί πτυχή του δικαιώματος στη ζωή και την ατομική ακεραιότητα και η διαφύλαξη του είναι άμεσα συνδεδεμένη με την ποιοτική ζωής άρα η πολιτεία είναι υπόχρεα να υιοθετήσει περιβαλλοντική πολιτική για το συγκεκριμένο δικαίωμα το οποίο είναι ατομικό και συλλογικό.¹⁸⁷

¹⁸³ Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άαρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, σ. 224 - 241

¹⁸⁴ Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άαρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, σ. 224 - 241

¹⁸⁵ Κοινότητα Πυργών ν. Κυπριακή Δημοκρατία, (1991), 4 ΑΑΔ 3498

¹⁸⁶ Δήμος Έγκωμης ν. Κυπριακή Δημοκρατία, (1997) 3 ΑΑΔ 346

¹⁸⁷ Κοινότητα Πυργών ν. Κυπριακή Δημοκρατία, (1991), 4 ΑΑΔ 3498

Όπως όμως λέχθηκε η αναγνώριση δικαιώματος για προστασία του περιβάλλοντος δεν αμβλύνει τις προϋποθέσεις για άμεσο επηρεασμό υφιστάμενου προσωπικού συμφέροντος και επομένως οι πΜΚΟ σε αντίθεση με τις τοπικές αρχές δεν έχουν ιδιαίτερο συμφέρον το οποίο νομιμοποιούνται να προστατεύσουν με προσφυγή.¹⁸⁸

Η στάση της νομολογίας φανερώνει διάκριση μεταξύ της δυνατότητας πρόσβασης των αντιπροσωπευτικών ομάδων με δημόσια σύνδεση και των ομάδων ιδιωτικής προέλευσης, όπως οι πΜΚΟ.¹⁸⁹ Το Δικαστήριο δεν αιτιολογεί περαιτέρω ποιος ο λόγος διαφοροποίησης προκαλώντας ερωτηματικά ειδικά εάν, αναλογιστούμε ότι για τις τοπικές αρχές το δικαστήριο δέχεται συμφέρον θεωρώντας την προάσπιση των συμφερόντων της περιοχής, μεταξύ των οποίων και το περιβάλλον ως εγγενές με την αποστολή τους, την ίδια στιγμή που ο σκοπός σύστασης των πΜΚΟ, η αποστολής τους και η ίδια τους η φύση είναι η προάσπιση του συλλογικού δικαιώματος στο περιβάλλον.

Ωστόσο, αν και αδικαιολόγητα η σύνδεση του δικαιώματος στο περιβάλλον με το δικαίωμα στη ζωή χρησιμοποιήθηκε μόνο για το συμφέρον των τοπικών αρχών, η απόφαση αποτέλεσε την αρχή για περεταίρω Νομολογιακή επεξεργασίας της σύνδεσης προς όφελος των πΜΚΟ. Κάτι που έγινε στην υπόθεση *“Φίλοι του Ακάμα”* (ΦτΑ) που αφορούσε προσφυγή ομώνυμης πΜΚΟ, κατά πολεοδομικής άδειας στον Ακάμα,¹⁹⁰ και αποτέλεσε την πρώτη προσπάθεια αναγνώρισης έννομου συμφέροντος σε πΜΚΟ.¹⁹¹

Σύμφωνα με το δικαστήριο η πρόσβαση των πΜΚΟ πρέπει να επιτρέπεται όταν διαπιστωθεί ότι η προστασία του περιβάλλοντος συγκαταλέγεται στους εν ευρεία έννοια

¹⁸⁸ Κοινότητα Πυργών ν. Κυπριακή Δημοκρατία, (1991), 4 ΑΑΔ 3498; Το επιχείρημα αυτό επανέλαβε η υπόθεση Κυπριακή Δημοκρατία ν. Συμβούλιο Βελτιώσεως Γερίου (1998) 3 Α.Α.Δ. 210

¹⁸⁹ Constantinos Kombos, «The Supreme Court’s of Cyprus and the CJEU’s Approach to Standing for Judicial Review and to the Preliminary Reference Procedure», (2010), 16(3), European Public Law, 327-355

¹⁹⁰ Σωματείο «Φίλοι του Ακάμα» κ.α. ν. Κυπριακής Δημοκρατίας (1998) 4 Α.Α.Δ. 767

¹⁹¹ Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, σ. 224 - 241

σκοπούς του καταστατικού της. Στο φάκελο του Δικαστηρίου δεν είχε κατατεθεί το καταστατικό και η εξέταση του δεν ήταν δυνατή με αποτέλεσμα να μην αναγνωριστεί συμφέρον στην πΜΚΟ. Ωστόσο, ο τρόπος προσέγγισης του συμφέροντος της πΜΚΟ είναι σύμφωνος με τα «πρότυπα» και το πνεύμα του 146.2 ΚΣ, αφού δεν αποκλείει την δυνατότητα πρόσβασης εφόσον όμως εξεταστεί ο καταστατικός σκοπός ως μέσο σύνδεσης προσφεύγοντα και επίδικου ζητήματος, ώστε η διαδικασία να μην είναι ανοιχτή σε όλους εξυπηρετώντας έτσι το σκοπό των προϋποθέσεων του 146.2 ΚΣ.¹⁹² Περαιτέρω, η ACCC έχει τονίσει ότι είναι θεμιτό να υπάρχουν κάποιοι περιορισμοί αφού τα κράτη δεν υποχρεούνται στη θέσπιση *actio popularis*¹⁹³ και η ΕΕ στην «*Djurgarden*» σημείωσε ότι το κριτήριο του καταστατικού είναι θεμιτό.¹⁹⁴ Επίσης, συνάδει με τις προϋποθέσεις πρόσβασης ΝΠ¹⁹⁵ και με την Νομολογιακή αντιμετώπιση του συμφέροντος τοπικών αρχών,¹⁹⁶ εξαλείφοντας έτσι τις διακρίσεις σε βάρος του δικαιώματος των πΜΚΟ.¹⁹⁷

Η απόφαση διατυπώνει αξιολογημένους συλλογισμούς, καθοριστικής σημασίας για το δικαίωμα πρόσβασης των πΜΚΟ. Το δικαστήριο επαναλαμβάνοντας το σκεπτικό σύνδεσης δικαιώματος στο περιβάλλον και δικαιώματος ζωής,¹⁹⁸ σημείωσε ότι τα περιβαλλοντικά αγαθά ανήκουν στο κοινωνικό σύνολο και η προσβολή τους επηρεάζει τον τρόπο ζωής, την υγεία και την ατομική οικολογική ύπαρξη γεγονός που τους προσδίδει αντικειμενική υπόσταση η οποία απαιτεί διεύρυνση του έννομου συμφέροντος. Καταλήγοντας ότι το δικαίωμα στη ζωή επηρεάζεται από επιβλαβή στο περιβάλλον ενέργεια έστω και αν συντελεστεί στην άλλη άκρη

¹⁹² Για τον σκοπό των προϋποθέσεων του άρθρου 146.2 βλέπε πιο πάνω Ενότητα IV,Α

¹⁹³ Βασιλική Ι Καραγεώργου, «Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα ενώπιον των εθνικών Δικαστηρίων – Η επιρροή της Σύμβασης του Aarhus και του Ευρωπαϊκού Δικαίου», 2021, Νομική Βιβλιοθήκη

¹⁹⁴ C-263/08, *Djurgården-Lilla Värtans Miljöskyddsförening v. Stockholms kommun genom dess marknämnd*, 15/10/2009, ECLI:EU:C:2009:631

¹⁹⁵ Υπενθυμίζεται ότι, τα ΝΠ, έχουν συμφέρον όταν η πράξη προκαλεί βλάβη στα συμφέροντα τους ή θίγονται τα συμφέροντα όλων ή μερικών μελών τους, εφόσον τα συμφέροντα εμπίπτουν στους σκοπούς τους, Βλέπε σχετικά Ενότητα IV, Α

¹⁹⁶ Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άαρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, σ. 224 - 241

¹⁹⁷ Για τις διακρίσεις βλέπε πιο πάνω υπόθεση Πυργών και πιο κάτω υπόθεση Thanos Club

¹⁹⁸ Που έγινε στην "Πυργών"

της γης. Η λογική αυτή αμβλύνει την αυστηρότητα ερμηνείας της προϋπόθεσης του άμεσου επηρεασμού αφού αναγνωρίζει ότι περιβαλλοντική βλάβη μπορεί να επηρεάσει περιοχή διαφορετική από αυτή που συντελέστηκε, διευρύνοντας έτσι τη δυνατότητα αναγνώρισης έννομου συμφέροντος. Όπως θα αναλυθεί στην *Ενότητα V*, οι Γαλλικές υποθέσεις *Clemenceau*¹⁹⁹ και *d'Alsace*²⁰⁰ στη βάση παρόμοιου συλλογισμού, πέτυχαν ευρεία πρόσβαση των πΜΚΟ διευρύνοντας την απαίτηση άμεσου επηρεασμού.²⁰¹

Επιπρόσθετα, η σύνδεση δικαιώματος ζωής - Περιβάλλοντος, προσδίδει στην προστασία του περιβάλλοντος νομικό έρεισμα,²⁰² σε μια περίοδο που δεν υπήρχε διεθνές και ευρωπαϊκό υπόβαθρο στήριξης τέτοιου δικαιώματος, δημιουργώντας την απαιτούμενη νομική βάση έννομου συμφέροντος και παράλληλα θέτει όρια στο εύρος του δικαιώματος για περιπτώσεις που μπορούσαν να ενταχθούν στο δικαίωμα ζωής αποφεύγοντας την *actio popularis*.²⁰³ Η διασύνδεση θα μπορούσε να ισοδυναμεί με νομολογιακή αναγνώριση δικαιώματος στο περιβάλλον και να οδηγήσει σε ευρεία ερμηνεία των προϋποθέσεων πρόσβασης για περιβαλλοντικά θέματα.²⁰⁴ Αυτό γιατί σταδιακά θα ισχυροποιείτο η προστασία του ως σκοπός δημοσίου συμφέροντος, μέσω της προσπάθειας εξισορρόπησης του με άλλα Συνταγματικά δικαιώματα.²⁰⁵ Η Αάρχους στο προοίμιο της αναφέρεται στην σύνδεση του

¹⁹⁹ Conseil d'État, *Clemenceau*, 15 février 2006, N° 288801; Βλέπε σχετική ανάλυση της στην *Ενότητα V*, υποενότητα Β (i)

²⁰⁰ Conseil d'État, *Les mines de potasse d'Alsace*, 18 avril 1986, Βλέπε σχετική ανάλυση της στην *Ενότητα V*, υποενότητα Β Β(i)

²⁰¹ Βλέπε περαιτέρω ανάλυση στην *Ενότητα V*, υποενότητα Β(ii)

²⁰² Ηλιάννα Νικολάου, Πέτρος Μιχαηλίδης, «Κυπριακό Διοικητικό Δίκαιο – Θεμελιώδεις αρχές – Δικαστικός έλεγχος», 2021, 2^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη

²⁰³ Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άαρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, *Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο*, Τεύχος 2, σ. 224 - 241; Κωνσταντίνα Αμβροσίου, «Η ερμηνεία του εννόμου συμφέροντος από τα κυπριακά δικαστήρια σε διοικητικές υποθέσεις περιβαλλοντικής φύσεως και η ανάλυση της κυπριακής νομολογίας με τη συνδρομή του ελληνικού παραδείγματος.», *Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία*, Τμήμα Νομικής, Πανεπιστήμιο Κύπρου

²⁰⁴ Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άαρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, *Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο*, Τεύχος 2, σ. 224 - 241

²⁰⁵ Θεογονσία Κουσπή, «Η προστασία του περιβάλλοντος και η πρόσβαση στη δικαιοσύνη», 20/02/2020, ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

περιβάλλοντος με το δικαίωμα στη ζωή²⁰⁶ κάτι που αποδεικνύει την ορθότητα της σκέψης του δικαστηρίου και (σε συνδυασμό με τα πιο πάνω) την πρωτοπορία της απόφασης η οποία χρονικά εκδόθηκε πριν την Άαρχους.

Επιπλέον, η αναφορά ότι το περιβάλλον αποτελεί ηθική αξία που ανάγεται στην έννοια του ηθικού συμφέροντος η οποία οδηγεί στη διαπίστωση έννομου συμφέροντος, αποτελεί αναγνώριση του ηθικού συμφέροντος των πΜΚΟ, υψίστης σημασίας για τη νομιμοποίηση τους καθώς εξορισμού το συμφέρον τους είναι ηθικό αφού εκπροσωπεί κυρίως άυλα συμφέροντα και αξίες.²⁰⁷

Τέλος, ανέφερε ότι μέσω των περιβαλλοντικών οργανώσεων μπορεί να γίνει αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών αναγκών, αφού αυτή είναι η ουσία του σκοπού ίδρυσης τους. Θέτοντας το ρητορικό ερώτημα ποιος θα ήταν πραγματικά ο λόγος και σκοπός ύπαρξης των πΜΚΟ αν δεν τους αναγνωριζόταν συμφέρον προσβολής δυσμενών προς το περιβάλλον πράξεων, διαπιστώνοντας ότι το δικαίωμα προσφυγής αποτελεί ισχυρό μέσο υλοποίηση των στόχων τους, αναγνωρίζοντας έτσι την αξία των πΜΚΟ και του δικαιώματός τους να προσφεύγουν και το σημαντικό τους ρόλο στην προστασία του περιβάλλοντος,²⁰⁸ σε αντίθεση με τη γενικότερη στάση της νομολογίας που όπως διαφαίνεται μέσα από τις διακρίσεις που συντελεί σε βάρος του δικαιώματος πρόσβασης των ΜΚΟ,²⁰⁹ τις ως οργανώσεις που απλά καθυστερούν τη διαδικασία.²¹⁰

²⁰⁶ Συγκεκριμένα αναφέρεται «Recognizing that adequate protection of the environment is essential to human well-being and the enjoyment of basic human rights, including the right to life itself»

²⁰⁷ Constantinos Kombos, «The Supreme Court's of Cyprus and the CJEU's Approach to Standing for Judicial Review and to the Preliminary Reference Procedure», (2010), 16(3), European Public Law, 327-355

²⁰⁸ Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άαρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, σ. 224 - 241

²⁰⁹ Το συμπέρασμα αυτό συνάγεται από την Πυργών και την Thanos Club θα εξεταστεί πιο κάτω

²¹⁰ Constantinos Kompos, «The Supreme Court's of Cyprus and the CJEU's Approach to Standing for Judicial Review and to the Preliminary Reference Procedure», (2010), 16(3), European Public Law, 327-355

Στην “Φτα” το Δικαστήριο αντιλήφθηκε ότι, το περιβαλλοντικό δίκαιο έχει μια πιο ιδιαίτερη, οικοκεντρική διάσταση, την οποία πρεσβεύουν οι πΜΚΟ. Η αντίληψη του ιδιαίτερου χαρακτήρα του περιβάλλοντος και του ρόλου που επιτελούν οι ΜΚΟ είναι απαραίτητη για μια πιο ευρεία αντιμετώπιση του έννομου συμφέροντος τους.²¹¹

Ακολούθως, η υπόθεση “Thanos Club”²¹² ανέτρεψε την προαναφερθέν “Φτα” και όλη της τη φιλοσοφία. Η εν λόγω απόφαση που τελικά επικράτησε και εφαρμόζεται,²¹³ αφορά εφέσεις που ασκήθηκαν από πΜΚΟ και τα μέλη της με την προσωπική τους ιδιότητα και το ΕΤΕΚ, σχετικά με την προαναφερθείσα στην υπόθεση “Φτα” άδεια οικοδομής.

Σύμφωνα με το Δικαστήριο, εφόσον οι αιτητές που είναι ΦΠ δεν νομιμοποιείται για άσκηση προσφυγής, δεν νομιμοποιείται ούτε η πΜΚΟ, δηλώνοντας ρητά ότι οι σκοποί του καταστατικού, δεν μπορούν να προσδώσουν συμφέρον στην πΜΚΟ γιατί κάτι τέτοιο θα σήμαινε λαϊκή αγωγή. Ως προς το έννομο συμφέρον του ΕΤΕΚ (ΝΠΔΔ) κατέληξε ότι δεν εντοπίζεται γιατί δεν περιλαμβάνεται στους σκοπούς του. Αυτό φανερώνει την απροθυμία του Δικαστηρίου να εφαρμόσει τις ίδιες απαιτήσεις που θέτονται στα ΝΠΔΔ για απόδειξη έννομου συμφέροντος και στις πΜΚΟ,²¹⁴ αφού ενώ για ΝΠΔΔ, μπορεί να εφαρμοστεί το κριτήριο του σκοπού, για τις πΜΚΟ δεν εφαρμόζεται χωρίς μάλιστα να εξηγείται περαιτέρω ο λόγος,²¹⁵ με αποτέλεσμα να διαπιστώνεται διάκριση ανάλογα με το είδος του προσφεύγοντα.²¹⁶

²¹¹ Παρόμοια άποψη εκφράζεται στο βιβλίο Γλυκερία Π. Σιούτη, «Εγχειρίδιο δίκαιου Περιβάλλοντος», 2018, Εκδόσεις Σάκκουλα

²¹² Thanos Club Hotel v. ΕΤΕΚ (2000), 3 Α.Α.Δ. 323

²¹³ Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, σ. 224 - 241

²¹⁴ Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, σ. 224 - 241

²¹⁵ Constantinos Kombos, «The Supreme Court’s of Cyprus and the CJEU’s Approach to Standing for Judicial Review and to the Preliminary Reference Procedure», (2010), 16(3), European Public Law, 327-355

²¹⁶ Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, σ. 224 - 241

Η προσέγγιση του δικαστηρίου είναι υπερβολικά αυστηρή και δημιουργεί διάκριση και σε σχέση με το δικαίωμα πρόσβασης πΜΚΟ με το δικαίωμα πρόσβασης των ΦΠ για το οποίο το δικαστήριο έχει επεκτείνει την έννοια του συμφέροντος.²¹⁷ Συγκεκριμένα, στη υπόθεση “Χαραλάμπους” το δικαστήριο σημείωσε ότι αναγνώριση έννομου συμφέρον για προσβολή αδειών οικοδομής με δυσμενείς επιπτώσεις στην απόλαυση ιδιοκτησίας λόγω υποβάθμισης του περιβάλλοντος, πέρα από τους ιδιοκτήτες όμορων ακινήτων πρέπει να επεκτείνεται και στους ιδιοκτήτες που πιθανόν θα επιδεινωθούν οι όροι διαβίωσής τους, χωρίς να έχει σημασία εάν η κατοικία βρίσκεται τον ουσιώδη χρόνο, υπό ανέγερση.²¹⁸ Αποδεικνύοντας ότι για τα ΦΠ υπάρχουν δυνατότητες διεύρυνσης του έννομου συμφέροντος σε αντίθεση με το συμφέρον των πΜΚΟ για το οποίο το Ανώτατο επιλέγει μια στενή ερμηνεία.

Παρατηρείται επίσης ότι το Δικαστήριο δεν ξεκαθαρίζει αν το συμφέρον προστασίας του περιβάλλοντος είναι υλικό ή ηθικό, με αποτέλεσμα να «θολώνει τα όρια» μεταξύ ηθικού και υλικού συμφέροντος²¹⁹ και να επισκιάζει όσα λέχθηκαν στην “ΦτΑ” για το ηθικό συμφέρον.

Περαιτέρω, το επιχείρημα της λαϊκής αγωγής αποτελεί απλουστευμένη και μονοδιάστατη, σε ένα πολυδιάστατο θέμα αιτιολόγηση και θα μπορούσε να ισχύσει εξίσου για τις δημόσιες ομάδες για τις οποίες η πρόσβαση αντιμετωπίζεται πιο διασταλτικά.²²⁰ Φαίνεται ότι η περιοριστική γραμματική ερμηνεία των προϋποθέσεων του έννομου συμφέροντος μένει άκαμπτη μόνο για τις πΜΚΟ αποκλείοντας τις από τα δικαστήρια κάτι εντελώς αντίθετο με τα «πρότυπα». Το ΔΕΕ έχει τονίσει ότι το δικαίωμα του άρθρου 9.3, θα στερείτο αποτελεσματικότητας και ουσίας, αν ορισμένες κατηγορίες «του κοινού», και ιδίως «του

²¹⁷ Constantinos Kombos, «The Supreme Court’s of Cyprus and the CJEU’s Approach to Standing for Judicial Review and to the Preliminary Reference Procedure», (2010), 16(3), European Public Law, 327-355

²¹⁸ Σοφούλλα Χαραλάμπους v. Δημοκρατία μέσω του Υπουργικού Συμβουλίου και ή Άλλων, (1996) 3 ΑΑΔ 73

²¹⁹ Constantinos Kombos, «The Supreme Court’s of Cyprus and the CJEU’s Approach to Standing for Judicial Review and to the Preliminary Reference Procedure», (2010), 16(3), European Public Law, 327-355

²²⁰ Constantinos Kombos, «The Supreme Court’s of Cyprus and the CJEU’s Approach to Standing for Judicial Review and to the Preliminary Reference Procedure», (2010), 16(3), European Public Law, 327-355

ενδιαφερόμενου κοινού», όπως οι πΜΚΟ, στερηθούν εντελώς του δικαιώματος προσφυγής.²²¹ Επιπλέον, σύμφωνα με την "LZI" οι εθνικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις δεν πρέπει να καθιστούν αδύνατη την άσκηση του δικαιώματος.²²² Σήμερα η περιοχή του Ακάμα εμπίπτει σε περιβαλλοντική οδηγία, επομένως η πιο πάνω αναφορά θα είχε εφαρμογή στην παρούσα απόφαση η οποία εάν είχε εκδοθεί σήμερα θα παραβίαζε τις απαιτήσεις του Ευρωπαϊκού Δικαίου.²²³

Ειδικότερα για το συμφέρον των πΜΚΟ, στηριζόμενο σε προηγούμενη απόφαση²²⁴ σημείωσε επίσης ότι, οι τοπικές αρχές σε αντίθεση με τις πΜΚΟ, έχουν συμφέρον να προσβάλουν πράξεις που επηρεάζουν την περιοχή και έχουν αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον, ως συμφέρον εγγενής με τον σκοπό τους.²²⁵ Ανατρέποντας έτσι την διασύνδεση της προστασίας του περιβάλλοντος με το Συνταγματικό δικαίωμα στη ζωή,²²⁶ ακυρώνοντας το σκεπτικό της απόφασης "ΦτΑ" και σφραγίζοντας την διάκριση σε βάρος των πΜΚΟ. Ενώ, επισήμανε ότι το ΚΣ δεν κατοχυρώνει ρητό δικαίωμα στο περιβάλλον όπως το Ελληνικό Σύνταγμα (ΕΣ), υπονοώντας ότι ευρεία ερμηνεία των προϋποθέσεων του άρθρου 146.2 θα ήταν εφικτή εάν υπήρχε ειδικό δικαίωμα.²²⁷ Ωστόσο λαμβάνοντας υπόψη ότι το άρθρο 146.2

²²¹ Paragraphs 67, C-873/19, Deutsche Umwelthilfe eV v. Bundesrepublik Deutschland, 8/11/2022, ECLI:EU:C:2022:857; Paragraph 48, C-664/15, Protect Natur-,Arten- und Landschaftsschutz Umweltorganisation v. Bezirkshauptmannschaft Gmünd, 20/12/2017, ECLI:EU:C:2017:987

²²² Paragraph 49, C-240/09, Lesoochránárske zoskupenie VLK v. Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky, 08/03/2011, ECLI:EU:C:2011:125, Βλέπε σχετικά Ενότητα III. Β

²²³ Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άαρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, σ. 224 - 241

²²⁴ Κυπριακή Δημοκρατία v. Συμβούλιο Βελτιώσεως Γερίου (1998) 3 Α.Α.Δ. 210

²²⁵ Κυπριακή Δημοκρατία v. Συμβούλιο Βελτιώσεως Γερίου (1998) 3 Α.Α.Δ. 210

²²⁶ Θεογονωσία Κουσπύ, «Η προστασία του περιβάλλοντος και η πρόσβαση στη δικαιοσύνη», 20/02/2020, ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

²²⁷ Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άαρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, σ. 224 - 241

απαιτεί έννομο συμφέρον και όχι παραβίαση συγκεκριμένου δικαιώματος ένα ειδικό δικαίωμα δεν πρέπει να θεωρείται απαραίτητο για την πρόσβαση.²²⁸

Το σκεπτικό του δικαστηρίου έχει χαρακτηριστεί ως μια αυστηρή προσέγγιση της απαίτησης ύπαρξης συγκεκριμένου δικαιώματος.²²⁹ Υπενθυμίζεται ότι, η απαίτησης προσβολής ατομικού δικαιώματος κατά την εξέταση του συμφέροντος προσφυγής των πΜΚΟ επικρίθηκε στην υπόθεση “*Trianel*”.²³⁰ Επομένως, η προσέγγιση του Δικαστηρίου παραβιάζει τόσο τις απαιτήσεις του άρθρου 9.3 Άρχους όσο και το άρθρο 47 ΧΘΔΕ και την αρχή της αποτελεσματικότητας για τους λόγους που εξηγήθηκαν “*Trianel*”.²³¹

Η πιο πάνω νομολογία καταγράφηκε μεταξύ 1990–2001. Μια περίοδο όπου όπως είδαμε στην *Ενότητα III* και θα δούμε στην *Ενότητα V*, η διεθνής κοινότητα ανέπτυξε το δικαίωμα προσφυγής των πΜΚΟ, η Κυπριακή νομολογία φαίνεται να μην αντιλαμβάνεται τη σημασία κατοχύρωσης του δικαιώματος πρόσβασης των πΜΚΟ για επίτευξη περιβαλλοντικής δικαιοσύνης και την ιδιαιτερότητα του περιβαλλοντικού δικαίου.

Γ. Νομολογιακή Διαμόρφωση του Δικαιώματος πρόσβασης των πΜΚΟ μετά την κύρωση της Άρχους και την ένταξη στην ΕΕ

Η στάση της νομολογίας θα έπρεπε να αλλάξει μετά την κύρωση της Άρχους, την ένταξη στην ΕΕ και την έκδοση των πρώτων αποφάσεων και το νομικό σύστημα της Κύπρου θα έπρεπε να εκσυγχρονίσει ώστε να συμβαδίζουν με τις Διεθνής και Ευρωπαϊκές υποχρεώσεις

²²⁸ Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, σ. 224 - 241

²²⁹ Jan Darpö, «Effective Justice? Synthesis report of the study on the Implementation of Articles 9.3 and 9.4 of the Aarhus Convention in Seventeen of the Member States of the European Union», 2012-11-11/Final; Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, σ. 224 - 241

²³⁰ Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Landesverband Nordrhein-Westfalen eV v. Bezirksregierung Arnsberg, 12/5/2011, ECLI:EU:C:2011:289; Βλέπε σχετικά πιο πάνω Ενότητα III, Β

²³¹ Όπως αυτά συνδέθηκαν από την νομολογία του ΔΕΕ. Βλέπε σχετικά πιο πάνω Ενότητα III, Υποενότητα Β

της. Αν και υπάρχουν νεότερες αποφάσεις που δημιουργούν ελπίδες διεύρυνσης, το σκηνικό και ο τρόπος αντιμετώπισης της πρόσβασης των πΜΚΟ παραμένει περιοριστικός.

Ειδικότερα, η αρχή του δεσμευτικού προηγούμενου των αποφάσεων που εφαρμόζεται στην Κύπρο, ορίζει ότι αποφάσεις του Ανώτατου, όπως εν προκειμένο η “*Thanos Club*” δεσμεύουν τα κατώτερα δικαστήρια²³² και ανατρέπονται μόνο από το Ανώτατο, συνεδριάζοντας υπό ισότιμη σύνθεση με την απόφαση που επιδιώκεται η ανατροπή, με την προϋπόθεση σφάλματος ή μεταβολής θεμελιωδών κοινωνικών ή νομικών συνθηκών ή για αποφυγή άδικης μεταχείρισης ή για ορθή ανάπτυξη του δικαίου.²³³

Αν και η “*Thanos Club*” εκδόθηκε από το Ανώτατο η «*ανατροπή*» της είναι εφικτή από κατώτερα Δικαστήρια, γιατί εκδόθηκε πριν την έκδοση από το ΔΕΕ δεσμευτικής επί του θέματος νομολογίας και την κύρωση της Άαρχους.²³⁴ Κάτι τέτοιο συνέβη στην υπόθεση “*Χατζηκωνσταντίνου*”,²³⁵ όπου το διοικητικό Δικαστήριο παρέκκλινε από δεσμευτική νομολογία του Ανώτατου. Σύμφωνα με την αιτιολόγηση της απόφασης, η αρχή της υπεροχής υποχρεώνει κατώτερο Δικαστήριο, να αφήσει αυτεπαγγέλτως ανεφάρμοστη αντίθετη εθνικής νομοθεσία, χωρίς να υποχρεούται να ζητήσει ή να αναμένει την προηγούμενη εξαφάνιση της είτε μέσω της νομοθεσία είτε μέσω οποιασδήποτε άλλης διαδικασίας,²³⁶ υπονοώντας δηλαδή ανατροπή απόφασης το Ανώτατο.

Ως προς την περιβαλλοντική νομολογία την πρώτη ελπίδα αλλαγής δημιούργησε η υπόθεση “*Παρεκκλησιάς*”,²³⁷ στην οποία αν και προσφεύγοντας δεν ήταν ΜΚΟ, εντούτοις ο

²³² Κωνσταντίνος Κόμπος, «ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ – Θεωρία, Οργάνωση και Πράξη», 2021, Νομική Βιβλιοθήκη

²³³ *Constantinides v. The Republic*, (1963), 3 CLR 523

²³⁴ Σχετικά με τις δυνατότητες παρέκκλισης από απόφαση Ολομέλειας βλέπε περαιτέρω, Κώστας Παρασκευά, «Κυπριακό Διοικητικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος», 2017, Νομική Βιβλιοθήκη

²³⁵ Η οποία δεν αφορούσε περιβαλλοντική προσφυγή

²³⁶ *Χατζησοφοκλέους v. Επιστημονικού Τεχνικού Επιμελητηρίου Κύπρου*, Υπόθεση Αρ. 298/2016, 16/06/2021

²³⁷ *Κοινοτικό Συμβούλιο Παρεκκλησιάς κ.α v. Κυπριακής Δημοκρατίας*, Υπόθεση Αρ. 1628/2005, 8/10/2007

τρόπος εξέτασης του έννομου συμφέροντος και τα σχόλια του Δικαστηρίου, διαπνέονται από τάση διεύρυνσης του έννομου συμφέροντος σε περιβαλλοντικές προσφυγές.

Η υπόθεση θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί προς επίρρωση του συμφέροντος πΜΚΟ, σε μια ενδεχόμενη μελλοντική προσφυγή καθώς η σκέψη του δικαστηρίου διευρύνει το στοιχείο του «άμεσου». Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο επανέλαβε την “ΦτΑ” και την ανάγκη εξουδετέρωσης απομακρυσμένων περιβαλλοντικών κινδύνων, την ανάγκη διεύρυνσης του έννομου συμφέροντος σε περιπτώσεις προσβολής περιβαλλοντικών αγαθών και τη σύνδεση δικαιώματος περιβάλλοντος - ζωής. Σημειώνοντας ότι, το παραδεκτό μιας περιβαλλοντικής προσφυγής συνδέεται με τον κίνδυνο έστω και έμμεσης προσβολής. Η απόφαση θα μπορούσε να έχει θετικές επιπτώσεις γενικότερα στο δικαίωμα προσφυγής για περιβαλλοντικά θέματα και με έμμεσο τρόπο να διευρυνθεί το δικαίωμα προσφυγής των πΜΚΟ αφού απέδειξε ότι είναι δυνατή η διεύρυνση του 146.2. Ενώ η αναφορά ότι «η έννοια του συμφέροντος είναι ευρύτερη από την έννοια του δικαιώματος»,²³⁸ αποτελεί απάντηση στη “Thanos Club”²³⁹ που το σκεπτικό της απαιτούσε παραβίαση συγκεκριμένου δικαιώματος,²⁴⁰ αφού υπονοούσε ότι σε συστήματα προσανατολισμένα στο συμφέρον είναι ευκολότερη η διεύρυνση των προϋποθέσεων πρόσβασης, κάτι που διαπιστώνεται και από την νομολογία του ΔΕΕ.²⁴¹

Η υπόθεση εκδόθηκε από τον ίδιο δικαστή της “ΦτΑ.” Αυτό ενισχύει το επιχείρημα ότι η προβληματική αντιμετώπιση του δικαιώματος ξεκινά από τη δυνατότητα αντίληψης του δικαστηρίου της ιδιαιτερότητας του περιβαλλοντικού δικαίου.

Ωστόσο, ο αποκλεισμός των πΜΚΟ από τα Δικαστήρια συνεχίστηκε με τη στάση του Ανώτατου να είναι αδιάλλακτη. Συγκεκριμένα το 2009, κλήθηκε να αποφανθεί επί της τροποποίησης του περί Γενικών Αρχών του Διοικητικού δικαίου νόμου η οποία προέβλεπε ότι

²³⁸ Κοινοτικό Συμβούλιο Παρεκκλησιάς κ.α ν. Κυπριακής Δημοκρατίας, Υπόθεση Αρ. 1628/2005, 8/10/2007

²³⁹ Thanos Club Hotel v. ΕΤΕΚ (2000), 3 Α.Α.Δ. 323

²⁴⁰ Βλέπε σχετική ανάλυση πιο πάνω ενότητα IV.B

²⁴¹ Βλέπε σχετικά με το επιχείρημα αυτό πιο πάνω Ενότητα III, Β και Γ

πΜΚΟ μπορούν να προσφύγουν εφόσον θίγεται συμφέρον που προστατεύεται από τους σκοπούς τους, εφόσον η προστασία των συμφερόντων αυτών εμπίπτει σ' αυτούς.²⁴² Ο νόμος κρίθηκε αντισυνταγματικός από το Ανώτατο γιατί, όπως μεταξύ άλλων λέχθηκε, δεν κωδικοποιούσε ήδη υπάρχουσα νομολογία αλλά αποτελούσε απόπειρα διεύρυνσης του έννομου συμφέροντος, με κίνδυνος θεμελίωσης λαϊκής αγωγής.²⁴³ Ωστόσο, αντιπαραβάλλοντας τη νομολογία με το λεκτικό της τροποποίησης αντιλαμβανόμαστε ότι κωδικοποιεί τη νομολογία της "Φτα" η λογική της οποίας, όπως εξηγήθηκε,²⁴⁴ δεν δίνετε να οδηγήσει σε λαϊκής αγωγής. Η πρόθεση του νομοθέτη ήταν η διεύρυνση του εννόμου συμφέροντος, σύμφωνη με τα «πρότυπα».²⁴⁵

Ακολούθως, το 2012 το Δικαστήριο στην υπόθεση "Αρχιμανδρίτας" εξέτασε το έννομο συμφέρον σωματείου να προσφύγει κατά άδειας εγκατάστασης αιολικού πάρκου.²⁴⁶ Το σωματείο υποστήριξε ότι το συμφέρον του προκύπτει από την σύνδεση επίδικης πράξης - καταστατικού του σκοπού. Το δικαστήριο απέρριψε το επιχείρημα, λαμβάνοντας υπόψη την "Thanos Club" και όσα λέχθηκαν περί μη δυνατότητας θεμελίωσης συμφέροντος βάσει του καταστατικού. Εντούτοις, προχώρησε σε εξέταση του καταστατικού, αναφέροντας ότι η προστασία της κοινότητας, η επίλυση των προβλημάτων και η ανάπτυξη της, συγκαταλέγονται στους καταστατικούς σκοπούς όμως ενώπιον του δικαστηρίου η επίκληση επιβάρυνσης του περιβάλλοντος ήταν γενική και αόριστη, όπως και ο ισχυρισμός για επηρεασμό των ανέσεων και της ποιότητας ζωής των κατοίκων. Κρίνοντας ότι δεν υπάρχουν

²⁴² Άρθρο 2(6) του Περί των Γενικών Αρχών του Διοικητικού Δικαίου (Τροποποιητικός) Νόμος του 2008, σύμφωνα με το οποίο «(6) Τα νομικά πρόσωπα, όπως οι εταιρείες, τα σωματεία και οι συντεχνίες, δύνανται να προσβάλουν απόφαση, πράξη ή παράλειψη που αφορά άμεσα τα ίδια ή που θίγει τα συμφέροντα της ολότητας ή σημαντικού μέρους των μελών τους, καθώς και απόφαση, πράξη ή παράλειψη που θίγει συμφέροντα που προστατεύονται από τους σκοπούς τους, εφόσον η προστασία των συμφερόντων αυτών εμπίπτει στους σκοπούς τους»

²⁴³ Πρόεδρος της Δημοκρατίας v. Βουλή των Αντιπροσώπων, Αναφορά 01/2008, (2009) 3 ΑΑΔ 23

²⁴⁴ Βλέπε πιο πάνω ανάλυση στην Ενότητα IV, Β

²⁴⁵ Θεογνωσία Κουσπί, «Η προστασία του περιβάλλοντος και η πρόσβαση στη δικαιοσύνη», 20/02/2020, ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

²⁴⁶ Σωματείο Συνδέσμου Αποδήμων και Φίλων της Αρχιμανδρίτας δια του Προέδρου Κωνσταντίνου Τσαούση κ.α. v. Κυπριακής Δημοκρατίας, Υπόθεση αρ. 470/2009, 16/11/2012.

στοιχεία δυσμενή επηρεασμού της κοινότητας και άμεσο επηρεασμό των συμφερόντων κάθε μέλους του.

Το ότι προχώρησε στην εξέταση του καταστατικού που απορρέει από τη “ΦτΑ”, παρά το ότι υιοθετεί τη “Thanos Club” προκαλεί σύγχυση ως προς τα κριτήρια δημιουργώντας την αίσθηση ότι στο θέμα του συμφέροντος προσφυγής για περιβαλλοντικά θέματα το Δικαστήριο υιοθετεί αποσπασματικά και μηχανικά υπάρχουσα νομολογία.²⁴⁷

Γενικά, η κατάληξη του δικαστηρίου προκαλεί αρνητική εντύπωση γιατί ενώ η Κύπρος είχε ήδη επικυρώσει την Άαρχους, από την ACCC έχουν ήδη εκδοθεί πορίσματα ως προς την προσέγγιση του άρθρου 9.3²⁴⁸ και το ΔΕΕ έχει αρχίσει να αναπτύσσει σχετική νομολογία, το Δικαστήριο αναπαράγει μια περιοριστική αναχρονιστική νομολογία, χωρίς καμιά αναφορά στα διεθνές και ευρωπαϊκά πρότυπα και χωρίς περαιτέρω αιτιολόγηση. Το δικαστήριο αναφέρει ότι δεσμεύεται από την “*Thanos Club*” χωρίς καμιά αναφορά στην υποχρέωση του σε υποθέσεις όπως η συγκεκριμένη, που εμπίπτουν στο δίκαιο της ένωσης, για σύμφωνη ερμηνεία ή εφαρμογή της αρχής της υπεροχής.²⁴⁹

Αν και η απόφαση δεν αφορούσε πΜΚΟ, εντούτοις αφορούσε προσφυγή για περιβαλλοντικά θέματα στην οποία διαφάνηκε η απροθυμία του Δικαστηρίου να εφαρμόσει τις σχετικές με το δικαίωμα Ευρωπαϊκές υποχρεώσεις προκαλώντας απογοήτευση.²⁵⁰ Σημειώνεται ωστόσο ότι η απροθυμία ανατροπής δεν σχετίζεται αποκλειστικά με το δικαίωμα πρόσβασης σε περιβαλλοντικές υποθέσεις. Γενικά, η Νομολογία παρουσιάζει δισταγμό στην

²⁴⁷ Κωνσταντίνα Αμβροσίου, «Η ερμηνεία του εννόμου συμφέροντος από τα κυπριακά δικαστήρια σε διοικητικές υποθέσεις περιβαλλοντικής φύσεως και η ανάλυση της κυπριακής νομολογίας με τη συνδρομή του ελληνικού παραδείγματος.», Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Τμήμα Νομικής, Πανεπιστήμιο Κύπρου; Βλέπε επίσης Constantinou Kombos, «The Supreme Court’s of Cyprus and the CJEU’s Approach to Standing for Judicial Review and to the Preliminary Reference Procedure», (2010), 16(3), European Public Law, 327-355

²⁴⁸ Βλέπε σχετικά ACCC/C/2005/11 (Βέλγιο), ACCC/C/2006/18 (Δανία), ACCC/C/2010/48 (Αυστρία), όπως εξηγήθηκαν πιο πάνω στην Ενότητα III, Α

²⁴⁹ Ως προς τις υποχρεώσεις αυτές βλέπε αναλυτικά Ενότητα III, Β

²⁵⁰ Κωνσταντίνος Λυκούργος, Απόστολος Βλαχογιάννης και Άρτεμις Γιορδαμλή, «Το δικαίωμα προσφυγής των περιβαλλοντικών οργανώσεων: Μια συγκριτική επισκόπηση (Ε.Ε., Γαλλία, Κύπρος)», 2021, Friedrich Ebert Stiftung

ανατροπή αποφάσεων Ανώτερων δικαστηρίων, παρά τις υποχρεώσεις σύμφωνης ερμηνεία και υπεροχής και τη ρητή επιταγή του άρθρου 1Α ΚΣ.²⁵¹ Από την άποψη αυτή η αξία της “Χατζηκωνσταντίνου” είναι αυταπόδεικτη.

Την απογοητευτική νομολογία διαδέχεται μια πιο ενθαρρυντική, η οποία διαπνέεται από αέρα αλλαγής. Πρόκειται για την απόφαση “Μιτσερού” (2020) του Διοικητικού Δικαστηρίου,²⁵² κατά ακύρωσης άδειας μετακίνησης μονάδας ασφαλικού στο Μιτσερό. Στους αιτητές δεν συγκαταλεγόταν πΜΚΟ, εντούτοις η απόφαση καταπιάστηκε με το έννομο συμφέρον σε περιβαλλοντικές προσφυγές, προβαίνοντας σε σημαντικές διαπιστώσεις οι οποίες αποτελούν ένα είδος νομολογιακής αναγνώρισης ότι επί του θέματος πρέπει να υπάρξουν αλλαγές.

Η απόφαση σημείωσε ότι οι “Πυργών” και “Γερίου”, εκδόθηκαν πριν την κύρωση της Άαρχους και την ένταξη στην ΕΕ οι οποίες, σε αντίθεση με τις αναφερόμενες υποθέσεις, στον ορισμό του «ενδιαφερόμενου κοινού» που μπορεί να προσφύγει βάσει του άρθρου 9, περιλαμβάνονται και οι ΜΚΟ. Η αναφορά υπονοεί ότι η ευρύτερη έννοια του «κοινού» δεν μπορεί να τις αποκλείει ότι δηλαδή λέχθηκε στις “*Protect Natura*” και “*Umwelthilfe*”.²⁵³ Αναφορά έγινε και στην “LZI” και στις απαιτήσεις που προέκυψαν από αυτή για την προσέγγιση του άρθρου 9.3. Τα παραπάνω αποτελούν αναγνώριση ότι η μέχρι τώρα νομολογιακή αντιμετώπιση του ζητήματος πρόσβασης δεν συμβαδίζει με «πρότυπα» και αποτελούν υπόνοιες ανάγκης αλλαγής στάσης και ετοιμότητας εφαρμογής της αρχής της υπεροχής.

²⁵¹ Βλέπε περαιτέρω ανάλυση για το θέμα αυτό, Κωνσταντίνος Κόμπος, «ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ – Θεωρεία, Οργάνωση και Πράξη», 2021, Νομική Βιβλιοθήκη

²⁵² Κοινοτικό Συμβούλιο Μιτσερού, κ.α. v. Κυπριακής Δημοκρατίας, Υπ. Αρ. 809/22, 10/08/2022

²⁵³ Paragraphs 67, C-873/19, Deutsche Umwelthilfe eV v. Bundesrepublik Deutschland, 8/11/2022, ECLI:EU:C:2022:857; Paragraph 48, C-664/15, Protect Natur-,Arten- und Landschaftsschutz Umweltorganisation v. Bezirkshauptmannschaft Gmünd, 20/12/2017, ECLI:EU:C:2017:987

Ανέφερε επίσης ότι στην “Πυργών” και “Γερίου” “γίνεται αναφορά μόνο στο άρθρο 7.1 του Συντάγματος σε σχέση με τη νομιμοποίηση των πολιτών να προσφεύγουν”, υπονοώντας ότι νομική βάση του δικαιώματος αποτελούν και τα «πρότυπα» και όχι μόνο το Σύνταγμα. Η φράση έχει ιδιαίτερη σημασία γιατί εάν ερμηνευτεί με τον τρόπο αυτό ανατρέπει το επιχείρημα περί έλλειψης ρητής Συνταγματικής διάταξης.²⁵⁴

Τέλος, αποφάνθηκε ότι υπάρχει άμεσος κίνδυνος επηρεασμού της υγείας των κατοίκων στο εγγύς μέλλον και η αμεσότητα αποδεικνύεται ακόμα και αν ο δυσμενής επηρεασμός διαμορφωθεί διαχρονικά. Αυτό δίνει την βάση για ερμηνεία της απαίτησης του «άμεσου», σύμφωνα με τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του περιβάλλοντος και χαλάρωση του κριτηρίου, η αυστηρή εφαρμογή του οποίου δημιουργεί προβλήματα στην πρόσβαση των πΜΚΟ.²⁵⁵

Επομένως, αν και οι ενθαρρυντικές αποφάσεις δεν επέφεραν ουσιαστική αλλαγή στο ζήτημα του έννομου συμφέροντος των πΜΚΟ καθώς όσα λέχθηκαν αποτελούν «*obiter dicta*»,²⁵⁶ εντούτοις έχουν μεγάλη αξία για την ανάπτυξη του δικαίου²⁵⁷ και σε συνδυασμό με τη “Χατζηκωνσταντίνου” έθεσαν τις βάσεις για να επέλθει η αλλαγή. Το μόνο που μένει είναι η θέληση των Δικαστηρίων για περαιτέρω και σωστή αξιοποίηση και εφαρμογή τους.

Δ. Συμπεράσματα

Από τα παραπάνω συνάγεται το συμπέρασμα ότι η Κυπριακή νομολογία αποκλείει εντελώς τις πΜΚΟ από τις δικαστικές αίθουσες. Ως αποτέλεσμα, ενώ τη δεκαετία του 1990, υπήρχε δράση και προσφυγές από πΜΚΟ ακολούθως μετά την “*Thanos Club*”, λόγω της

²⁵⁴ Το επιχείρημα εκφράστηκε στην υπόθεση *Thanos Club*, βλέπε την σχετική της ανάλυση στην ενότητα IV. Β

²⁵⁵ Όπως εξηγήθηκε στην ενότητα 2.1.

²⁵⁶ Δηλαδή αποτελούν επεξηγήσεις και παρατηρήσεις οι οποίες νομικών αρχών και δε δημιουργούν δέσμευση, βλέπε περαιτέρω, Κώστας Παρασκευά, «Κυπριακό Διοικητικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος», 2017, Νομική Βιβλιοθήκη

²⁵⁷ Κώστας Παρασκευά, «Κυπριακό Διοικητικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος», 2017, Νομική Βιβλιοθήκη

απογοήτευσης που προκλήθηκε, η δικαστική δράση και οι προσφυγές από πΜΚΟ²⁵⁸ μειώθηκαν (βλέπε υποενότητα Γ), στοιχείο που αποδεικνύει τα αρνητικά αποτελέσματα που επέφερε στο δικαίωμα η στάση της νομολογίας.²⁵⁹

Περαιτέρω, η νομολογία προκαλεί ανασφάλεια δικαίου. Αυτό γιατί είναι αντιφατική, αφού ενώ δημιουργεί νομολογία η οποία μπορεί να οδηγήσει σε διεύρυνση στη συνέχεια την ανατρέπει με άλλη νομολογία χωρίς να διατηρεί μια σοβαρή, σταθερή και σωστή στάση απέναντι το δικαίωμα και προβαίνει σε διακρίσεις σε βάρος των πΜΚΟ που καταδεικνύουν ότι τις θεωρεί προσφεύγοντες που σκοπεύουν μόνο να καθυστερήσουν τη διαδικασία.²⁶⁰ Ενώ, τα επιχειρήματα που χρησιμοποιεί είναι μη επαρκώς τεκμηριωμένα και μη πειστικά.²⁶¹ Αποδεικνύοντας ότι, δεν αντιλαμβάνεται το σημαντικό ρόλο των πΜΚΟ και τις ιδιαιτερότητες του περιβαλλοντικού δικαίου.

Τα επιχειρήματα της κινούνται γύρω από την προσπάθεια αποφυγής μιας *action popularis*.²⁶² Όπως όμως θα δούμε στην επόμενη Ενότητα, υπάρχουν διάφορα κριτήρια σε άλλα κράτη τα οποία διευρύνουν την πρόσβαση με βάση το έννομο συμφέρον χωρίς να θεμελιώνουν λαϊκή αγωγή. Η αιτιολόγηση του Δικαστηρίου στηρίζεται περαιτέρω στην έλλειψη ρητού Συνταγματικού δικαιώματος στο περιβάλλον αντίστοιχου με του ΕΣ.²⁶³ Επιχείρημα, που καταρρίπτεται, γιατί όπως κατέδειξε η Ευρωπαϊκή νομολογία και θα διαφανεί και μέσω της ανάλυσης της Ελληνικής Συνταγματικής Διάταξης στην επόμενη ενότητα και

²⁵⁸ Κωνσταντίνος Λυκούργος, Απόστολος Βλαχογιάννης και Άρτεμις Γιορδαμλή, «Το δικαίωμα προσφυγής των περιβαλλοντικών οργανώσεων: Μια συγκριτική επισκόπηση (Ε.Ε., Γαλλία, Κύπρος)», 2021, Friedrich Ebert Stiftung

²⁵⁹ Βλέπε σχετικά Πρόεδρος της Δημοκρατίας v. Βουλή των Αντιπροσώπων, Αναφορά 01/2008, (2009) 3 ΑΑΔ 23

²⁶⁰ Constantinos Kombos, «The Supreme Court's of Cyprus and the CJEU's Approach to Standing for Judicial Review and to the Preliminary Reference Procedure», (2010), 16(3), European Public Law, 327-355

²⁶¹ Constantinos Kombos, «The Supreme Court's of Cyprus and the CJEU's Approach to Standing for Judicial Review and to the Preliminary Reference Procedure», (2010), 16(3), European Public Law, 327-355

²⁶² Βλέπε σχετικά απόφαση Πυργών και Thanos Club

²⁶³ Βλέπε σχετικά υπόθεση Thanos Club όπως αναλύθηκε πιο πάνω στην ενότητα IV. Β

των άλλων έννομων τάξεων²⁶⁴ κάτι τέτοιο δεν είναι απαραίτητο για συστήματα που απαιτούν θεμελίωση έννομου συμφέροντος.

Και ενώ αναμενόταν μετά την κύρωση της Άαρχους και ένταξη στην ΕΕ, η Κυπριακή νομολογία να εκσυγχρονιστεί, συνεχίζει να αναπαράγει την περιοριστική νομολογία και τα ίδια επιχειρήματα σε υποθέσεις που αν και δεν αφορούν προσφυγές πΜΚΟ είναι ενδεικτικές της αδιαλλαξίας και στενής ερμηνείας του έννομου συμφέροντος σε περιβαλλοντικές προσφυγές. Το γεγονός ότι ακόμα να επέλθει η ουσιαστική αλλαγή και η δικονομική διαμόρφωση του δικαιώματος στην Κύπρο παραμένει συντηρητική αφήνει την Κύπρο εκτεθειμένη στη Διεθνή και Ευρωπαϊκή κοινότητα και ενδεχομένως καταγγελία της στην ΑССС ή στην ΕυρΕπ. να καταλήξει σε αναγνώριση της μη συμμόρφωσης της καθιστώντας την αντιμέτωπη με κυρώσεις, αναγκάζοντας την να αλλάξει στάση.²⁶⁵

Παρόλα αυτά δεν μπορεί να μην αναγνωριστεί η αξία της πρόσφατης απόφασης “Μιτσερού” η οποία διαπνέεται από διάθεση εκσυγχρονισμού, δίνει ελπίδες αλλαγής. Ωστόσο αποτελεί ένα σημάδι όχι μια ουσιαστική αλλαγή.

Συνοψίζοντας, η Κυπριακή νομολογία διαχειρίζεται το έννομο συμφέροντος των πΜΚΟ με εσφαλμένο, μονοδιάστατο και αναχρονιστικό τρόπο, ενώ η αιτιολογική των δικαστηρίων είναι αβάσιμη κάτι που αποδεικνύεται από την εξέταση του τρόπου προσέγγισης του δικαιώματος στην Γαλλία, Ελλάδα και Ολλανδία που θα παρουσιαστεί στην επόμενη ενότητα.

²⁶⁴ Βλέπε σχετικά Ενότητα V.

²⁶⁵ Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άαρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, σ. 224 - 241

V. Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΤΩΝ ΠΜΚΟ ΣΤΗ ΔΙΚΑΙΩΣΥΝΗ ΣΤΗΝ ΓΑΛΛΙΑ, ΕΛΛΑΔΑ, ΟΛΛΑΝΔΙΑ

Όπως έχει αναφερθεί παρά την ανάπτυξη προτύπων του δικαιώματος πρόσβασης των πΜΚΟ, η θέσπιση συγκεκριμένων δικονομικών κανόνων σύμφωνα με αυτά, επαφίεται στα κράτη. Ως αποτέλεσμα δημιουργούνται διάφορες προσεγγίσεις και τρόποι υλοποίησης των «προτύπων».²⁶⁶ Οι παρακάτω χώρες εξετάζονται με στόχο να παρουσιαστεί η ποικιλομορφία των τρόπων προσέγγισης-υλοποίησης του δικαιώματος, οι προβληματικές και αντίθετες με αυτό τακτικές και η εξέλιξη του σε αυτές τις χώρες. Παράλληλα, μέσω της παρουσίασης αντικρούονται επιχειρήματα που προβάλλει η Κυπριακή νομολογία για διατήρηση περιοριστικής στάσης και αποδεικνύεται ότι η Κυπριακή προσέγγιση μπορεί να διευρυνθεί με διάφορους τρόπους χωρίς να οδηγήσει σε λαϊκή αγωγή.

Για το σκοπό αυτό στην υποενότητα Α, θα παρουσιαστεί η νομοθετική διαμόρφωση του δικαιώματος στις χώρες αυτές και πως οδηγήθηκαν στην καθιέρωση ειδικών νομοθετημάτων. Η ενότητα παρουσιάζει επιλεκτικά τα κυριότερα νομοθετήματα τα οποία ενδείκνυνται για σύγκριση, μέσω της οποίας μπορούν να συναχθούν συμπεράσματα για την αντιμετώπιση του δικαιώματος στην Κύπρο και να επιτευχθούν οι στόχοι της παρούσας ενότητας.

Όπως θα διαφανεί και στις τρεις χώρες η νομολογία διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην καθιέρωση διατάξεων που είτε ρητά είτε έμμεσα κατοχυρώνουν δικαίωμα πρόσβασης στις πΜΚΟ. Συγκεκριμένα η Γαλλική νομοθεσία θέτει κριτήρια που αφορούν ειδικά τις πΜΚΟ με βάσει τους καταστατικούς σκοπούς, τον αριθμό των μελών και το χρόνο δραστηριοποίησης. Ομοίως, η Ολλανδική νομοθεσία θέτει ως κριτήριο τον καταστατικό σκοπό αλλά και τις πραγματικές δραστηριότητες, ενώ ειδικότερα νομοθετήματα συνέδεαν την

²⁶⁶ Για τις Διεθνείς και Ευρωπαϊκές απαιτήσεις βλέπε σχετικά Κεφάλαιο III.

προπαρασκευαστική διαδικασία με το δικαίωμα προσφυγής κάτι που κρίθηκε αντίθετο με τα «πρότυπα». Η Ελλάδα, περιλαμβάνει ρητά στο Σύνταγμά δικαίωμα καθενός στο περιβάλλον το οποίο αν και δεν αφορά αποκλειστικά τις ΜΚΟ, η αξία του στη δυνατότητα πρόσβασης τους είναι αυταπόδεικτη.

Η υποενότητα Β, ισχυρίζεται ότι το ζήτημα πρόσβασης των ΜΚΟ δεν είναι μονοδιάστατο όπως το παρουσιάζει η Κυπριακή νομολογία, ότι δηλαδή αν δοθεί δικαίωμα θα θεμελιωθεί λαϊκή αγωγή. Γι' αυτό θα παρουσιάσει πως η νομολογία σε κάθε έννομη τάξη εξετάζει τα κριτήρια που θέτει η νομοθεσία και τα όρια που θέτει στο εύρος του δικαιώματος προκειμένου να ισορροπήσει μεταξύ λαϊκής αγωγής και δικαιώματος. Έτσι θα αποδείξει ότι το δικαίωμα πρόσβασης των πΜΚΟ μπορεί να εξασφαλιστεί είτε με πιο αυστηρή, είτε με πολύ φιλελεύθερη, είτε με ενδιάμεση προσέγγιση.

Τα παραπάνω σκοπεύουν να αναδείξουν την εξέλιξη του δικαιώματος στις έννομες αυτές τάξεις σε αντίθεση με την Κύπρο η οποία δεν ενδιαφέρεται για την εξέλιξή του. Από τη συγκριτική ανάλυση θα προκύψει ότι η Γαλλία αντιμετωπίζει το θέμα ερμηνεύοντας διασταλτικά το δικαίωμα, δίνοντας ευκαιρίες πρόσβασης χρησιμοποιώντας τον καταστατικό σκοπό και το γεωγραφικό χώρο δράσης ως κριτήρια που καθορίζουν το εύρος του δικαιώματος ώστε να αποφευχθεί μια λαϊκή αγωγή. Η Ελλάδα χρησιμοποιώντας τα ίδια κριτήρια αντιμετωπίζει πολύ διασταλτικά το δικαίωμα και δέχεται επικρίσεις για θεμελίωση λαϊκή αγωγή.²⁶⁷ Σημείο σύγκλισης των δύο έννομων τάξεων αποτελεί η ομολογουμένως αυστηρότερη τους στάση ως προς τις Πολεοδομικές άδειες σε αντίθεση με την Ολλανδική νομολογία όπου για περιβαλλοντικές άδειες ίσχυε μέχρι το 2005 μια κλιμακωτή *actio popularis*.²⁶⁸ Το σημείο αυτό δεν καθιστά όμως την Ολλανδική προσέγγιση την πιο

²⁶⁷ Γλυκερία Π. Σιούτη, «Εγχειρίδιο Δίκαιου Περιβάλλοντος», Γ' έκδοση, 2018, Εκδόσεις Σάκκουλα

²⁶⁸ Hanna Tolsma, Kars de Graaf, Jan Jans, "The rise and fall of access to justice in the Netherlands", *Journal of Environmental Law*, Vol. 21, No. 2 (2009), Oxford University Press

φιλελεύθερη καθώς το δικαίωμα από το 2005 επιδέχεται περιορισμούς. Από αυτά αποδεικνύεται ότι η Κυπριακή προσέγγιση παραμένει η στενότερη από όλες.

A. Νομοθετική Κατοχύρωση

Η υποενότητα εξετάζει αρχικά τη Γαλλική νομοθεσία και ειδικότερα τον περιβαλλοντικό κώδικα,²⁶⁹ ο οποίος δημιουργεί προϋποθέσεις πρόσβασης για τις πΜΚΟ και διαδικασία νομοθετικής απονομής έννομου συμφέροντος σε ορισμένες πΜΚΟ. Αναφορά γίνεται και στον πολεοδομικό κώδικα²⁷⁰ ο οποίος εμπεριέχει περιορισμούς για τη θεμελίωση συμφέροντος προσβολής οικοδομικών αδειών. Ακολούθως, παρουσιάζει το άρθρο 24 ΕΣ, το οποίο, σε αντίθεση με τα Γαλλικά και τα Ολλανδικά νομοθετήματα που επιλέγηκαν για παρουσίαση, δεν αναφέρεται στο δικαίωμα πρόσβασης των ΜΚΟ, εντούτοις παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ως προς το δικαίωμα των ΜΚΟ, καθώς δεν αποτυπώνει μια απλή κρατική υποχρέωση προστασίας του περιβάλλοντος όπως το αντίστοιχο άρθρο του Ολλανδικού Συντάγματος,²⁷¹ αλλά ένα Συνταγματικό δικαίωμα το οποίο βοήθησε στη διεύρυνση του συμφέροντος των ΜΚΟ.²⁷² Επιπρόσθετα, η επιλογή παρουσίασης του έγινε με σκοπό να εξεταστεί το επιχείρημα της Κυπριακής νομολογίας περί έλλειψης αντίστοιχης με την Ελλάδα Συνταγματικής διάταξης.²⁷³ Διευκρινίζεται ότι και η Γαλλική Χάρτα, αποτυπώνει διαδικαστικά περιβαλλοντικά δικαιώματα ως Συνταγματικά, ωστόσο η ειδικότερη νομοθεσία του δικαιώματος πρόσβασης των πΜΚΟ παρουσιάζει μεγαλύτερο ενδιαφέρον καθώς ίσχυε πολύ πριν την καθιέρωση της Χάρτας γι' αυτό και επιλέγηκε.²⁷⁴

²⁶⁹ Code de l'environnement

²⁷⁰ Code de l'urbanisme

²⁷¹ Βλέπε Άρθρο 21, Ολλανδικού Συντάγματος

²⁷² Γλυκερία Π. Σιούτη, «Εγχειρίδιο Δίκαιου Περιβάλλοντος», Γ' έκδοση, 2018, Εκδόσεις Σάκκουλα

²⁷³ Βλέπε σχετικά Thanos Club Hotel v. ΕΤΕΚ (2000), 3 Α.Α.Δ. 323 και την ανάλυση της στην Ενότητα IV(B) της παρούσας

²⁷⁴ Κωνσταντίνος Λυκούργος, Απόστολος Βλαχογιάννης και Άρτεμις Γιορδαμλή, «Το δικαίωμα προσφυγής των περιβαλλοντικών οργανώσεων: Μια συγκριτική επισκόπηση (Ε.Ε., Γαλλία, Κύπρος)», 2021, Friedrich Ebert Stiftung

Τέλος, η εξέταση της Ολλανδίας θα αναδείξει πως η νομοθεσία έχει μειώσει την δυνατότητα πρόσβασης σε βάθος χρόνου, με τα επιχειρήματα για την εκάστοτε νομοθετική αλλαγή να παρουσιάζουν ενδιαφέρον λόγω της ομοιότητας τους με αυτά της Κυπριακής νομολογίας.

Όπως θα διαφανεί στην παρούσα ενότητα, οι νομοθετικές διατάξεις δεν διευκρινίζουν το ακριβές πλαίσιο-πεδίο του δικαιώματος, ούτε το ευρέως και την ένταση του, ζητήματα τα οποία επαφίονται στην ερμηνεία της νομολογίας όπως θα δούμε στην υποενότητα Β, κάτι που καταδεικνύει τον σημαντικό ρόλο της νομολογίας ως προς την εξασφάλιση του δικαιώματος. Σε κάθε όμως περίπτωση η αξία τους στην ενίσχυση της δυνατότητας πρόσβασης των πΜΚΟ είναι αναμφίβολη.

(i) Γαλλία

Το Council d'etat (Cd'E) από το 1906, αναγνώρισε ότι ένωση προσώπων έχει έννομο συμφέρον για προάσπιση των συμφερόντων των ατόμων που εκπροσωπεί, εφόσον έχει εξουσιοδότηση από αυτά.²⁷⁵ Ακολούθως, τη δεκαετία του 1970 άρχισε να αναπτύσσεται νομολογιακά και να αναγνωρίζεται έννομο συμφέρον προσφυγής σε οργανώσεις που προασπίζονται συλλογικά συμφέροντα και ειδικότερα αυτών που προασπίζονταν το περιβάλλον.²⁷⁶ Στην απόφαση "*Da silva*";²⁷⁷ η οποία δεν αφορούσε πΜΚΟ είναι όμως ενδεικτική της νομολογιακής τάσης ενίσχυσης του έννομου συμφέροντος, το Cd'E αποφάνθηκε ότι συνδικαλιστική ένωση είχε συμφέρον προσβολής απόφασης τροποποίησης στους όρους εργασίας αλλοδαπών εργαζομένων, γιατί καταστατικοί της σκοποί ήταν η προάσπιση των συμφερόντων ντόπιων και αλλοδαπών εργαζομένων. Επομένως, το έννομο συμφέρον των ενώσεων προσώπων είχε νομολογιακά διαμορφωθεί ως έννομο συμφέρον για

²⁷⁵ Conseil d'État, Syndicate des propriétaires du quartier Croix-de-Seguey-Tivoli, 21/12/1906, N° 19167

²⁷⁶ Βασιλική Ι. Καραγεώργου, «Η Πρόσβαση στη Δικαιοσύνη για Περιβαλλοντικά Ζητήματα Ενώπιον των Εθνικών Δικαστηρίων», 2021, Νομική Βιβλιοθήκη

²⁷⁷ Conseil d'État, Da Silva et CFDT, 13/01/1975, N° 90193, 90194, 91288

προσφυγή κατόπιν εντολής από τα πρόσωπα που εκπροσωπούσαν ή εφόσον η προσβαλλόμενη πράξη επηρεάζει τα ευρύτερα συλλογικά συμφέροντα τα οποία προστάτευε όπως προέκυπταν από τους καταστατικούς της σκοπούς.²⁷⁸

Ως αποτέλεσμα της νομολογιακής ανάπτυξης του συμφέροντος των πΜΚΟ, το 1976 κατοχυρώθηκε νομοθετικά ειδικό καθεστώς αναγνώρισης τεκμηρίου έννομου συμφέροντος στις πΜΚΟ, που λειτουργούσε παράλληλα και συμπληρωματικά εντός του γενικότερου πλαισίου που ήδη είχε δημιουργήσει το Cd'E.²⁷⁹ Το νομοθέτημα εξελίχθηκε και διαμορφώθηκε περαιτέρω μέσω της νομολογίας²⁸⁰ με αποτέλεσμα τη δημιουργία του σημερινού άρθρου L.141-1 περιβαλλοντικού κώδικα.²⁸¹ Τα πιο πάνω καταδεικνύουν ότι η δυναμική στάση της νομολογίας μπορεί να οδηγήσει σε νομοθετικές αλλαγές και στην καθιέρωση δικαιώματος πρόσβασης των πΜΚΟ.

Σύμφωνα με το άρθρο L.141-1,²⁸² πΜΚΟ μπορεί να αιτηθεί να αναγνωριστεί ως εγκεκριμένη όταν ισχύουν σωρευτικά οι ακόλουθες προϋποθέσεις: (1) λειτουργεί για τουλάχιστο 3 χρόνια, (2) στο καταστατικό της αναφέρονται σκοποί που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος (3) είναι επαρκώς αντιπροσωπευτικό σώμα, δηλαδή έχει ικανοποιητικό αριθμό μελών (4) είναι μη κερδοσκοπική.²⁸³

Η έγκριση χορηγείται με υπουργική ή νομαρχιακή απόφαση, λαμβάνοντας υπόψη τη γεωγραφική περιοχή πραγματικών δραστηριοτήτων και παρέχει τεκμήριο έννομου

²⁷⁸ Chris Backers, Chapter 4, “Access to Court“, In Book: Chris Backes, Mariolina Eliantonio, “Cases, materials and text on judicial review of administrative action”, Oxford, UK, London, 2019

²⁷⁹ Κωνσταντίνος Λυκούργος, Απόστολος Βλαχογιάννης και Άρτεμις Γιορδαμλή, «Το δικαίωμα προσφυγής των περιβαλλοντικών οργανώσεων: Μια συγκριτική επισκόπηση (Ε.Ε., Γαλλία, Κύπρος)», 2021, Friedrich Ebert Stiftung

²⁸⁰ Η νομολογιακή εξέλιξη θα διαφανεί στην επόμενη υποενότητα στοιχείο Α

²⁸¹ Code de l'environnement, article L.141-1; Chris Backes, Mariolina Eliantonio, “Cases, materials and text on judicial review of administrative action”, Oxford, UK, London, 2019, Chapter 4, Chris Backers, “Access to Court”

²⁸² Code de l'environnement, article L.141-1

²⁸³ Code de l'environnement, article L.141-1

Emilie Chevalier, “Standing before French Administrative Courts and environment Protection: Not specific enough for an effective access to Justice?”, 2020, PA PERSONA E AMMINISTRAZIONERicerche Giuridiche sull'Amministrazione e l'Economia

συμφέροντος προσφυγής έναντι οποιασδήποτε πράξης της διοίκησης σχετίζεται άμεσα με τους στόχους του καταστατικού της και είναι ζημιογόνα για το περιβάλλον, εφόσον εκδόθηκε μετά την έγκριση της.²⁸⁴ Το τεκμήριο μάλιστα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη από το δικαστήριο.²⁸⁵

Υποστηρίζεται ότι παρά το γεγονός ότι η συγκεκριμένη ρύθμιση διευκολύνει την δυνατότητα πρόσβασης των πΜΚΟ, εντούτοις οδηγεί σε διακρίσεις σε σχέση με τη δυνατότητα πρόσβασης των ΦΠ,²⁸⁶ για τα οποία η απόδειξη συμφέροντος είναι δυσκολότερη αφού δεν υπάγονται σε ειδικότερες ρυθμίσεις και δύσκολα μπορούν να αποδείξουν το συμφέρον τους σε περιβαλλοντικές διαφορές, γιατί αφορούν συλλογικό αγαθό.²⁸⁷ Επιφυλάξεις εκφράζονται και σχετικά με το ότι στην πράξη δεν εγκρίνεται μεγάλος αριθμός πΜΚΟ.²⁸⁸ Όμως εάν αναλογιστούμε ότι το καθεστώς αυτό λειτουργεί παράλληλα και συμπληρωματικά με την διαδικασία απονομής έννομου συμφέροντος από τα δικαστήρια σε μη εγκεκριμένες πΜΚΟ²⁸⁹ (η οποία θα αναλυθεί παρακάτω), δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε την άποψη αυτή. Η διάταξη περισσότερο παρομοιάζει με νομοθετική εγγύηση ότι έστω και ορισμένες ενώσεις θα μπορούν να προσφύγουν αφού έχουν τεκμήριο. Ειδικότερα, η τρίτη προϋπόθεση, όπως

²⁸⁴ Code de l'environnement, article L.141-1, L.142-1, L.142-2, Βασιλική Ι. Καραγεώργου, «Η Πρόσβαση στη Δικαιοσύνη για Περιβαλλοντικά Ζητήματα Ενώπιον των Εθνικών Δικαστηρίων», 2021, Νομική Βιβλιοθήκη

²⁸⁵ Βλέπε σχετικά: Conseil d'État, Fédération des associations de protection de l'environnement et de la nature des Côtes d'Armor, 8 février 1999, N° 176779; Application 56176/18, Association BURESTOP 55 and Others v. France, (ECHR), 1/07/2021

²⁸⁶ Emilie Chevalier, "Standing before French Administrative Courts and environment Protection: Not specific enough for an effective access to Justice?", 2020, PA PERSONA E AMMINISTRAZIONE Ricerche Giuridiche sull'Amministrazione e l'Economia

²⁸⁷ Σχετικά με τις ισχυριζόμενες διακρίσεις του δικαιώματος πρόσβασης των ΠΜΚΟ σε βάρος του δικαιώματος των ΦΠ σε διοικητική προσφυγή στην Γαλλία, Βλέπε σχετικά ACCC/C/2015/135 France, και Emilie Chevalier, "Standing before French Administrative Courts and environment Protection: Not specific enough for an effective access to Justice?", 2020, PA PERSONA E AMMINISTRAZIONE Ricerche Giuridiche sull'Amministrazione e l'Economia

²⁸⁸ Συγκεκριμένα το 2012, ο αριθμός των εγκεκριμένων πΜΚΟ μειώθηκε περίπου στις δέκα, ενώ παλαιότερα ήταν πάνω από εκατό, λόγω της προσπάθειας περιορισμού της χορήγησης έγκρισης στις πιο αντιπροσωπευτικές και ενεργές πΜΚΟ; Emilie Chevalier, "Standing before French Administrative Courts and environment Protection: Not specific enough for an effective access to Justice?", 2020, PA PERSONA E AMMINISTRAZIONE Ricerche Giuridiche sull'Amministrazione e l'Economia; Jan Darpö, "Effective Justice? Synthesis report of the study on the Implementation of Articles 9.3 and 9.4 of the Aarhus Convention in Seventeen of the Member States of the European Union", 2012-11-11/Final

²⁸⁹ Κωνσταντίνος Λυκούργος, Απόστολος Βλαχογιάννης και Άρτεμις Γιορδαμλή, «Το δικαίωμα προσφυγής των περιβαλλοντικών οργανώσεων: Μια συγκριτική επισκόπηση (Ε.Ε., Γαλλία, Κύπρος)», 2021, Friedrich Ebert Stiftung

προκύπτει από το γράμμα της διάταξης δεν καθορίζει συγκεκριμένο αριθμό μελών και επαφίεται στην κρίση της αρμόδιας αρχής. Επομένως, μπορούν να εκφραστούν επιφυλάξεις εάν συμβαδίζει με τα ευρωπαϊκά πρότυπα και συγκεκριμένα με την απόφαση “*Djurgården*,” σύμφωνα με την οποία η θέσπιση κριτηρίων για συγκεκριμένο αριθμό μελών, είναι σύμφωνη με το δικαίωμα εφόσον δεν είναι υπερβολικά αυστηρή ώστε να οδηγεί στον αποκλεισμό των μικρών πΜΚΟ.²⁹⁰ Σημειώνεται ότι, για τη χορήγηση ή μη έγκρισης μπορεί να ασκηθεί προσφυγή, επομένως τον τελικό λόγο στην έγκριση και κατ’ επέκταση στην απόδοση τεκμηρίου και ελέγχου των προϋποθέσεων απόδοσης του έχουν τα δικαστήρια,²⁹¹ αναδεικνύοντας έτσι το σημαντικό ρόλο της νομολογίας στην ορθή εφαρμογή της διάταξης και άρα στη σωστή κατανομή τεκμηρίου συμφέροντος.

Το άρθρο L142-1 του περιβαλλοντικού κώδικα ορίζει ότι πΜΚΟ, έστω και μη εγκεκριμένη μπορεί να προσφύγει για πράξεις που σχετίζονται με αυτή.²⁹² Σύμφωνα ωστόσο με το ίδιο άρθρο οι εγκεκριμένες πΜΚΟ, επωφελούνται ειδικό καθεστώς γεωγραφικής κλίμακας, αφού μπορούν να προσβάλουν επιβλαβές προς στο περιβάλλον πράξεις σε ολόκληρη ή σε μέρος της επικράτειας έγκρισής τους.²⁹³ Η διατύπωση του άρθρου είναι γενική με αποτέλεσμα το εύρος και η ένταση του δικαιώματος και ο καθορισμός των επιμέρους στοιχείων του να επαφίονται στην νομολογία. Επομένως, διαπιστώνεται και πάλι ο σημαντικός ρόλος του δικαστηρίου αφού η ευρεία ή στενή ερμηνεία του άρθρου επαφίεται σε αυτό.

Τέλος, αξίζει αναφοράς το άρθρο L600-1-1 του πολεοδομικού κώδικα²⁹⁴ σύμφωνα με το οποίο σωματείο μπορεί να προσβάλει απόφαση σχετική με κατάληψη ή χρήση εδάφους

²⁹⁰ C-263/08, *Djurgården-Lilla Värtans Miljöskyddsförening v Stockholms kommun genom dess marknämnd*, 15 October 2009, ECLI:EU:C:2009:631, Βλέπε σχετικά την ανάλυση της στην Ενότητα III, υποενότητα Β

²⁹¹ Κωνσταντίνος Λυκούργος, Απόστολος Βλαχογιάννης και Άρτεμις Γιορδαμλή, «Το δικαίωμα προσφυγής των περιβαλλοντικών οργανώσεων: Μια συγκριτική επισκόπηση (Ε.Ε., Γαλλία, Κύπρος)», 2021, Friedrich Ebert Stiftung

²⁹² Code de l’environnement, article L.141-1; Περαιτέρω ανάλυση στα κριτήρια απόδειξης έννομου συμφέροντος μη εγκεκριμένων πΜΚΟ θα γίνει στην υποενότητα Β(ι)

²⁹³ Code de l’environnement, article L.142-1

²⁹⁴ Code de l’urbanisme, Article L600-1-1

εφόσον καταθέσει το καταστατικό του ένα χρόνο πριν την ανάρτηση στο δημαρχείο της αίτησης της άδειας.²⁹⁵ Μάλιστα το Cd'Ε έχει αποφανθεί ότι σωματείο δεν μπορεί να επικαλεστεί τροποποιημένο σκοπό προς επίρρωση του συμφέροντος του, εάν δεν έχει καταθέσει το τροποποιημένο καταστατικό του όπως ορίζει το άρθρο L600-1-1.²⁹⁶ Για την συγκεκριμένη διάταξη μπορούν να εκφραστούν επιφυλάξεις εάν είναι σύμφωνη με την Άρχους η οποία δεν επιτρέπει διάκριση ή διαφορετική μεταχείριση μεταξύ ενώσεων, με βάση την ημερομηνία της δήλωσής τους.²⁹⁷

Παρά τους όποιους ενδοιασμούς, πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι το Γαλλικό σύστημα είναι πρωτοπόρο στο θέμα πρόσβασης των πΜΚΟ, αφού ήδη από το 1976, πολύ πριν την Άρχους προέβλεψε ένα ειδικό, ιδιαίτερο και ευνοϊκότερο, καθεστώς πρόσβασης στη δικαιοσύνη για τις πΜΚΟ.²⁹⁸ Αυτό οφείλετε και στην στάση της νομολογίας η οποία μέσω των αποφάσεων της οδήγησε στην καθιέρωση ειδικών διατάξεων πρόσβασης για τις πΜΚΟ²⁹⁹ και συνεχίζει να ερμηνεύει τις διατάξεις αυτές με ευρύ και όχι στενό τρόπο, όπως θα δούμε παρακάτω, εξασφαλίζοντας έτσι την πρόσβαση των πΜΚΟ.³⁰⁰ Η στάση αυτή μπορεί να συγκριθεί με την Κυπριακή νομολογία η οποία δεν επέτρεψε ανάπτυξη νομολογίας, που θα μπορούσε να οδηγήσει σε δημιουργία ειδικότερου νομοθετήματος,³⁰¹ ενισχύοντας το επιχείρημα ότι η νομολογία αποτελεί τροχοπέδη του εκσυγχρονισμού στην Κύπρο.

Η Γαλλία, μέσω του περιβαλλοντικού κώδικα, θέτει τις βάσεις εκπλήρωσης του άρθρου 9.3 Άρχους, αναγνωρίζει το σημαντικό ρόλο των πΜΚΟ και προωθεί το δικαίωμα πρόσβασης

²⁹⁵ Code de l'urbanisme, Article L600-1-1

²⁹⁶ Conseil d'État, 6ème - 1ère chambres réunies, 29/03/2017, N° 395419

²⁹⁷ Jessica Makowiak, II. Country Reports, A. France, in: "Study on the possibilities for Non-Governmental organizations promoting environmental protection to claim damages in relation to the environment in four selected countries, France, Italy, the Netherlands and Portugal", 2017, United Nations Economic Commission for Europe

²⁹⁸ Emilie Chevalier, "Standing before French Administrative Courts and environment Protection: Not specific enough for an effective access to Justice?", 2020, PA PERSONA E AMMINISTRAZIONE Ricerche Giuridiche sull'Amministrazione e l'Economia

²⁹⁹ Η στάση αυτή θα εξηγηθεί περαιτέρω πιο κάτω στην υποενότητα Β(i)

³⁰⁰ Βλέπε σχετικά υποενότητα Β (i)

³⁰¹ Βλέπε για παράδειγμα την προσπάθεια τροποποίησης του περί γενικών αρχών του διοικητικού δικαίου νόμου, όπως αναλύθηκε στην ενότητα IV. (Γ)

τους.³⁰² Ωστόσο, στην φιλελεύθερη προσέγγιση παρατηρείται μια αμφιβόλου συμβατότητας με τα «πρότυπα» αυστηροποίηση των προϋποθέσεων πρόσβασης στις πολεοδομικές διαφορές.³⁰³ Παρόμοια αυστηρότητα σε υποθέσεις πολεοδομίας εντοπίζεται και στην Ελλάδα όπως θα δούμε παρακάτω.

(ii) Ελλάδα

Στο Ελληνικό Δίκαιο το άρθρο 24 ΕΣ αποτελεί νομικό έρεισμα,³⁰⁴ για τη θεμελίωση συμφέροντος σε περιβαλλοντικές προσφυγές.³⁰⁵ Το ΕΣ από το 1975, καθιέρωσε στο άρθρο 24 την προστασία του περιβάλλοντος ως υποχρέωση του κράτους. Η τότε διατύπωση³⁰⁶ του άρθρου ήταν τέτοια που προκαλούσε ερωτηματικά, εάν η υποχρέωση του κράτους δημιουργούσε ατομικό δικαίωμα στο περιβάλλον.³⁰⁷ Αν και το γράμμα του δεν βοηθούσε, η συστηματική ενασχόληση της νομολογίας με αυτό και η διασταλτική του ερμηνεία οδήγησε στο χαρακτηρισμό του περιβάλλοντος ως δικαίωμα ατομικό, κοινωνικό³⁰⁸ και πολιτικό,³⁰⁹ κάτι που βοήθησε στην εξέλιξη του δικαιώματος πρόσβασης των πΜΚΟ. Η νομολογία πρωτοπορώντας, ήδη από το 1977 στην απόφαση 810/1977, έκανε δεκτό ότι ένωση είχε συμφέρον να προσβάλει πράξη εγκατάστασης ναυπηγοεπισκευαστικής μονάδας γιατί στους σκοπούς της ήταν η προστασίας των αρχαίων μνημείων, του τοπίου και η εγκατάσταση θα έβλαπτε το κάλλος του τοπίου της περιοχής, παρά την αντίθετη άποψη ενός εκ των μελών του

³⁰² Emilie Chevalier, “Standing before French Administrative Courts and environment Protection: Not specific enough for an effective access to Justice?”, 2020, PA PERSONA E AMMINISTRAZIONE Ricerche Giuridiche sull’Amministrazione e l’Economia; Jan Darpö, “Effective Justice? Synthesis report of the study on the Implementation of Articles 9.3 and 9.4 of the Aarhus Convention in Seventeen of the Member States of the European Union”, 2012-11-11/Final

³⁰³ Η στάση αυτή θα εξεταστεί περαιτέρω στην υποενότητα Β

³⁰⁴ Γλυκερία Π. Σιούτη, «Εγχειρίδιο Δίκαιου Περιβάλλοντος», Γ΄ έκδοση, 2018, Εκδόσεις Σάκκουλα

³⁰⁵ Ιωάννης Κ. Καρακώστας, «Περιβάλλον & Δίκαιο», 2006, Δεύτερη έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα

³⁰⁶ Στην παράγραφο 1 του άρθρου 24, του Συντάγματος του 1975 αναφερόταν ότι η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του κράτους

³⁰⁷ Γλυκερία Π. Σιούτη, «Εγχειρίδιο Δίκαιου Περιβάλλοντος», Γ΄ έκδοση, 2018, Εκδόσεις Σάκκουλα

³⁰⁸ ΣτΕ 3146/1986, Ολομέλεια

³⁰⁹ Τάκης Κ. Βιδάλης, «Το ατομικό δικαίωμα στο περιβάλλον κατά το Σύνταγμα του 2001», Στο: Πρακτικά ημερίδας «Το άρθρο 24 του Συντάγματος μετά την αναθεώρηση του», επιμέλεια: Γ. Παπαδημητρίου, Νόμος + Φύση, 2002, Εκδόσεις Σάκκουλα

Δικαστηρίου που υποστήριξε ότι δεν στοιχειοθετείτε συμφέρον λόγω μη ύπαρξης ειδικού δεσμού ή ενδιαφέροντος το οποίο θα συνδέει την ένωση με την πράξη, διαφοροποιώντας την από το κοινό ενδιαφέρον οποιουδήποτε για τήρηση του νόμου και ότι η αναγνώριση έννομου συμφέροντος θα οδηγούσε σε λαϊκή αγωγή.³¹⁰ Η άποψη της μειοψηφίας ομοιάζει με αυτή της Κυπριακής νομολογίας και προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι, ενώ το Κυπριακό διοικητικό δίκαιο επηρεάζεται και ακολουθεί το Ελληνικό,³¹¹ στο συγκεκριμένο θέμα αποκλίνει από αυτό. Η Κυπριακή διοικητική Νομολογία λόγω της απόκλισης της από την Ελληνική, στον τομέα του περιβάλλοντος έχει κατηγορηθεί ότι υιοθετεί επιλεκτικά νομολογία χωρίς επαρκή αιτιολόγηση³¹² κάτι που διαφάνηκε και στην απόφαση *“Αρχιμανδρίτας”*.³¹³

Περαιτέρω, το 1979 το Συμβούλιο της Επικράτειας (ΣτΕ) αποφάνθηκε ότι σε ενώσεις χωρίς νομική προσωπικότητα η σύνδεση με το επίδικο περιβαλλοντικό ζήτημα αναγνωρίζεται εάν αυτό εμπίπτει στον κύκλο δραστηριοτήτων τους ανάλογα με την αναγνώριση τους ως φορείς δικαιωμάτων και υποχρεώσεων στο συγκεκριμένο κύκλο.³¹⁴ Επομένως, σύμφωνα με το ΣτΕ ο σκοπός μιας ΜΚΟ μπορεί να θεμελιώσει ιδιαίτερο προσωπικού χαρακτήρα δεσμό με την προσβαλλόμενη πράξη.

Η αποτελεσματική και δυναμική ερμηνεία του αρχικού άρθρου 24 από το ΣτΕ μέσω της αναγνώρισης διευρυμένου συμφέροντος στα σωματεία σε περιπτώσεις περιβαλλοντικών διαφορών,³¹⁵ οδήγησε το 2001 στην αναθεώρηση του και στην προσθήκη ότι το περιβάλλον αποτελεί «δικαίωμα του καθενός».³¹⁶ Η αναθεώρηση επομένως μπορεί να χαρακτηριστεί ως

³¹⁰ ΣτΕ Απ. Αρ. 810/1977, Ολομέλεια

³¹¹ Κώστας Παρασκευά, «Κυπριακό Διοικητικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος», 2017, Νομική Βιβλιοθήκη

³¹² Constantinos Kombos, «The Supreme Court’s of Cyprus and the CJEU’s Approach to Standing for Judicial Review and to the Preliminary Reference Procedure», (2010), 16(3), European Public Law, 327-355

³¹³ Βλέπε σχετικά Ενότητα IV. Γ και την ανάλυση στην υπόθεση του 2012 κατά άδειας εγκατάστασης αιολικού πάρκου, Σωματείο Συνδέσμου Αποδήμων και Φίλων της Αρχιμανδρίτας δια του Προέδρου Κωνσταντίνου Τσαούση κ.α. ν. Κυπριακής Δημοκρατίας, Υπόθεση αρ. 470/2009, 16/11/2012.

³¹⁴ ΣτΕ Αρ. Απ. 4037/1979, Ολομέλεια

³¹⁵ Βασιλική Ι Καραγέωργου, «Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα ενώπιον των εθνικών Δικαστηρίων – Η επιρροή της Σύμβασης του Aarhus και του Ευρωπαϊκού Δικαίου», 2021, Νομική Βιβλιοθήκη

³¹⁶ Γεωργία Γιαννακουρου, «Το περιβαλλοντικό σύνταγμα και το αναθεωρητικό εγχείρημα», 2018, Νόμος + Φύση

επιβεβαιωτική της ήδη υπάρχουσας νομολογίας.³¹⁷ Η διατύπωση του άρθρου 24, μετά την αναθεώρηση, δημιούργησε ένα υπέρτατο, συλλογικό ατομικό Συνταγματικό δικαίωμα³¹⁸ και τη νομική βάση για συνέχιση της ήδη υπάρχουσας, ευρείας νομολογιακής ερμηνείας των προϋποθέσεων πρόσβασης των πΜΚΟ.³¹⁹ Επομένως, η αναγνώριση δικαιώματος πρόσβασης είχε ήδη γίνει από την νομολογία στη βάση του καταστατικού και δεν βασιζόταν καθ' αυτή στο Συνταγματικό άρθρο και αυτό γιατί το ελληνικό σύστημα απαιτεί σύνδεση με την επίδικη πράξη και όχι παραβίαση δικαιώματος.

Όσα αναφέρθηκαν ενισχύουν την άποψη ότι η αιτιολόγηση της *“Thanos Club”*³²⁰ η οποία σημειωτέο εκδόθηκε πριν την αναθεώρηση, στην οποία λέχθηκε ότι η αναγνώριση δικαιώματος πρόσβασης στις πΜΚΟ δεν είναι δυνατή λόγω μη ύπαρξης στο ΚΣ διάταξης ανάλογης με το Άρθρο 24, είναι επιφανειακή και μη πειστική, αφού όπως προκύπτει η Ελληνική νομολογία ήταν αυτή που θεμελίωσε το δικαίωμα προσφυγής των ΜΚΟ και συγκεκριμενοποίησε το ρυθμιστικό πεδίο του άρθρου 24, αφού η αρχική του λιτή μορφή,³²¹ διατύπωνε την προστασία του περιβάλλοντος ως κρατική υποχρέωση και όχι ως ρητός διατυπωμένο δικαίωμα στο περιβάλλον.³²² Περαιτέρω η Ελληνική νομολογιακή αντιμετώπιση του άρθρου 24 αποτελεί απόδειξη ότι η δυναμική των Συνταγματικών διατάξεων εξαρτάται από την αντιμετώπιση τους από τη νομολογία.³²³ Άρα από την Κυπριακή νομολογία εξαρτάται

³¹⁷ Τάκης Κ. Βιδάλης, «Το ατομικό δικαίωμα στο περιβάλλον κατά το Σύνταγμα του 2001», Στο: Πρακτικά ημερίδας «Το άρθρο 24 του Συντάγματος μετά την αναθεώρηση του», επιμέλεια: Γ. Παπαδημητρίου, Νόμος + Φύση, 2002, Εκδόσεις Σάκκουλα

³¹⁸ Stephen Stec, «Handbook on Access to justice under the Aarhus Convention», 2003, Ministry of Environment of the Republic of Estonia

³¹⁹ Βασιλική Ι Καραγεώργου, « Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα ενώπιον των εθνικών Δικαστηρίων – Η επιρροή της Σύμβασης του Aarhus και του Ενωσιακού Δικαίου», 2021, Νομική Βιβλιοθήκη

³²⁰ Thanos Club Hotel v. ΕΤΕΚ (2000), 3 Α.Α.Δ. 323

³²¹ Γεωργία Γιαννακουρου, «Το περιβαλλοντικό σύνταγμα και το αναθεωρητικό εγχείρημα», 2018, Νόμος + Φύση

³²² Μ. Χαινταρλής, «Το δικαίωμα στο περιβάλλον και οι αρχές του δίκαιου του περιβάλλοντος», Νόμος + Φύση

³²³ Γεωργία Γιαννακουρου, «Το περιβαλλοντικό σύνταγμα και το αναθεωρητικό εγχείρημα», 2018, Νόμος + Φύση

³²³ Τάκης Κ. Βιδάλης, «Το ατομικό δικαίωμα στο περιβάλλον κατά το Σύνταγμα του 2001», Στο: Πρακτικά ημερίδας «Το άρθρο 24 του Συντάγματος μετά την αναθεώρηση του», επιμέλεια: Γ. Παπαδημητρίου, Νόμος + Φύση, 2002, Εκδόσεις Σάκκουλα

αν θα ερμηνεύσει με διασταλτικό άλλα Συνταγματικά δικαιώματα έτσι ώστε να αναγνωρισθεί μέσω αυτών συμφέρον στις πΜΚΟ.³²⁴

(iii) Ολλανδία

Τα Ολλανδικά δικαστήρια μέχρι τη δεκαετία του 1970 δεν αναγνώριζαν δικαίωμα προσφυγής σε πΜΚΟ.³²⁵ Η αλλαγή ήρθε το 1986 όταν το Ολλανδικό εφετείο έκρινε ότι πΜΚΟ είχε συμφέρον να ασκήσει αγωγή ασφαλιστικών μέτρων κατά ενεργειών οι οποίες πιθανό να προκαλούσαν ζημία στα συμφέροντα που υπερασπιζόταν σύμφωνα με τους σκοπούς της.³²⁶ Στον απόηχο της απόφαση τα διοικητικά δικαστήρια άρχισαν να αντιμετωπίζουν το έννομο συμφέρον των πΜΚΟ πιο φιλελεύθερα, με αποκορύφωμα το 1994 η νομολογία αυτή να κωδικοποιηθεί από το νομοθέτη στο άρθρο 1:2(3) του διοικητικού δικαίου νόμου (GALA).³²⁷ Επομένως, περίπου την ίδια χρονική περίοδο δηλαδή μεταξύ 1970–1994 και πριν την θέσπιση της Άαρχους το 1998³²⁸ και οι τρεις χώρες άρχισαν να αναπτύσσουν το δικαίωμα πρόσβασης των πΜΚΟ. Η στάση του προς το δικαίωμα των πΜΚΟ, εάν συγκριθεί με τη στάση που την ίδια περίοδο διατηρούσε η Κυπριακή νομολογία καταδεικνύει τον συντηρητισμό της τελευταίας.

Σύμφωνα με το 1:2(3) GALA, το συμφέρον των ΜΚΟ κρίνεται βάσει των γενικών και συλλογικών συμφερόντων που εκπροσωπούν σύμφωνα με το καταστατικό τους και τις πραγματικές τους δραστηριότητες τους.³²⁹ Η διάταξη είναι πιο συγκεκριμένη συγκριτικά με το

³²⁴ Το ζήτημα εξισορρόπησης δικαιώματος και *actio popularis* θα αναλυθεί εκτενέστερα στην υποενότητα Β

³²⁵ Hanna Tolsma, Kars de Graaf, Jan Jans, “The rise and fall of access to justice in the Netherlands”, *Journal of Environmental Law*, Vol. 21, No. 2 (2009), Oxford University Press

³²⁶ Hoge Raad der Nederlanden, 12 700, 24/06/1986, ECLI:NL:HR:1986:AD3741

³²⁷ Jan H. Jans, Albert T. Marseille, “The Role of NGOs in Environmental Litigation against Public Authorities: Some Observations on Judicial Review and Access to Court in the Netherlands”, *Journal of Environmental Law*, Vol. 22, No. 3 (2010), pp. 373-390

³²⁸ Η σύμβαση του Άαρχους δημιουργήθηκε το 1998 και τέθηκε σε ισχύ το 2001

³²⁹ Dutch General Administrative Law Act, Article 1:2(3), Available in English at the site of “The Netherlands Authority for Consumers and Markets”

άρθρο L142-1 του περιβαλλοντικού κώδικα³³⁰ αφού προσθέτει ένα επιπλέον κριτήριο το οποίο καλείται να εξετάσει το δικαστήριο αυτό των πραγματικών δραστηριοτήτων.

Επομένως, η πρωτοβουλία της νομολογίας για ευέλικτη ερμηνεία του έννομου συμφέροντος των πΜΚΟ,³³¹ οδήγησε σε κωδικοποίηση και θεμελίωση από τον νομοθέτη του δικαιώματος πρόσβασης τους αλλάζοντας την περιοριστική αντιμετώπιση του και εξασφαλίζοντας το.³³² Το ιστορικό ομοιάζει με αυτό της προσπάθειας κωδικοποίησης της νομολογίας στην υπόθεση "ΦτΑ"³³³ μέσω της τροποποίησης του άρθρου 2.6 του γενικών αρχών διοικητικού δικαίου νόμου,³³⁴ το λεκτικό του οποίου ομοιάζει με αυτό του άρθρου 1:2(3).³³⁵ Υπενθυμίζεται ότι εκφράστηκε από το Ανώτατο η άποψη ότι η εν λόγω τροποποίηση θα οδηγούσε σε λαϊκή αγωγή.³³⁶ Για θεμελίωση λαϊκής αγωγής έχει κατηγορηθεί και το άρθρο 1:2(3) υπό την άποψη ότι οποιοσδήποτε συστήσει και δραστηριοποιείται για μια οργάνωση δικαιούται να ασκήσει προσφυγή κατά αποφάσεων που θίγουν το δημόσιο συμφέρον που αυτή αντιπροσωπεύει.³³⁷ Ωστόσο κάτι τέτοιο δεν ισχύει γιατί όπως θα δούμε και παρακάτω,³³⁸ κρίνεται με σχετικό αυστηρό τρόπο από τη νομολογία, ενώ στο πέρασμα των χρόνων αν και η διάταξη δεν τροποποιήθηκε η δυνατότητα πρόσβασης συρρικνώθηκε.

Συγκεκριμένα πριν το 2005, διάφορα ειδικότερα νομοθετήματα, κυρίως σχετικά με περιβαλλοντικές άδειες, προέβλεπαν ένα είδος *actio popularis*.³³⁹ Ειδικότερα, προβλεπόταν ότι

³³⁰ Code de l'environnement, article L.141-1

³³¹ Περαιτέρω ανάπτυξη για τον τρόπο αντιμετώπισης του δικαιώματος από τα Ολλανδικά διοικητικά δικαστήρια θα γίνει παρακάτω στην ενότητα III. B (iii)

³³² Hanna Tolsma, Kars de Graaf, Jan Jans, "The rise and fall of access to justice in the Netherlands", *Journal of Environmental Law*, Vol. 21, No. 2 (2009), Oxford University Press

³³³ Σωματείο «Φίλοι του Ακάμα» κ.α. ν. Κυπριακής Δημοκρατίας (1998) 4 Α.Α.Δ. 767

³³⁴ Βλέπε σχετικά Ενότητα IV.Γ

³³⁵ Dutch General Administrative Law Act, Article 1:2(3), Available in English at the site of "The Netherlands Authority for Consumers and Markets"

³³⁶ Πρόεδρος της Δημοκρατίας ν. Βουλή των Αντιπροσώπων, Αναφορά 01/2008, (2009) 3 ΑΑΔ 23, Σχετική ανάλυση στην Ενότητα IV.Γ

³³⁷ Hanna Tolsma, Kars de Graaf, Jan Jans, "The rise and fall of access to justice in the Netherlands", *Journal of Environmental Law*, Vol. 21, No. 2 (2009), Oxford University Press

³³⁸ Υποενότητα B (iii)

³³⁹ Jonathan Verschuuren, «The Role of the Judiciary in Environmental Governance in The Netherland», In Book: "THE ROLE OF THE JUDICIARY IN ENVIRONMENTAL GOVERNANCE: COMPARATIVE PERSPECTIVES", Louis Kotze, Alexander Paterson, eds., Kluwer Law International, 2008

για έκδοση περιβαλλοντικής άδειας θα ακολουθείτο η διευρυμένη διαδικασία δημόσιας προετοιμασίας³⁴⁰ στην οποία καταρτιζόταν σχέδιο απόφασης στο οποίο «οποιοσδήποτε»³⁴¹ μπορούσε να υποβάλει ένσταση.³⁴² Μετά τη λήψη της σχετικής απόφασης όποιος υπέβαλε ένσταση κατά του σχεδίου είχε συμφέρον να προσφύγει κατά αυτής.³⁴³ Ως αποτέλεσμα η διαδικασία χαρακτηριζόταν ως μια κλιμακωτή *actio popularis*.³⁴⁴ Επομένως, η Ολλανδική νομοθεσία αντιμετώπιζε το ζήτημα του έννομου συμφέροντος προσφυγής κατά αδειών με ευρύ τρόπο, σε αντίθεση με την Γαλλία και τον Πολεοδομικό Κώδικα (και με την νομολογιακή αντιμετώπιση των αδειών οικοδομής σε Γαλλία και Ελλάδα, όπως θα δούμε στην επόμενη ενότητα). Αυτό γιατί υπήρχε η άποψη ότι οι διαδικασίες αυτές αφορούν υπερατομικά συμφέροντα, για τα οποία πρέπει να υπάρχει δυνατότητα δράσης ώστε να αποφευχθεί ο κίνδυνος να αγνοηθούν κατά την λήψη αποφάσεων.³⁴⁵

Μετά το 2005 με στόχο την μείωση των περιττών δικαστικών διαδικασιών, τα περισσότερα από αυτά τα νομοθετήματα τροποποιήθηκαν³⁴⁶ και το καθεστώς τους ευθυγραμμίστηκε με την έννοια του ενδιαφερόμενου του 2:1 GALA.³⁴⁷ Η τροποποίηση

³⁴⁰ Dutch General Administrative Law Act, Article 3:5, Available in English at the site of “The Netherlands Authority for Consumers and Markets”,

Σημειώνεται ότι στην Ολλανδία προκειμένου να εκδοθεί μια περιβαλλοντική άδεια πριν το 2005 μπορούσε να ακολουθηθεί είτε η ενιαία δημόσια προπαρασκευαστική διαδικασία που προβλεπόταν στο άρθρο 3.4. GALA είτε η διευρυμένη διαδικασία δημόσιας προετοιμασίας του άρθρου 3.5 GALA, ανάλογα με το ποια από αυτές προέβλεπε ότι πρέπει να ακολουθηθεί ο σχετικός με την έκδοση άδειας νόμος.

³⁴¹ Ο όρος «οποιοσδήποτε» ερμηνευόταν στην κυριολεξία και δεν απαιτείτο απόδειξη ενδιαφέροντος

³⁴² Παλαιό άρθρο 3.24 GALA

³⁴³ Jonathan Verschuuren, «The Role of the Judiciary in Environmental Governance in The Netherlands», In Book: “THE ROLE OF THE JUDICIARY IN ENVIRONMENTAL GOVERNANCE: COMPARATIVE PERSPECTIVES”, Louis Kotze, Alexander Paterson, eds., Kluwer Law International, 2008

³⁴⁴ Barbara Beijen, «The Aarhus Convention in the Netherlands», chapter 7, In Book: Roberto Caranta, Anna Gerbrandy, Bilun Müller, «The Making of a New European Legal Culture: the Aarhus Convention: At the Crossroad of Comparative», 2017, Europa Law Publishing

³⁴⁵ Hanna Tolsma, Kars de Graaf, Jan Jans, “The rise and fall of access to justice in the Netherlands”, Journal of Environmental Law, Vol. 21, No. 2 (2009), Oxford University Press

³⁴⁶ Αιτιολογική Έκθεση: Kamerstukken II, 2003-2004, 29 421, nr. 3 - Τροποποίηση διάφορων νόμων στον νόμο περί Ενιαίας Διαδικασίας Δημόσιας Προετοιμασίας Awb (Amendment Act ομοιόμορφη διαδικασία δημόσιας προετοιμασίας Awb), Ελληνική μετάφραση στο Deepl translator; Νόμος Νέας ενιαίας δημόσιας διαδικασίας προετοιμασίας - Wet uniforme openbare voorbereidingsprocedure Awb, Staatsblad 2002, 54 (<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-2002-54.html>), entry into force Staatsblad 2005, Ελληνική μετάφραση στο Deepl translator

³⁴⁷ Hanna Tolsma, Kars de Graaf, Jan Jans, “The rise and fall of access to justice in the Netherlands”, Journal of Environmental Law, Vol. 21, No. 2 (2009), Oxford University Press

στηρίχθηκε στο ότι οι δικαστικές διαδικασίες, ιδίως όσες ξεκινούσαν από πΜΚΟ και μεμονωμένους πολίτες είναι χρονοβόρες και εμποδίζουν την επίλυση κοινωνικών προβλημάτων από τις δημόσιες αρχές, αφού ήταν πολύ εύκολο να παρεμποδιστεί μια απόφαση.³⁴⁸ Ενώ, τέθηκαν και ζητήματα δημοκρατικής νομιμοποίησης των οργανώσεων.³⁴⁹ Όπως λέχθηκε, οι πΜΚΟ δεν πρέπει να έχουν πρόσβαση στη δικαιοσύνη, λόγω έλλειψης άμεσου ενδιαφέροντος για περιβαλλοντικά θέματα αφού η απόφαση χορήγηση περιβαλλοντικής άδειας αφορά την αρμόδια αρχή, την αιτούσα εταιρεία και ενδεχομένως τα άτομα που ζουν κοντά στην επίδικη περιοχή.³⁵⁰ Επιχείρημα που ομοιάζει με την αντίληψη της Κυπριακής νομολογίας.³⁵¹

Οι σχολιαστές απαντώντας ανέφεραν ότι οι πΜΚΟ έχουν προνομιακή θέση στο περιβαλλοντικό δίκαιο λόγω των εκτεταμένων και συνεχόμενων συνεπειών στο περιβάλλον που ενδέχεται να προκαλέσει μια απόφαση και να επηρεάσουν το κοινωνικό σύνολο.³⁵² Σημειώνοντας ότι εάν το δικαίωμα προσφυγής περιοριστεί στην σύνδεση της πράξης με τα γενικά συμφέροντα που εκπροσωπούν η συμβολή τους θα είναι πραγματική και ποιοτική.³⁵³ Σύμφωνα με άλλη άποψη η κατάργηση της *actio popularis* προσκρούει στην Άαρχους γιατί

³⁴⁸ Αιτιολογική Έκθεση: Kamerstukken II, 2003-2004, 29 421, nr. 3 - Τροποποίηση διάφορων νόμων στον νόμο περί Ενιαίας Διαδικασίας Δημόσιας Προετοιμασίας Awb (Amendment Act ομοιόμορφη διαδικασία δημόσιας προετοιμασίας Awb), Ελληνική μετάφραση στο Deepl translator; Jonathan Verschuuren, «The Role of the Judiciary in Environmental Governance in The Netherland», In Book: “THE ROLE OF THE JUDICIARY IN ENVIRONMENTAL GOVERNANCE: COMPARATIVE PERSPECTIVES”, Louis Kotze, Alexander Paterson, eds., Kluwer Law International, 2008

³⁴⁹ Hanna Tolsma, Kars de Graaf, Jan Jans, “The rise and fall of access to justice in the Netherlands”, *Journal of Environmental Law*, Vol. 21, No. 2 (2009), Oxford University Press

³⁵⁰ Αιτιολογική Έκθεση: Kamerstukken II, 2003-2004, 29 421, nr. 3 - Τροποποίηση διάφορων νόμων στον νόμο περί Ενιαίας Διαδικασίας Δημόσιας Προετοιμασίας Awb (Amendment Act ομοιόμορφη διαδικασία δημόσιας προετοιμασίας Awb), Ελληνική μετάφραση στο Deepl translator; Jonathan Verschuuren, «The Role of the Judiciary in Environmental Governance in The Netherland», In Book: “THE ROLE OF THE JUDICIARY IN ENVIRONMENTAL GOVERNANCE: COMPARATIVE PERSPECTIVES”, Louis Kotze, Alexander Paterson, eds., Kluwer Law International, 2008

³⁵¹ Βλέπε σχετικά Ενότητα IV, Β, Γ, Δ

³⁵² B.J. Schueler, ‘Hoe ver strekt de rechtsbescherming in het omgevingsrecht? Over subjectivering in het bestuursprocesrecht’, *Tijdschrift voor omgevingsrecht* 2005

³⁵³ B.J. Schueler, ‘Hoe ver strekt de rechtsbescherming in het omgevingsrecht? Over subjectivering in het bestuursprocesrecht’, *Tijdschrift voor omgevingsrecht* 2005

μειώνει την δυνατότητα πρόσβασης των πΜΚΟ σε αντίθεση με το προοίμιό της στο οποίο ορίζεται ότι η πρόσβαση στη δικαιοσύνη πρέπει να βελτιωθεί.³⁵⁴

Οι απόψεις των σχολιαστών μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως απάντηση στα επιχειρήματα της Κυπριακής νομολογίας προς υποστήριξη της άρνησης της να αναγνωρίσει συμφέρον προσφυγής στις πΜΚΟ. Σύμφωνα με τα πιο πάνω η Κυπριακή νομολογία δεν μπορεί να ισχυρίζεται ότι αναγνώριση δικαιώματος πρόσβασης θα οδηγήσει σε λαϊκή αγωγή αφού όπως είδαμε στην Ολλανδική έννομη τάξη η κατάργηση της επιτεύχθηκε μέσω της θεμελίωσης δικαιώματος πρόσβασης στη βάση του συμφέροντος.

Οι μεταρρυθμίσεις αποτέλεσαν το πρώτο βήμα απομάκρυνσης από μια φιλελεύθερη στάση απέναντι στο δικαίωμα πρόσβασης προς μια πιο περιοριστική.³⁵⁵ Μετά τις εξελίξεις αυτές, η δυνατότητα οποιουδήποτε να υποβάλει σχόλια στο σχέδιο για έκδοση άδειας,³⁵⁶ περιορίστηκε στους ενδιαφερόμενους.³⁵⁷ Παράλληλα, η συμμετοχή στην προπαρασκευαστική διαδικασία παρέμεινε ανοικτή για οποιονδήποτε σε ορισμένες³⁵⁸ αποφάσεις περιβαλλοντικής αδειοδότησης.³⁵⁹ Μετά την διαδικασία αυτή προνοείται ότι δικαίωμα προσφυγής έχουν μόνο τα ενδιαφερόμενα μέρη, ασχέτως εάν το δικαίωμα υποβολής ενστάσεων ήταν ανοικτό σε όλου.³⁶⁰ Η διαδικασία αυτή ακολουθείται όταν αναφέρεται στον σχετικό νόμο ή όταν το ζητήσει η διοικητική αρχή και αποτελεί την εξαίρεση,³⁶¹ αφού η συνήθης πρακτική είναι να

³⁵⁴ Jonathan Verschuuren, «The Role of the Judiciary in Environmental Governance in The Netherland», In Book: «THE ROLE OF THE JUDICIARY IN ENVIRONMENTAL GOVERNANCE: COMPARATIVE PERSPECTIVES», Louis Kotze, Alexander Paterson, eds., Kluwer Law International, 2008

³⁵⁵ Franziska Grashof, «The Different Roads to Judicial Coherence in Public Environmental Law- The Case of Access to Justice in England, Germany and the Netherlands», Review of European Administrative Law, 2015 / 2 (November) 1

³⁵⁶ Η διαδικασία υποβολής σχολίων προβλέπεται στα άρθρα 3:15 και 3:16 GALA

³⁵⁷ Για διαδικασίες για επικαιροποίηση/ανάκληση άδειας και λήψη εκτελεστών μέτρων, Jonathan Verschuuren, «The Role of the Judiciary in Environmental Governance in The Netherland», In Book: «THE ROLE OF THE JUDICIARY IN ENVIRONMENTAL GOVERNANCE: COMPARATIVE PERSPECTIVES», Louis Kotze, Alexander Paterson, eds., Kluwer Law International, 2008

³⁵⁸ όπως η χορήγηση περιβαλλοντική άδειας και η έγκριση των δημοτικών σχεδίων χωροτάξιας.

³⁵⁹ Hanna Tolsma, Kars de Graaf, Jan Jans, «The rise and fall of access to justice in the Netherlands», Journal of Environmental Law, Vol. 21, No. 2 (2009), Oxford University Press

³⁶⁰ Άρθρο 8:1 GALA και Άρθρο 1:2 GALA

³⁶¹ Άρθρο 3:10 (1) GALA

ακολουθείται η προπαρασκευαστική διαδικασία του άρθρου 7:1 GALA, η οποία απαιτεί πριν την άσκηση προσφυγής να έχει υποβληθεί ένσταση στην απόφαση της διοικητικής αρχής. Ενώ, περαιτέρω τροποποιήσεις στο GALA,³⁶² οδήγησαν στην απαίτηση ο προσφεύγων να πληροί τις προϋποθέσεις του άρθρου 1:2 GALA και να έχει συμμετάσχει στην προπαρασκευαστική διαδικασία.³⁶³

Το ΔΕΕ κλήθηκε να εξετάσει εάν αυτό συμβαδίζει με την Άαρχους,³⁶⁴ μετά από προδικαστικό που υποβλήθηκε στα πλαίσια προσφυγής κατά άδειας κατασκευής χοιροτροφείου, κατά της οποίες προσέφευγαν μαζί με άλλους³⁶⁵ και πΜΚΟ.³⁶⁶ Όσο αφορά τις πΜΚΟ, το εθνικό δικαστήριο αποφάνθηκε ότι δεν θεμελιώνουν συμφέρον γιατί δεν συμμετείχαν στη προπαρασκευαστική διαδικασία, η οποία σημειωτέων ήταν ανοικτή σε οποιονδήποτε.³⁶⁷ Σύμφωνα με το ΔΕΕ, η πρόσβαση στην δικαιοσύνη για τα μέλη του «ενδιαφερόμενου κοινού» πρέπει να είναι εγγυημένη ανεξαρτήτου συμμετοχής στην προπαρασκευαστική διαδικασία,³⁶⁸ Κάτι τέτοιο αποτελεί αδικαιολόγητο περιορισμό της απαίτησης της Άαρχους για «ευρεία πρόσβαση» γιατί η συμμετοχή στη προπαρασκευαστική

³⁶² Με τον νόμο νέας ενιαίας δημόσιας διαδικασίας προετοιμασίας - Wet uniforme openbare voorbereidingsprocedure Awb, Staatsblad 2002, 54 (<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-2002-54.html>), entry into force Staatsblad 2005

³⁶³ Συνδυαστική ανάγνωση άρθρων 6:13 GALA, 8:1 GALA και 2:1 GALA

³⁶⁴ C-826/18, LB and Others v College van burgemeester en wethouders van de gemeente Echt-Susteren, 14/01/2021, ECLI:EU:C:2021:7

³⁶⁵ Προσφεύγοντες ήταν ένα Δημοτικό Συμβούλιο, τρεις ΜΚΟ και ένα ΦΠ

³⁶⁶ Rechtbank Limburg 21 december 2018 ECLI:NL:RBLIM:2018:12159.

³⁶⁷ Paragraphs 20-26, C-826/18, LB and Others v College van burgemeester en wethouders van de gemeente Echt-Susteren, 14/01/2021, ECLI:EU:C:2021:7

³⁶⁸ Ως προς τα ΦΠ αποφάνθηκε ότι εάν το δικονομικό δίκαιο δώσει σε αυτά ευρύτερα δικαιώματα, όπως την συμμετοχή στις διαδικασίες του άρθρου 6 Άαρχους, τότε εφαρμόζεται το άρθρο 9(3) και όχι το 9(2) γιατί το τελευταίο αφορά μόνο το ενδιαφερόμενο κοινό. Η διάταξη 9(3), δεν αποκλείει την προϋπόθεση προηγούμενης συμμετοχής στην προδικασία, βάσει παραχώρησης από το εθνικό δίκαιο αυξημένων δικαιωμάτων συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων (άρθρο 6 Άαρχους) και ούτε προσκρούει στο άρθρο 47 ΧΘΔΕ, εφόσον μεταξύ άλλων με την προδικασία επιλύονται ζητήματα με αποτέλεσμα να παρέλκει πλέον η προσφυγή, Βλέπε σχετικά παραγράφους 61-64, C-826/18, LB and Others v College van burgemeester en wethouders van de gemeente Echt-Susteren, 14/01/2021, ECLI:EU:C:2021:7

διαδικασία έχει άλλο σκοπό από τη συμμετοχή στην δικαστική διαδικασία, εξάλλου η άποψη της ΜΚΟ επί σχεδίου εξελίσσεται ανάλογα με την απόφαση επί αυτού.³⁶⁹

Η απόφαση του ΔΕΕ θεωρείται νίκη³⁷⁰ για το δικαίωμα πρόσβασης των πΜΚΟ.³⁷¹ Αυτό γιατί αν και η απαίτηση συμμετοχής στην προπαρασκευαστική διαδικασία φαίνεται τυπικό προκαταρκτικό βήμα, μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα στην δυνατότητα «ευρείας πρόσβασης», κυρίως για τις μικρές ΜΚΟ, οι οποίες πιθανό να μην έχουν την ευχέρεια, ιδίως λόγω έλλειψης χρόνου και δυνατοτήτων, να υποβάλουν γνώμη με αποτέλεσμα να αποκλείονται από το δικαίωμα άσκησης προσφυγής.³⁷² Η απόφαση κατέστησε σαφές ότι το δικαίωμα προσφυγής των πΜΚΟ δεν πρέπει να εξαρτάται από τη συμμετοχής στην προπαρασκευαστική διαδικασία³⁷³ επιβεβαιώνοντας την απόφασης “*Djurgården*”.³⁷⁴

Στον απόηχο της απόφασης, το Raad van State (RvS) αποφάνθηκε ότι το δικαίωμα προσφυγής του «ενδιαφερόμενου κοινού», δεν δύναται να περιοριστεί λόγω μη συμμετοχής στην προπαρασκευαστική διαδικασία, σε αποφάσεις που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 6 Άρχους και επομένως σε αυτές τις περιπτώσεις το άρθρο 6:1 δεν θα έχει εφαρμογή.³⁷⁵ Η απόφαση αποτελεί την απόδειξη ότι το ευρωπαϊκό δίκαιο μπορεί να έχει εκτεταμένες συνέπειες στο εθνικό δικονομικό δίκαιο και τον τρόπο εφαρμογής των

³⁶⁹ Paragraphs 55-59, C-826/18, LB and Others v College van burgemeester en wethouders van de gemeente Echt-Susteren, 14/01/2021, ECLI:EU:C:2021:7

³⁷⁰ Σημειώνεται ότι η απόφαση έχει δεκτεί επικρύσεις για τον τρόπο προέγχισης του δικαιώματος πρόσβασης του «κοινού», όταν το εθνικό δίκαιο του παρέχει ευρύτερα δικαιώματα από όσα η Άρχους όπως αυτά του άρθρου 6, Βλέπε αναλυτικά: Rob Wertheim, «C-826/18, Stichting Varkens in Nood and others v College van burgemeester en wethouders van de gemeente Echt-Susteren (Judgment of 14 January 2021) – Case Note», 2021, REVIEW OF EUROPEAN ADMINISTRATIVE LAW; VOL. 14, NR. 3, 47-69, PARIS LEGAL PUBLISHERS

³⁷¹ Justine Richelle, «Environmental procedural rights before European courts: still searching for a common script or multiplying avenues of protection?», 25/02/2020, REALaw, European and comparative administrative law

³⁷² Edwin Alblas, Suzanne Kingston, “Milieuorganisaties in beroep, Toegang tot de rechter vanuit empirisch perspectief”, NEDERLANDS JURISTENBLAD – 9-7-2021 – AFL. 27, English translate at DeepL Translator

³⁷³ Rob Wertheim, «C-826/18, Stichting Varkens in Nood and others v College van burgemeester en wethouders van de gemeente Echt-Susteren (Judgment of 14 January 2021) – Case Note», 2021, REVIEW OF EUROPEAN ADMINISTRATIVE LAW; VOL. 14, NR. 3, 47-69, PARIS LEGAL PUBLISHERS

³⁷⁴ Rob Wertheim, «C-826/18, Stichting Varkens in Nood and others v College van burgemeester en wethouders van de gemeente Echt-Susteren (Judgment of 14 January 2021) – Case Note», 2021, REVIEW OF EUROPEAN ADMINISTRATIVE LAW; VOL. 14, NR. 3, 47-69, PARIS LEGAL PUBLISHERS

Για την απόφαση *Djurgården* βλέπε σχετικά Ενότητα III, Β

³⁷⁵ Raad van State, 14/04/2021, ECLI:NL:RVS:2021:786

δικαιωμάτων της Άαρχους.³⁷⁶ Καταδεικνύοντας ότι, η εφαρμογή της αρχής της υπεροχής και οι απαιτήσεις του Ευρωπαϊκού Δικαίου μπορούν να οδηγήσουν σε αλλαγή της στενής ερμηνείας του δικαιώματος πρόσβασης, διευρύνοντας το. Κάτι που θα μπορούσε να συμβεί και στην περίπτωση της Κύπρου.

Το 2013, για μέρος του περιβαλλοντικού δικαίου εφαρμόστηκε,³⁷⁷ μια ήπια μορφή της θεωρίας *Schutznorm*,³⁷⁸ με αποτέλεσμα αιτητής όταν πετύχει πρόσβαση να δικαιούται να επικαλεστεί μόνο παραβίαση κανόνα δικαίου που προστατεύει τα συμφέροντά του.³⁷⁹ Οι αλλαγές αποσκοπούν στην μείωση της έκτασης του πεδίου ελέγχου και όπως αναφέρεται δεν επηρέασαν το δικαίωμα πρόσβασης των πΜΚΟ αλλά επηρέασαν κυρίως ΦΠ τα οποία δεν μπορούν να προβάλουν λόγους ακύρωσης σχετικούς με συλλογικά περιβαλλοντικά αγαθά.³⁸⁰ Μέσω αυτής της έμμεσα βασιζόμενης στο δικαίωμα προσέγγισης θέτονται όρια στα επιχειρήματα που μπορεί να εκφέρει ο αιτών και όχι στο δικαίωμα πρόσβασης το οποίο συνεχίζει να κρίνεται βάσει το συμφέρον.³⁸¹ Υπενθυμίζεται ότι η προσέγγιση του Ανώτατου στην υπόθεση “*Thanos Club*”,³⁸² σχολιάστηκε ως μια αυστηρή εφαρμογή της θεωρίας

³⁷⁶ Rob Wertheim, «C-826/18, Stichting Varkens in Nood and others v College van burgemeester en wethouders van de gemeente Echt-Susteren (Judgment of 14 January 2021) – Case Note», 2021, REVIEW OF EUROPEAN ADMINISTRATIVE LAW; VOL. 14, NR. 3, 47-69, PARIS LEGAL PUBLISHERS

³⁷⁷ με το νόμο περί κρίσης και ανάκαμψης ο οποίος αφορά κατασκευαστικά έργα Crisis- en herstelwet - Wet van 18 maart 2010 ο οποίος αργότερα εντάχθηκε στο GALA με τον Τροποποιητικό νόμο: Wet van 20 december tot wijziging van de Algemene Wet bestuursrecht en aanverwante wetten met het oog op enige verbeteringen en vereenvoudigingen van het bestuursprocesrecht (Wet aanpassing bestuursprocesrecht)

³⁷⁸ Η θεωρία *απαίτησης* σύνδεσης (*relativiteitsvereiste*); Jan Darpö, «Effective Justice? Synthesis report of the study on the Implementation of Articles 9.3 and 9.4 of the Aarhus Convention in Seventeen of the Member States of the European Union», 2012-11-11/Final; Franziska Grashof, «The Different Roads to Judicial Coherence in Public Environmental Law- The Case of Access to Justice in England, Germany and the Netherlands», Review of European Administrative Law, 2015 / 2 (November) 1

³⁷⁹ Franziska Grashof, «The Different Roads to Judicial Coherence in Public Environmental Law- The Case of Access to Justice in England, Germany and the Netherlands», Review of European Administrative Law, 2015 / 2 (November) 1

³⁸⁰ Barbara Beijen, «The Aarhus Convention in the Netherlands», chapter 7, In Book: Roberto Caranta, Anna Gerbrandy, Bilun Müller, «The Making of a New European Legal Culture: the Aarhus Convention: At the Crossroad of Comparative», 2017, Europa Law Publishing

³⁸¹ Βασιλική Ι Καραγεώργου, « Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα ενώπιον των εθνικών Δικαστηρίων – Η επιρροή της Σύμβασης του Aarhus και του Ενωσιακού Δικαίου», 2021, Νομική Βιβλιοθήκη; Jan Darpö, «Effective Justice? Synthesis report of the study on the Implementation of Articles 9.3 and 9.4 of the Aarhus Convention in Seventeen of the Member States of the European Union», 2012-11-11/Final

³⁸² *Thanos Club Hotel v. ETEK* (2000), 3 A.A.Δ. 323

Schutznorm.³⁸³ Η Ολλανδική προσέγγιση συγκριτικά με αυτή που ακολούθησε το Ανώτατο είναι ηπιότερη, ταυτόχρονα όμως και αυστηρή, αφού περιορίζει το εύρος του δικαστικού ελέγχου χωρίς να καταπατά το δικαίωμα πρόσβαση. Το Ανώτατο θα μπορούσε να αντιμετωπίσει το θέμα με παρόμοιο τρόπο ούτως ώστε να μην καταλύεται εντελώς η πρόσβαση και ταυτόχρονα να υπάρχει κάποιος περιορισμός.

Επομένως, η Ολλανδία σε αντίθεση με την Γαλλία και την Ελλάδα προέβη σε νομοθετικές αλλαγές οι οποίες μείωσαν το εύρος του δικαιώματος ωστόσο όπως κατέδειξαν μελέτες η πρόσβαση των πΜΚΟ παραμένει «ευρεία»,³⁸⁴ καταδεικνύοντας ότι το δικαίωμα μπορεί να εξασφαλιστεί με διαφορετικές προσεγγίσεις. Προκύπτει επίσης ότι, παρόλο που σε όλες τις χώρες υπάρχουν ειδικότερα νομοθετήματα που άμεσα (π.χ. Γαλλία, Ολλανδία) ή έμμεσα (π.χ. Ελλάδα) διασφαλίζουν την πρόσβασης των πΜΚΟ η ένταση του δικαιώματος που παρέχουν παραμένει στην διακριτική ευχέρεια της νομολογίας. Ο τρόπος χειρισμού της νομοθεσίας από την νομολογία μπορεί να οδηγήσει σε τόσο ευρεία πρόσβαση που να θεμελιώνει λαϊκή αγωγή για παράδειγμα η Ελλάδα έχει κατηγορηθεί για κάτι τέτοιο.³⁸⁵ Η επόμενη ενότητα θα εξηγήσει πως οι χώρες αυτές πέτυχαν την ισορροπία μεταξύ δικαιώματος και λαϊκής αγωγής.

B. Νομολογιακή εξισορρόπηση μεταξύ δικαιώματος και *actio popularis*

Η υποενότητα παρουσιάζει πως τα κράτη αυτά ερμήνευσαν τις νομοθετικές διατάξεις και κατάφεραν να εξισορροπήσουν μεταξύ δικαιώματος και λαϊκής αγωγής. Όπως είδαμε στην προηγούμενη ενότητα η Γαλλική και η Ολλανδική νομοθεσία θέτει το κριτήριο του

³⁸³ Jan Darpö, «Effective Justice? Synthesis report of the study on the Implementation of Articles 9.3 and 9.4 of the Aarhus Convention in Seventeen of the Member States of the European Union», 2012-11-11/Final; Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άαρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, , σ. 224 - 241

³⁸⁴ Jan H. Jans, Albert T. Marseille, “The Role of NGOs in Environmental Litigation against Public Authorities: Some Observations on Judicial Review and Access to Court in the Netherlands”, *Journal of Environmental Law*, Vol. 22, No. 3 (2010), pp. 373-390

³⁸⁵ Γλυκερία Π. Σιούτη, «Εγχειρίδιο Δίκαιου Περιβάλλοντος», Γ΄ έκδοση, 2018, Εκδόσεις Σάκκουλα

καταστατικού. Κριτήριο το οποίο υιοθετεί και η Ελληνική νομολογία. Ωστόσο ο τρόπος προσέγγιση του κριτηρίου από κάθε χώρα διαφέρει. Για παράδειγμα η Γαλλία απαιτεί οι καταστατικοί σκοποί να είναι συγκεκριμένοι ενώ η Ελλάδα αποδέχεται γενικές αναφορές και δευτερεύων σκοπούς. Η Ολλανδία εξετάζει εάν οι σκοποί ανταποκρίνονται στις πραγματικές δραστηριότητες κριτήριο που όπως θα εξηγηθεί είχε διακυμάνσεις ως προς την Νομολογιακή εξέταση του. Επομένως η ένταση του δικαιώματος μπορεί να διαφέρει σημαντικά ανάλογα με τον τρόπο που ερμηνεύεται από την νομολογία επομένως το ζήτημα δεν είναι μονοδιάστατο όπως το παρουσιάζει η Κυπριακή νομολογία.

Συμπληρωματικά με τον καταστατικό σκοπό αξιολογείτε το γεωγραφικό κριτήριο. Με την Γαλλία να δίνει την μεγαλύτερη έμφαση σε αυτό και την μικρότερη οι άλλες χώρες. Μέσω του τρόπου αντιμετώπισης του γεωγραφικού κριτηρίου σε αυτά τα κράτη μπορούμε να εξάγουμε συμπεράσματα σχετικά με την απαίτηση άμεσου επηρεασμού που είναι από τις πιο προβληματικές στην εφαρμογή στην Κυπριακή έννομη τάξη.

(i) **Γαλλία**

Η Γαλλική νομολογία αναζητά την σύνδεση μεταξύ πΜΚΟ και πράξης και επιτυγχάνει την εξισορρόπηση δικαιώματος και *actio popularis* μέσω της αρχής της ειδικότητας του σκοπού και την αρχή της εγγύτητας, ως προέκταση της ειδικότητας του σκοπού, υπό την έννοια ότι η προσφυγή πρέπει να ασκείται από την γεωγραφικά πλησιέστερη πΜΚΟ.³⁸⁶

Σύμφωνα με τη Γαλλική νομολογία, η πράξη πρέπει να αφορά ένα ρητό κύριο και όχι παρεμπίπτον σκοπό του καταστατικού που συνιστά κύρια ασχολία.³⁸⁷ Σύμφωνα με το Δικαστήριο, το όνομα μιας ΜΚΟ δεν μπορεί να αποδείξει σύνδεσή με την πράξη προσδίδοντας

³⁸⁶ Κωνσταντίνος Λυκούργος, Απόστολος Βλαχογιάννης και Άρτεμις Γιορδαμλή, «Το δικαίωμα προσφυγής των περιβαλλοντικών οργανώσεων: Μια συγκριτική επισκόπηση (Ε.Ε., Γαλλία, Κύπρος)», 2021, Friedrich Ebert Stiftung

³⁸⁷ Κωνσταντίνος Λυκούργος, Απόστολος Βλαχογιάννης και Άρτεμις Γιορδαμλή, «Το δικαίωμα προσφυγής των περιβαλλοντικών οργανώσεων: Μια συγκριτική επισκόπηση (Ε.Ε., Γαλλία, Κύπρος)», 2021, Friedrich Ebert Stiftung

έννομο συμφέρον εάν δεν ταυτίζεται με τους καταστατικούς σκοπούς.³⁸⁸ Το Cd'E σε προσφυγή σωματείου με καταστατικό σκοπό «έλεγχο όλων των έργων που πιθανώς να επηρεάσουν την ποιότητα ζωής συγκεκριμένης περιοχής», θεώρησε ότι ο σκοπός είναι πολύ γενικού χαρακτήρα και δεν μπορούσε να προσδώσει συμφέρον προσφυγής κατά μεμονωμένης απόφαση της πολεοδομίας.³⁸⁹ Στη απόφαση "Segustero" αποφάνθηκε ότι η προσφεύγουσα δεν έχει συμφέρον, γιατί η επίδικη πράξη συνδεόταν μόνο με τον δευτερεύον καταστατικό σκοπό της,³⁹⁰ καταδεικνύοντας έτσι ότι μόνο πρωτεύον σκοπεύει μπορούν να θεμελιώσουν συμφέρον.

Σε πρόσφατη απόφαση δεν αναγνωρίστηκε συμφέρον πΜΚΟ να προσφύγει κατά σχεδιασμού κέντρου γεωλογικής αποθήκευσης ραδιενεργών αποβλήτων γιατί στο καταστατικό της διατυπώνονταν γενικά ότι στόχευε στην προστασία του περιβάλλοντος και όχι συγκεκριμένα την προστασία του περιβάλλοντος ή της υγείας από την πυρηνική βιομηχανία και τις σχετικές δραστηριότητες της και αναπτυξιακά έργα, ούτε την ενημέρωση του κοινού σχετικά με την ταφή ραδιενεργών αποβλήτων.³⁹¹ Η υπόθεση έφτασε μέχρι το ΕΔΑΔ το οποίο, αναφερόμενο στην Αρχούς σημείωσε ότι το σκεπτικό του Γαλλικού δικαστηρίου ήταν υπερβολικά περιοριστικό αφού η προστασία από πυρηνικούς κινδύνους αποτελεί επιμέρους στοιχείο της περιβαλλοντικής προστασίας, ενώ η προσφεύγουσα είχε τεκμήριο νομιμότητας αφού ήταν εγκεκριμένη πΜΚΟ και σύμφωνα με το άρθρο N142-2 του περιβαλλοντικού κώδικα³⁹² μεταξύ του πεδίου δράσης μιας εγκεκριμένης πΜΚΟ είναι και η πυρηνική ασφάλεια.³⁹³ Ως αποτέλεσμα η Γαλλία καταδικάστηκε για παραβίαση του Δικαιώματος δίκαιης δίκης³⁹⁴ λόγω δυσανάλογου περιορισμού στο δικαίωμα πρόσβασης.³⁹⁵ Η απόφαση του

³⁸⁸ Conseil d'État, Association contre le déclassement et la vente du champ de foire de Saint-Germain-du-Bois, 5 février 1990, N° 88452

³⁸⁹ Conseil d'État, 6ème - 1ère chambres réunies, 29/03/2017, N° 395419

³⁹⁰ Conseil d'État, Association Segustero, 29 janvier 1988, N° 48

³⁹¹ Application 56176/18, Association BURESTOP 55 and Others v. France, (ECHR), 1/07/2021

³⁹² N142-2 Code de l'environnement

³⁹³ Paragraph 71, Application 56176/18, Association BURESTOP 55 and Others v. France, (ECHR), 1/07/2021

³⁹⁴ Άρθρο 6.1 Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

³⁹⁵ Paragraphs 72, 73 Application 56176/18, Association BURESTOP 55 and Others v. France, (ECHR), 1/07/2021; Press release, ECHR 208 (2021), 01.07.2021, "Environmental protection associations opposed to the

ΕΔΑΔ επιβεβαιώνει ότι το τεκμήριο έγκρισης των πΜΚΟ με βάση τον περιβαλλοντικό κώδικα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και δύσκολα ανατρέπεται σε διαφορές σχετικά με τους τομείς που αναφέρονται στο άρθρο Ν142-2.³⁹⁶ Επιπλέον δίνει κατεύθυνση στα εθνικά δικαστήρια να εξετάζουν διασταλτικά το κριτήριο του καταστατικού, αφού σε αντίθετη περίπτωση ίσως βρεθούν να παραβιάζουν το δικαίωμα δίκαιης δίκης, ενισχύοντας έτσι το δικαίωμα πρόσβασης των πΜΚΟ σε αυτά³⁹⁷ και δημιουργώντας ένα ακόμα μηχανισμό ελέγχου.³⁹⁸

Ως προς το κριτήριο της Εγγύτητας, μια οργάνωση πέρα από τη σύνδεση του καταστατικού σκοπού της με το επίδικο ζήτημα, πρέπει να αποδείξει ότι έχει συμφέρον δράσης στην συγκεκριμένη περιοχή.³⁹⁹ Τοπικό ενδιαφέρον αναγνωρίζεται όταν στο καταστατικό της αναφέρεται ως τόπος δράσης για επίτευξη του σκοπού της η επίδικη πόλη.⁴⁰⁰ Άρα, πΜΚΟ δεν μπορεί να προσφεύγει κατά πράξης σε πόλη άλλη από αυτή που δραστηριοποιείται.⁴⁰¹ Έλλειψη καταστατικού γεωγραφικού περιορισμού εκλαμβάνεται ως δράση εθνικού επιπέδου, ανεξαρτήτως του ονόματος της πΜΚΟ και επομένως δεν μπορεί να ισχυριστεί έννομο συμφέρον σε συγκεκριμένη κοινότητα.⁴⁰² Ενώ για πράξεις εθνική εμβέλεια νομιμοποιούνται μόνο οργανώσεις με καταστατικούς σκοπούς εθνικής εμβέλειας.⁴⁰³

planned storage centre for radioactive waste on the Bure site: a disproportionate restriction on the right of access to a tribunal but no violation of the right of access to information”, European Court of Humans Rights

³⁹⁶ Κωνσταντίνος Λυκούργος, Απόστολος Βλαχογιάννης και Άρτεμις Γιορδαμλή, «Το δικαίωμα προσφυγής των περιβαλλοντικών οργανώσεων: Μια συγκριτική επισκόπηση (Ε.Ε., Γαλλία, Κύπρος)», 2021, Friedrich Ebert Stiftung

³⁹⁷ Justine Richelle, «Environmental procedural rights before European courts: still searching for a common script or multiplying avenues of protection?», 25/02/2020, REALaw, European and comparative administrative law

³⁹⁸ Πέρα από την ΑΚΚΚ, το ΔΕΕ και την Ευρ.Επ.

³⁹⁹ Κωνσταντίνος Λυκούργος, Απόστολος Βλαχογιάννης και Άρτεμις Γιορδαμλή, «Το δικαίωμα προσφυγής των περιβαλλοντικών οργανώσεων: Μια συγκριτική επισκόπηση (Ε.Ε., Γαλλία, Κύπρος)», 2021, Friedrich Ebert Stiftung

⁴⁰⁰ Conseil d'État, Union régionale pour la défense de l'environnement, de la nature, de la vie et de la qualité de la vie en Franche-Comté (U.R.D.E.N.), 26 juillet 1985, N° 35024

⁴⁰¹ Conseil d'État, Association de défense de l'environnement et des sites de Bar et autres, 26 avril 1985, 26 février 1988, N° 47756

⁴⁰² Conseil d'État, Association Bretagne littoral environnement urbanisme bleu, 5 novembre 2004, N° 264819

⁴⁰³ Κωνσταντίνος Λυκούργος, Απόστολος Βλαχογιάννης και Άρτεμις Γιορδαμλή, «Το δικαίωμα προσφυγής των περιβαλλοντικών οργανώσεων: Μια συγκριτική επισκόπηση (Ε.Ε., Γαλλία, Κύπρος)», 2021, Friedrich Ebert Stiftung

Από τους γενικούς κανόνες παρεκκλίνουν περιπτώσεις όπου η ζημιογόνα πράξη έχει επιπτώσεις και σε διαφορετική περιοχή από αυτή που συντελείται. Στη υπόθεση *d'Alsace*,⁴⁰⁴ Ολλανδική πΜΚΟ προσέφυγε στο Cd'Ε, κατά διατάγματος που επέτρεπε σε Γαλλικό ορυχείο απόρριψη αποβλήτων στο Ρήνο. Το Cd'Ε έκρινε ότι η Ολλανδική πΜΚΟ έχει συμφέρον γιατί τα ύδατα του Ρήνου διαπερνούν την Ολλανδία. Επομένως, η αντιμετώπιση της αρχή της εγγύτητας εξαρτάται και από την έκταση των δυσμενών συνεπειών στο περιβάλλον.⁴⁰⁵

Στην υπόθεση "*Clemenceau*"⁴⁰⁶ πΜΚΟ με έδρα το Παρίσι προσέφυγαν με αίτημα την αναστολή μεταφοράς αεροπλανοφόρου στην Ινδία για καταστροφή, του οποίου ήδη είχε αρχίσει η μεταφορά. Σύμφωνα με το δικαστήριο παρά το γεγονός ότι οι κίνδυνοι στο περιβάλλον και στη δημόσια υγεία, ενδέχεται να έρθουν βραχυπρόθεσμα μετά την παράδοση του στην Ινδία, προκαλούν σοβαρή και άμεση βλάβη στα συμφέροντα που υπερασπίζονται οι ενώσεις γιατί στα καταστατικά τους αναγραφόταν η προστασία του περιβάλλοντος σε «*παγκόσμια κλίμακα*» και «*διεθνές και εθνικό επίπεδο*».⁴⁰⁷ Η απόφαση καταδεικνύει μια δυναμική και διασταλτική στάση της Γαλλικής νομολογίας στις προϋποθέσεις έννομου συμφέροντος.⁴⁰⁸

Γενικά, οι προϋποθέσεις πρόσβασης των πΜΚΟ στην Γαλλία, ανταποκρίνονται πληρέστερα στις ιδιαιτερότητες των περιβαλλοντικών διαφορών ως διαφορές που σκοπό έχουν την προάσπιση συλλογικών συμφερόντων.⁴⁰⁹ Αυτό ενισχύει και το επιχείρημα ότι η Κυπριακή

⁴⁰⁴ Conseil d'État, Les mines de potasse d'Alsace, 18 avril 1986

⁴⁰⁵ Κωνσταντίνος Λυκούργος, Απόστολος Βλαχογιάννης και Άρτεμις Γιορδαμλή, «Το δικαίωμα προσφυγής των περιβαλλοντικών οργανώσεων: Μια συγκριτική επισκόπηση (Ε.Ε., Γαλλία, Κύπρος)», 2021, Friedrich Ebert Stiftung

⁴⁰⁶ Conseil d'État, Clemenceau, 15 février 2006, N° 288801

⁴⁰⁷ Clemenceau, 15 février 2006, N° 288801; Κωνσταντίνος Λυκούργος, Απόστολος Βλαχογιάννης και Άρτεμις Γιορδαμλή, «Το δικαίωμα προσφυγής των περιβαλλοντικών οργανώσεων: Μια συγκριτική επισκόπηση (Ε.Ε., Γαλλία, Κύπρος)», 2021, Friedrich Ebert Stiftung

⁴⁰⁸ Κωνσταντίνος Λυκούργος, Απόστολος Βλαχογιάννης και Άρτεμις Γιορδαμλή, «Το δικαίωμα προσφυγής των περιβαλλοντικών οργανώσεων: Μια συγκριτική επισκόπηση (Ε.Ε., Γαλλία, Κύπρος)», 2021, Friedrich Ebert Stiftung

⁴⁰⁹ Βασιλική Ι Καραγεώργου, «Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα ενώπιον των εθνικών Δικαστηρίων – Η επιρροή της Σύμβασης του Aarhus και του Ενωσιακού Δικαίου», 2021, Νομική Βιβλιοθήκη

νομολογία προκειμένου να διευρύνει την πρόσβαση πρέπει πρώτα να αντιληφθεί τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του περιβάλλοντος. Ο τρόπος απονομής έννομου συμφέροντος στις πΜΚΟ γίνεται με ευρύ τρόπο και αυτό είναι απόρροια της αντικειμενικής στόχευσης του Γαλλικού συστήματος.⁴¹⁰ Περαιτέρω, η αρχή της ειδικότητας και της εγγύτητας, όπως διαφαίνεται δεν εξετάζονται με τρόπο αποτρεπτικό προς το δικαίωμα.⁴¹¹

(ii) Ελλάδα

Η Ελληνική νομολογία αντιμετωπίζει πιο διασταλτικά από την Γαλλία το δικαίωμα, με αποτέλεσμα να κατηγορηθεί για δικαστικό ακτιβισμό⁴¹² και διεύρυνση του δικαιώματος με τρόπο που ακουμπά τα όρια της *actio popularis*.⁴¹³ Αυτό γιατί ενώ υπάρχει το κριτήριο του καταστατικού σκοπού όπως στη Γαλλία, σε αντίθεση με το Cd'E, το ΣτΕ αποδέχεται γενικές αναφορές χωρίς να απαιτείται να αναγράφεται στους καταστατικούς σκοπούς ρητά η προστασία της επίδικης πτυχής του περιβάλλοντος, ενώ λαμβάνονται υπόψη και δευτερεύον σκοποί.⁴¹⁴

Ενδεικτική είναι η απόφαση 1365/2021 ΣτΕ, για ακύρωση απόφασης που οδηγούσε σε συρρίκνωση του δασικού κεφαλαίου και παρεμπόδιζε την κατάρτιση Δασολογίου, όπου αναγνωρίστηκε συμφέρον σε σωματείο με την επωνυμία «Ελληνική Ένωση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου» γιατί το καταστατικό του προέβλεπε «διάδοση, υπεράσπιση και ανάπτυξη των αρχών που αναγνωρίζουν στο άτομο και τους διάφορους κοινωνικούς σχηματισμούς θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες», και «παροχή ηθικής και νομικής βοήθειας σε περιπτώσεις όπου

⁴¹⁰ Βασιλική Ι Καραγεώργου, « Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα ενώπιον των εθνικών Δικαστηρίων – Η επιρροή της Σύμβασης του Aarhus και του Ενωσιακού Δικαίου», 2021, Νομική Βιβλιοθήκη

⁴¹¹ Κωνσταντίνος Λυκούργος, Απόστολος Βλαχογιάννης και Άρτεμις Γιορδαμλή, «Το δικαίωμα προσφυγής των περιβαλλοντικών οργανώσεων: Μια συγκριτική επισκόπηση (Ε.Ε., Γαλλία, Κύπρος)», 2021, Friedrich Ebert Stiftung

⁴¹² Θεοδώρα Ζιάμου, «Η νεότερη περιβαλλοντική νομολογία του Συμβουλίου της Επικράτειας: Στην υπηρεσία του Περιβάλλοντος ή της Ανάπτυξης», 2020, Εθνική Σχολή Δικαστών

⁴¹³ Γλυκερία Π. Σιούτη, «Εγχειρίδιο Δίκαιου Περιβάλλοντος», Γ' έκδοση, 2018, Εκδόσεις Σάκκουλα

⁴¹⁴ Βλέπε για παράδειγμα 1340/1992; ΣτΕ 810/1997; ΣτΕ 103/2018; Βλέπε αναλυτικά Γλυκερία Π. Σιούτη, «Εγχειρίδιο Δίκαιου Περιβάλλοντος», Γ' έκδοση, 2018, Εκδόσεις Σάκκουλα

παραβιάστηκαν δικαιώματα του ανθρώπου και ελευθερίες» σε συνδυασμό με τον χαρακτήρα του φυσικού περιβάλλοντος κατά το Σύνταγμα ως δικαιώματος του καθενός.⁴¹⁵ Στην απόφαση η μειοψηφία υποστήριξε ότι δεν θα έπρεπε να αναγνωρισθεί συμφέρον λόγω της ευρύτητας του καταστατικού σκοπού, που θα το νομιμοποιούσε να προσβάλει οποιαδήποτε πράξη με αποτέλεσμα να χαθεί η αναγκαιότητα ύπαρξης νομικού δεσμού πράξης - προσφεύγοντα.⁴¹⁶ Πράγματι, ο καταστατικός σκοπός του σωματίου δεν είχε καμιά αναφορά στο περιβάλλον, η σύνδεση πράξης και σωματίου είναι τόσο υποτυπώδης που πλησιάζει τα όρια της λαϊκής αγωγής. Η φιλοσοφία του άρθρου 9.3 Άαρχους, είναι να επιτρέπεται ευρεία πρόσβαση στις πΜΚΟ ως γνώστες των ιδιαίτερων θεμάτων με το περιβάλλον και όχι να δίνεται αυθαίρετα πρόσβαση σε οποιαδήποτε. Ο τρόπος αντιμετώπισης από το ΣτΕ ενισχύει την άποψη που διατυπώθηκε πιο πάνω ότι η προσέγγιση του Cd'Ε, κινείται σε σωστά πλαίσια και πως αν ήταν ελαστικότερο θα οδηγούμαστε σε ένα είδος *actio popularis*.

Διαπιστώνεται επίσης ότι, ένα Συνταγματικό δικαίωμα στο περιβάλλον διατυπωμένο με τέτοιο τρόπο όπως το ΕΣ μπορεί να διευρύνει τον κύκλο των προσφευγόντων, λόγω όμως της απαίτησης έννομου συμφέροντος υπόκειται στην κρίση του Δικαστή να καθορίσει το εύρος του.⁴¹⁷ Επομένως, ένα ρητό δικαίωμα στο περιβάλλον ως δικαίωμα του καθενός, βοηθά στην διευρυμένη ερμηνείας του δικαιώματος του άρθρου 9.3 Άαρχους. Η σκέψη, ανατρέπει το επιχείρημα του Ανώτατου ότι απαιτείται ρητό δικαίωμα⁴¹⁸ και ενισχύεται η άποψη⁴¹⁹ ότι σε ένα σύστημα βασισμένο στο έννομο συμφέρον κάτι τέτοιο δεν είναι απαραίτητο γιατί η ύπαρξη

⁴¹⁵ ΣτΕ Απ. Αρ.1365/2021, Ολομέλεια

⁴¹⁶ ΣτΕ Απ. Αρ. 1365/2021, Ολομέλεια, Άποψη των Συμβούλων Διομ. Κυριλλόπουλου, Χρ. Ντουχάνη, Ελ. Παπαδημητρίου, Ιω. Σπερελάκη, Ρωξ. Γιαννουλάτου και Κασ. Μαρίνου,

⁴¹⁷ Ιωάννα Κουφάκη, στο: Πρακτικά ημερίδας «Το άρθρο 24 του Συντάγματος μετά την αναθεώρηση του», επιμέλεια: Γ. Παπαδημητρίου, Νόμος + Φύση, 2002, Εκδόσεις Σάκκουλα, Κεφάλαιο: Παρεμβάσεις, «Η αναγνώριση του δικαιώματος στο περιβάλλον σε ατομικό δικαίωμα»; Τάκης Κ. Βιδάλης, «Το ατομικό δικαίωμα στο περιβάλλον κατά το Σύνταγμα του 2001», Στο: Πρακτικά ημερίδας «Το άρθρο 24 του Συντάγματος μετά την αναθεώρηση του», επιμέλεια: Γ. Παπαδημητρίου, Νόμος + Φύση, 2002, Εκδόσεις Σάκκουλα

⁴¹⁸ Βλέπε σχετικά *Thanos Club Hotel v. ΕΤΕΚ* (2000), 3 Α.Α.Δ. 323

⁴¹⁹ Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άαρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, , σ. 224 - 241

δικαιώματος σε τέτοια συστήματα δεν ανατρέπει την ανάγκη εκπλήρωσης των επιμέρους απαιτήσεων του έννομου συμφέροντος απλά ενισχύει τη δυνατότητα ευρείας ερμηνείας του.⁴²⁰

Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις, κυρίως στον τομέα της πολεοδομίας όπου η νομολογία διαφοροποιήθηκε από την φιλελεύθερη της προσέγγιση. Για παράδειγμα, το δικαστήριο δεν αναγνώρισε συμφέρον σε πΜΚΟ που επιδίωκε ακύρωση οικοδομικής άδειας και είχε ως σκοπό την προστασία του θαλάσσιου και χερσαίου περιβάλλοντος μέσω της «καταπολέμηση της ρύπανση, της αυθαίρετης και παράνομης οικοδόμησης και γενικά κάθε παρέκκλισης από τις πολεοδομικές διατάξεις και τον Γ.Ο.Κ.», γιατί σύμφωνα με την ερμηνεία που το Δικαστήριο έδωσε στους σκοπούς, μπορεί να προσβάλλει μόνο πράξεις ανοικοδόμησης που επιφέρουν ευθεία προσβολή στο περιβάλλον, αλλιώς θα μπορούσε να προσβάλει κάθε διοικητική πράξη για οικοδομικές εργασίες.⁴²¹ Αυτό ενισχύει το επιχείρημα ότι σε προσφυγές κατά αδειών οικοδομής παρατηρείται μια πιο αυστηρή αντιμετώπιση του έννομου συμφέροντος.⁴²² Σε αυτό η Ελληνική νομολογία συγκλίνει με την Γαλλική νομολογία ως προς την αξιολόγηση του καταστατικού αφού η απόφαση παρομοιάζει με την απόφαση “Segustero”⁴²³ και με την αυστηρότητα του Γαλλικού κώδικα πολεοδομίας. Οι αυστηρότερες προσεγγίσεις του δικαιώματος σε πολεοδομικές διαφορές μπορούν εν μέρη να δικαιολογηθούν λόγω της φύσης του προστατευόμενου αγαθού, αφού το οικιστικό περιβάλλον σε αντίθεση με

⁴²⁰ Παρόμοια άποψη εκφράζεται από την Ιωάννα Κουφάκη, στο: Πρακτικά ημερίδας, «Το άρθρο 24 του Συντάγματος μετά την αναθεώρηση του», επιμέλεια: Γ. Παπαδημητρίου, Νόμος + Φύση, 2002, Εκδόσεις Σάκκουλα, Κεφάλαιο: Παρεμβάσεις, «Η αναγνώριση του δικαιώματος στο περιβάλλον σε ατομικό δικαίωμα»

⁴²¹ ΣτΕ 4664/1997, Δ' Τμήμα

⁴²² Γλυκερία Π. Σιούτη, «Δίκαιο Περιβάλλοντος», 2018, Εκδόσεις Σάκκουλα

⁴²³ Conseil d'État, Association Segustero, 29 janvier 1988, N° 48, Βλέπε σχετική ανάλυση της στην υποενότητα Β (i)

το φυσικό, δεν θεωρείτε συλλογικό αγαθό.⁴²⁴ Επίσης, είναι εντονότερη η εμπλοκή οικονομικών συμφερόντων και η προώθησης κρατικών αναπτυξιακών στόχων.⁴²⁵

Ακόμα όμως και με αυτή την αυστηρότερη προσέγγιση, η δυνατότητα πρόσβασης των πΜΚΟ είναι πιο διευρυμένη συγκριτικά με την Κυπριακή, όπως αυτή καθορίστηκε στην “*Thanos Club*”,⁴²⁶ που σημειωτέον αφορούσε πολεοδομική διαφορά και μάλιστα κατασκευή αναπτυξιακού έργου. Επίσης, η νομολογία του ΣτΕ δείχνει μεγαλύτερη αυστηρότητα στις πολεοδομικές διαφορές στο δικαίωμα πρόσβασης των ιδιωτών⁴²⁷ παρά στις πΜΚΟ για τις οποίες υπάρχουν περιπτώσεις που το συμφέρον τους δεν εξετάστηκε στενά.⁴²⁸ Αυτό δημιουργεί ακόμα μεγαλύτερα ερωτηματικά ως προς το σκεπτικό της “*Thanos Club*.”

Ως προς το γεωγραφικό κριτήριο λαμβάνεται υπόψη, όχι όμως αυστηρά, το κέντρο δραστηριοτήτων όπως αυτό προκύπτει από το καταστατικό της ΜΚΟ, ενώ η σχέση έδρας με περιοχή περιβαλλοντικής προσβολής δεν ασκεί ουσιώδη επιρροή.⁴²⁹ Για παράδειγμα, έχει γίνει δεκτή προσφυγή πΜΚΟ που εδρεύει στην Αθήνα για υδροηλεκτρικό έργο στα Γρεβενά.⁴³⁰ Η αντιμετώπιση αυτή καθιστά την διεύρυνση του δικαιώματος πρόσβασης των ΜΚΟ μεγαλύτερη από αυτή των ΦΠ,⁴³¹ το συμφέρον των οποίων εξαρτάται από την απόδειξη εδαφικής σχέσης με την περιοχή και κινείται γύρω από τις έννοιες της γεινιάσης και του περίοικου.⁴³²

⁴²⁴ Γλυκερία Π. Σιούτη, «Δίκαιο Περιβάλλοντος», Γ' Έκδοση, 2018, Εκδόσεις Σάκκουλα

⁴²⁵ Κάτι για το οποίο έχει κατηγορηθεί η περιβαλλοντική νομολογία του ΣτΕ, Βλέπε σχετικά Θεοδώρα Ζιάμου, «Η νεότερη περιβαλλοντική νομολογία του Συμβουλίου της Επικράτειας: Στην υπηρεσία του Περιβάλλοντος ή της Ανάπτυξης», 2020, Εθνική Σχολή Δικαστών

⁴²⁶ *Thanos Club Hotel v. ΕΤΕΚ* (2000), 3 Α.Α.Δ. 323

⁴²⁷ Βλέπε σχετικά ΣτΕ 878/1995, ΣτΕ 2251/1997, ΣτΕ 958/2003

⁴²⁸ Βλέπε σχετικά ΣτΕ 4207/1997

⁴²⁹ Βλέπε αναλυτικά Βασιλική Ι Καραγεώργου, « Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα ενώπιον των εθνικών Δικαστηρίων – Η επιρροή της Σύμβασης του Aarhus και του Ενωσιακού Δικαίου», 2021, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 235 όπου παραπέμπει σε σχετικές αποφάσεις

⁴³⁰ ΣτΕ 3289/2004, Τμήμα Ε'

⁴³¹ Ιωάννης Κ. Καρακώστας, «Περιβάλλον & Δίκαιο», 2006, Δεύτερη έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα

⁴³² Για το συμφέρον των ΦΠ βλέπε σχετικά, ΣτΕ, Απ. Αρ. 797/1981, Τμήμα Δ'; ΣτΕ, Απ. Αρ. 2274/2000, Ολομέλεια; ΣτΕ, Απ. Αρ. 3289/2004, Τμήμα Ε'; ΣτΕ, Απ. Αρ. 2540/2005, Τμήμα Ε'; ΣτΕ, Απ. Αρ. 2777/2020, Ολομέλεια

Γενικότερα οι πλείστες αποφάσεις δεν εξετάζουν το γεωγραφικό κριτήριο σε περιπτώσεις ημεδαπών ΜΚΟ. Σε ορισμένες ωστόσο περιπτώσεις, τίθενται γεωγραφικά όρια αφού όπως τόνισε το δικαστήριο, η αναγνώριση συμφέροντος δεν μπορεί να αποσυνδεθεί εντελώς από την ύπαρξη συνδέσμου με την επίδικη πράξη γιατί διαφορετικά θα οδηγηθούμε σε εκ προοιμίου αναγνώριση παγκόσμιου έννομου συμφέροντος για κάθε ένωση, σε όλες τις περιβαλλοντικές υποθέσεις, ανεξαρτήτου περιοχής.⁴³³ Με αυτό το σκεπτικό, το ΣτΕ δεν αναγνώρισε συμφέρον σε πΜΚΟ με έδρα το Ηνωμένο Βασίλειο, η οποία άσκησε προσφυγή ακύρωσης κατά πράξης χορήγησης άδειας συνέχιση λειτουργίας ατμοηλεκτρικού σταθμού παραγωγής λιγνίτη στην Πελοπόννησο υποστηρίζοντας ότι οι καταστατικοί της σκοποί προέβλεπαν, προστασία του περιβάλλοντος χωρίς γεωγραφικούς περιορισμούς.⁴³⁴ Σύμφωνα με το ΣτΕ, η ΜΚΟ δεν απέδειξε σύνδεσμο με την επίδικη πράξη, ούτε ότι από αυτή ενδέχεται να προκληθούν διασυνοριακές άμεσες και συγκεκριμένες σοβαρές επιπτώσεις.⁴³⁵

Με τον τρόπο αυτό το Δικαστήριο έθεσε τα κριτήρια για να αναγνωριστεί έννομο συμφέρον σε μια ΜΚΟ που εδρεύει σε άλλο κράτος, τα οποία σχετίζονται με την εμβέλεια των επιπτώσεων και τον διασυνοριακό χαρακτήρα της επίμαχης πράξης, σε συνδυασμό με το κέντρο δραστηριοτήτων.⁴³⁶ Η προσέγγιση του ΣτΕ ομοιάζει με του Cd'Ε στις υποθέσεις "*Clemenceau*"⁴³⁷ και "*d'Alsace*"⁴³⁸ κάτι που ενισχύει ακόμα περισσότερο την άποψη ότι η σκέψη του δικαστή στην "*ΦτΑ*"⁴³⁹ ήταν πρωτοπόρα για την εποχή και κινείτο στην σωστή

⁴³³ Βασιλική Ι Καραγεώργου, « Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα ενώπιον των εθνικών Δικαστηρίων – Η επιρροή της Σύμβασης του Aarhus και του Ενωσιακού Δικαίου», 2021, Νομική Βιβλιοθήκη

⁴³⁴ Νομολογία, «ΣΤΕ 1606/2019 [Παράνομη ανανέωση – τροποποίηση της ΑΕΠΟ του ΑΗΣ Μεγαλόπολης], Νόμος + Φύση

⁴³⁵ Νομολογία, «ΣΤΕ 1606/2019 [Παράνομη ανανέωση – τροποποίηση της ΑΕΠΟ του ΑΗΣ Μεγαλόπολης], Νόμος + Φύση

⁴³⁶ Βασιλική Ι Καραγεώργου, « Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα ενώπιον των εθνικών Δικαστηρίων – Η επιρροή της Σύμβασης του Aarhus και του Ενωσιακού Δικαίου», 2021, Νομική Βιβλιοθήκη

⁴³⁷ Conseil d'État, *Clemenceau*, 15 février 2006, N° 288801; Βλέπε σχετική ανάλυση της στην υποενότητα Β (i)

⁴³⁸ Conseil d'État, *Les mines de potasse d'Alsace*, 18 avril 1986, Βλέπε σχετική ανάλυση της στην υποενότητα Β(i)

⁴³⁹ Σωματείο «Φίλοι του Ακάμα» κ.α. ν. Κυπριακής Δημοκρατίας (1998) 4 Α.Α.Δ. 767

λογική και αποδεικνύει ότι υπάρχει δυνατότητα ευρύτερης ερμηνείας του όρου της αμεσότητας σε περιβαλλοντικές διαφορές.

Η Ελληνική νομολογία ομολογουμένως αντιμετωπίζει με ευρύ τρόπο το δικαίωμα πρόσβασης σε περιβαλλοντικές υποθέσεις και ομοιάζει με λαϊκή αγωγή, ωστόσο δεν την θεσπίζει γιατί όπως είδαμε σε ορισμένες περιπτώσεις θέτει κάποια όρια. Όπως αναφέρεται, η θετική προς το δικαίωμα αντιμετώπισης της Ελληνικής έννομης τάξης είναι αποτέλεσμα της κατανόησης του ιδιαίτερου χαρακτήρα του περιβάλλοντος ως συλλογικό δικαίωμα.⁴⁴⁰ Σε σύγκριση με την Γαλλική αποδεικνύει ότι τα όρια του δικαιώματος μπορούν να ρυθμιστούν με διαφορετικό εύρος μέσω της νομολογίας.

(iii) Ολλανδία

Η Ολλανδική Νομολογιακή διαμόρφωση του άρθρου 1:2(3) GALA, έχει περάσει από διάφορα στάδια. Αυτό γιατί παλαιότερα η νομολογία δεν έδινε ιδιαίτερη έμφαση στο κριτήριο πραγματικών δραστηριοτήτων και το χρησιμοποιούσε κυρίως για περαιτέρω ερμηνεία των καταστατικών σκοπών, ωστόσο τα τελευταία χρόνια υπάρχει η τάση για πιο στενή ερμηνεία αυτής της απαίτησης.⁴⁴¹ Ως προς τους καταστατικούς σκοπούς σύμφωνα με το Δικαστήριο, πρέπει να διατυπώνουν την εκπροσώπηση ενός συγκεκριμένου συλλογικού ή γενικού συμφέροντος.⁴⁴²

Για παράδειγμα, σε απόφαση που αφορούσε άδεια κατεδάφισης δεν αναγνωρίστηκε συμφέρον σε ίδρυμα με καταστατικούς στόχους την προστασία της ομορφιάς και του

⁴⁴⁰ Γλυκερία Π. Σιούτη, «Δίκαιο Περιβάλλοντος», Γ' Έκδοση, 2018, Εκδόσεις Σάκκουλα

⁴⁴¹ United nations economic commission for Europe, “Study on the possibilities for Non-Governmental organizations promoting environmental protection to claim damages in relation to the environment in four selected countries, France, Italy, the Netherlands and Portugal”, 2017, Anke Houben, Chris Backes, II. Country Reports, Chapter G.- Netherlands

⁴⁴² United nations economic commission for Europe, “Study on the possibilities for Non-Governmental organizations promoting environmental protection to claim damages in relation to the environment in four selected countries, France, Italy, the Netherlands and Portugal”, 2017, Anke Houben, Chris Backes, II. Country Reports, Chapter G.- Netherlands;

Βλέπε επίσης σχετικά, Raad van State, 12-11-2014, ECLI:NL:RVS:2014:4099, (Translated into English at DeepL Translator)

ιστορικού χαρακτήρα της Ολλανδίας και ειδικότερα των πολιτιστικών μνημείων, γιατί θεωρήθηκε ότι είναι περιεκτικός και μη επαρκώς διακριτικός ώστε να κριθεί η άμεση εμπλοκή του Ιδρύματος με την προσβαλλόμενη πράξη.⁴⁴³

Στην υπόθεση “*Ruimte*,” έκρινε ότι το προσφεύγον ίδρυμα δεν έχει συμφέρον γιατί οι σκοποί του καταστατικού του ήταν περιεκτικοί, γενικοί και μη ξεκάθαροι.⁴⁴⁴ Αυτό ωστόσο που προκάλεσε τις περισσότερες συζητήσεις γύρω από την υπόθεση ήταν η αξιολόγηση των πραγματικών δραστηριοτήτων. Σύμφωνα με το Δικαστήριο η δραστηριότητα του ιδρύματος ήταν η κίνηση και συμμετοχή σε διοικητικές διαδικασίες, η οποία δεν μπορεί να θεωρηθεί ως πραγματική δραστηριότητα. Μάλιστα το Δικαστήριο σημείωσε ότι διαφορετική ερμηνεία των κριτηρίων του άρθρου 1:2(3) GALA θα ισοδυναμούσε με *actio popularis*, προσθέτοντας ότι η υποβολή αιτημάτων για εκτελεστικές ενέργειες και η παρουσίαση απόψεων επί σχεδίων αποφάσεων δεν μπορούν να θεωρηθούν πραγματικές δραστηριότητες.⁴⁴⁵

Η απόφαση καταδεικνύει ότι δεν μπορεί να αναγνωριστεί συμφέρον σε οργάνωση, με ευρέως διατυπωμένους καταστατικούς στόχους που μπορούν να «*ταιριάζουν*» σε οποιαδήποτε περιβαλλοντική πράξη σε συγκεκριμένη περιοχή.⁴⁴⁶ Ενώ χαρακτηρίστηκε ως ένα ακόμα βήμα στην πορεία πτώσης του δικαιώματος πρόσβασης.⁴⁴⁷ Όπως υποστηρίζεται φαίνεται ότι τα δικαστήρια λαμβάνοντας υπόψη τους τα επιχειρήματα που αναφέρθηκαν για την κατάργηση της *actio popularis* άρχισαν να τείνουν προς μια στενότερη ερμηνεία του άρθρου 1:2.(3).⁴⁴⁸

⁴⁴³ Raad van State, 28-05-2008, ECLI:NL:RVS:2008:BD2647, (Translated into English at DeepL Translator)

⁴⁴⁴ Raad van State, 01-10-2008, ECLI:NL:RVS:2008:BF3911, (Translated into English at DeepL Translator)

⁴⁴⁵ Raad van State, 01-10-2008, ECLI:NL:RVS:2008:BF3911, (Translated into English at DeepL Translator)

⁴⁴⁶ Chris Backers, Chapter 4, “Access to Court” In Book: Chris Backes, Mariolina Eliantonio, “Cases, materials and text on judicial review of administrative action”, Oxford, UK, London, 2019

⁴⁴⁷ Franziska Grashof, «The Different Roads to Judicial Coherence in Public Environmental Law- The Case of Access to Justice in England, Germany and the Netherlands», *Review of European Administrative Law*, 2015 / 2 (November) 1

⁴⁴⁸ Hanna Tolsma, Kars de Graaf, Jan Jans, “The rise and fall of access to justice in the Netherlands”, *Journal of Environmental Law*, Vol. 21, No. 2 (2009), Oxford University Press

Ως προς το γεωγραφικό κριτήριο κρίθηκε ότι οι στόχοι μιας οργάνωσης πρέπει να περιορίζονται σε συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή.⁴⁴⁹ Ωστόσο έχει αναγνωριστεί το έννομο συμφέρον πΜΚΟ παγκόσμιας εμβέλειας που δραστηριοποιούνται σε ευρύ φάσμα περιβαλλοντικών ζητημάτων σε μια ευρεία γεωγραφική περιοχή.⁴⁵⁰

Η Ολλανδική νομολογία εάν συγκριθεί με την Ελληνική και Γαλλική συνάγεται το συμπέρασμα ότι ερμηνεύει το κριτήριο του καταστατικού στενότερα αφού περαιτέρω ελέγχει και το κριτήριο των πραγματικών δραστηριοτήτων. Παρόλα αυτά, σύμφωνα με μελέτες το δικαίωμα πρόσβασης των ΜΚΟ δεν χαρακτηρίζεται προβληματικό στην Ολλανδία.⁴⁵¹ Καταλυτικά όμως θα μπορούσε να λεχθεί ότι μια τόσο στενή ερμηνεία δεν ενδείκνυται γιατί σε βάθος χρόνου μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα στο δικαίωμα πρόσβασης⁴⁵² γιατί φαίνεται να υποστηρίζει αντιλήψεις που τείνουν να προσπαθούν να μειώσουν την ένταση του.

IV. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όπως είδαμε στην *Ενότητα III*, τα «*πρότυπα*» αφήνουν στα κράτη μεγάλη διακριτική ευχέρεια στη θέσπιση κανόνων σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης των ΜΚΟ σε ακυρωτική περιβαλλοντική δίκη. Σύμφωνα με την ACCC, η διακριτική ευχέρεια που παρέχεται οριοθετείται από την απαίτηση ερμηνείας των σχετικών με το δικαίωμα εθνικών δικονομικών κανόνων, με τρόπο ο οποίος θα εξασφαλίζει «*ευρεία πρόσβαση*» στις ΜΚΟ. Τα κράτη δεν υποχρεούνται να θεσπίσουν λαϊκή αγωγή, ωστόσο δεν πρέπει να εκμεταλλεύονται τη διακριτική ευχέρεια που τους παρέχεται θεσπίζοντας αυστηρά κριτήρια που εμποδίζουν την άσκηση του δικαιώματος και σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να αποκλείουν ομάδες του

⁴⁴⁹ Berthy van den Broek, Liesbeth Enneking, «Public Interest Litigation in the Netherlands A Multidimensional Take on the Promotion of Environmental Interests by Private Parties through the Courts», 2014, Utrecht Law Review

⁴⁵⁰ Raad van State, 26/5/1997, ECLI:NL:RVS:1997:ZF2789, (Translated into English at DeepL Translator)

⁴⁵¹ Jan Darpö, “Effective Justice? Synthesis report of the study on the Implementation of Articles 9.3 and 9.4 of the Aarhus Convention in Seventeen of the Member States of the European Union”, 2012-11-11/Final

⁴⁵² Franziska Grashof, «The Different Roads to Judicial Coherence in Public Environmental Law- The Case of Access to Justice in England, Germany and the Netherlands», Review of European Administrative Law, 2015 / 2 (November) 1

«κοινού» και ειδικά πΜΚΟ.⁴⁵³ Τις ίδιες απαιτήσεις διατυπώνει και το ΔΕΕ, το οποίο στην “LZI” καθιέρωσε την αρμοδιότητα του να ερμηνεύει το άρθρο 9.3 και να εξετάζει μέσω της διαδικασία προδικαστικής παραπομπής την συμβατότητα των εθνικών κανόνων με τις ερμηνευτικές απαιτήσεις που θέτει, όταν η επίδικη πράξη αφορά θέμα το οποίο ρυθμίζεται από το Ευρωπαϊκό Δίκαιο.⁴⁵⁴ Ενώ, συνέδεσε το δικαίωμα του άρθρου 9.3 με το άρθρο 47 ΧΘΔΕ, σύνδεση η οποία σφράγισε την ερμηνευτική του αρμοδιότητα και την υποχρέωση των κρατών να εφαρμόζουν την αρχή σύμφωνης ερμηνείας και σε περίπτωση που αυτή δεν είναι δυνατή να εφαρμόζουν την αρχή της υπεροχής.⁴⁵⁵

Προχωρώντας στην εξέταση της Κυπριακή νομολογίας προ των «προτύπων», δηλαδή τη περίοδο του 1990, μπορούμε να καταλήξουμε στα ακόλουθα συμπεράσματα: Πρώτο, είναι αυταπόδεικτο, με εξαίρεση την “ΦτΑ”⁴⁵⁶ ότι η νομολογία δεν αναγνωρίζει το δικαίωμα προσφυγής των πΜΚΟ και τις αποκλείει εντελώς από τις Δικαστικές αίθουσες. Δεύτερο, όπως είδαμε στην *Ενότητα III.A* τη δεκαετία αυτή η Διεθνής κοινότητα είχε αρχίσει να αναπτύσσει τα διαδικαστικά δικαιώματα και να προσπαθεί να δώσει δικαστικό χώρο στις ΜΚΟ.⁴⁵⁷ Επιπρόσθετα, όπως είδαμε στην *Ενότητα V*, η Γαλλία και η Ελλάδα ήδη από τη δεκαετία του 1970, και η Ολλανδία τη δεκαετία του 1980, άρχισαν να αναπτύσσουν το δικαίωμα και να αναγνωρίζουν την αξία του, αναγνωρίζοντας στις πΜΚΟ δικαίωμα προσφυγής. Επομένως, αν και δεν είχε ακόμα τεθεί σε ισχύ η Άρχους και δεν είχαν αναπτυχθεί κατευθυντήριες γραμμές και πρότυπα, η στάση της Κυπριακής νομολογίας δεν μπορεί να δικαιολογηθεί και

⁴⁵³ Findings and recommendations of the Compliance Committee with regard to compliance by Belgium with the Convention, ACCC/C/2005/11 Belgium, (adopted on 16 June 2008); Findings of the Compliance Committee with regard to compliance by Denmark with its obligations under the Convention, ACCC/C/2006/18 Denmark, (adopted on 29 April 2008); Findings and recommendations with regard to communication ACCC/C/2010/48 concerning compliance by Austria, (adopted on 16 December 2011)

⁴⁵⁴ C-240/09, Lesoochranárske zoskupenie VLK v. Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky, ECLI:EU:C:2011:125

⁴⁵⁵ C-664/15, Protect Natur-,Arten- und Landschaftsschutz Umweltorganisation v. Bezirkshauptmannschaft Gmünd, 20/12/2017, ECLI:EU:C:2017:987; C-873/19, Deutsche Umwelthilfe eV v. Bundesrepublik Deutschland, 8/11/2022, ECLI:EU:C:2022:857

⁴⁵⁶ Σωματείο «Φίλοι του Ακάμα» κ.α. v. Κυπριακής Δημοκρατίας (1998) 4 Α.Α.Δ. 767

⁴⁵⁷ Η σύμβαση Άρχους δημιουργήθηκε το 1998 και τέθηκε σε ισχύ το 2001

χαρακτηρίζεται από αναχρονισμό. Στην αντίπερα όχθη, βρίσκεται η υπόθεση “ΦτΑ” ως μια αξιοσημείωτη προσπάθεια αναγνώρισης συμφέροντος προσφυγής στις πΜΚΟ.⁴⁵⁸ Η υπόθεση μπορεί να χαρακτηριστεί ως καινοτόμα για την εποχή αφού εκφράζει απόψεις που αποδεικνύουν ότι κατανοεί τον ιδιαίτερο ρόλο του περιβάλλοντος και την σημασία του σκοπού των πΜΚΟ ακολουθώντας την τάση που την εποχή εκείνη (1998) είχαν τα άλλα ευρωπαϊκά κράτη όπως η Γαλλία, η Ελλάδα και η Ολλανδία για διεύρυνση του έννομου συμφέροντος των πΜΚΟ.

Ωστόσο, η προσπάθεια αυτή ανατράπηκε με την “*Thanos Club*”⁴⁵⁹ η οποία αποκλείει εντελώς τις πΜΚΟ από τη Δικαιοσύνη. Σύμφωνα με τα κύρια επιχειρήματα του σκεπτικού της, μια διασταλτική ερμηνεία του έννομου συμφέροντος των πΜΚΟ, δεν είναι δυνατή και θα οδηγούσε σε λαϊκή αγωγή και είναι ανέφικτη λόγω έλλειψης ρητής Συνταγματικής διάταξης αντίστοιχη με του ΕΣ. Περαιτέρω, από την γενικότερη επισκόπηση της Κυπριακής νομολογίας (στην *Ενότητα IV*), προκύπτει ότι η προσπάθεια αποφυγής θέσπισης λαϊκής αγωγής αποτελεί το κυριότερο επιχείρημα που χρησιμοποιείται για μη αναγνώριση δικαιώματος προσφυγής των ΜΚΟ.⁴⁶⁰

Ωστόσο, τα επιχειρήματα αυτά ανατρέπονται μέσω της εξέτασης των έννομων τάξεων της *Ενότητας V*. Συγκεκριμένα, τα κριτήρια που θέτει η Γαλλία τα οποία αφορούν τον καταστατικό σκοπό και την γεωγραφική εγγύτητα της ΜΚΟ με την επίδικη περιοχή διασφαλίζουν ευρεία πρόσβαση και εξισορροπούν ανάμεσα σε δικαίωμα και λαϊκή αγωγή. Η Ελλάδα εξετάζει κυρίως το κριτήριο του καταστατικού με ευρύτερο από τη Γαλλία τρόπο με αποτέλεσμα να παρέχει τόσο ευρεία πρόσβαση που ακούμπα τα όρια της λαϊκής αγωγής. Την οποία ωστόσο δεν θεσπίζει γιατί όπως είδαμε σε περιπτώσεις όπου μόνο η εξέταση του

⁴⁵⁸ Σωματείο «Φίλοι του Ακάμα» κ.α. ν. Κυπριακής Δημοκρατίας (1998) 4 Α.Α.Δ. 767

⁴⁵⁹ *Thanos Club Hotel v. ΕΤΕΚ* (2000), 3 Α.Α.Δ. 323

⁴⁶⁰ Βλέπε για παράδειγμα υπόθεση Κοινότητα Πυργών ν. Κυπριακή Δημοκρατία, (1991), 4 ΑΑΔ 3498; *Thanos Club Hotel v. ΕΤΕΚ* (2000), 3 Α.Α.Δ. 323; Πρόεδρος της Δημοκρατίας ν. Βουλή των Αντιπροσώπων, Αναφορά 01/2008, (2009) 3 ΑΑΔ 23

καταστατικού θα οδηγούσε σε υπερβολική διεύρυνση με κίνδυνο λαϊκής αγωγής, χρησιμοποιήση το γεωγραφικό κριτήριο ως επικουρικό του καταστατικού σκοπού προκειμένου να οριοθετήσει το εύρος του δικαιώματος.⁴⁶¹ Η Ολλανδία, διατηρούσε μέχρι το 2005 την πιο ευρεία δυνατότητα πρόσβασης από όλες της χώρες αφού, εφαρμοζόταν σε ορισμένους τομείς μια κλιμακωτή λαϊκή αγωγή και για άλλες περιπτώσεις εξεταζόταν το κριτήριο του καταστατικού με τρόπο παρόμοιο με της Γαλλίας και το γεωγραφικό κριτήριο με παρόμοιο τρόπο με την Ελλάδα. Ωστόσο, η αρχικά ευρεία πρόσβαση μειώθηκε μετά την κατάργηση της λαϊκής αγωγής και οδήγησε σε μια στενότερη μετά το 2008, περίοδο κατά την οποία τα δικαστήρια άρχισαν να εφαρμόζουν το κριτήριο των πραγματικών δραστηριοτήτων πιο αυστηρά,⁴⁶² με αποκορύφωμα το 2012 να θεσπιστεί ένα είδος απαιτήσεων προσβολής ατομικού δικαιώματος το οποίο ωστόσο δεν άλλαξε τον τρόπο με τον οποίο τα Δικαστήρια εξέταζαν το έννομο συμφέρον των πΜΚΟ. Παρά τις όποιες διαφοροποιήσεις μεταξύ των χωρών και το γεγονός ότι υπήρχαν περιπτώσεις όπου βρέθηκαν αντιμέτωπες με το ΕΔΑΔ και το ΔΕΕ,⁴⁶³ ωστόσο βάσει της συνολικής εικόνας μπορούν να χαρακτηριστούν ως χώρες οι οποίες εξασφαλίζουν το δικαίωμα των ΜΚΟ για προσφυγή. Αυτό αποδεικνύει ότι η «*ευρείας πρόσβασης*» των πΜΚΟ, που απαιτείται από τα «*πρότυπα*», μπορεί να επέλθει με διάφορους τρόπους και με διαφορετική ένταση. Επομένως, ο τρόπος προσέγγισης του αποτελεί ένα πολυδιάστατο θέμα και δεν σημαίνει εξ ορισμού θεμελίωση λαϊκής αγωγής. Επομένως, το πρώτο επιχείρημα της Κυπριακής νομολογίας απορρίπτεται.

Επιπλέον, οι έννομες αυτές τάξεις αντιλαμβανόμενες τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του περιβάλλοντος επέδειξαν μέσω της νομολογίας τους ελαστικότητα σε ορισμένες περιπτώσεις

⁴⁶¹ Βλέπε σχετικά υπόθεση Νομολογία, «ΣΤΕ 1606/2019 [Παράνομη ανανέωση – τροποποίηση της ΑΕΠΟ του ΑΗΣ Μεγαλόπολης], Νόμος + Φύση, όπως αναλύθηκε στην Ενότητα V, B (ii)

⁴⁶² Βλέπε σχετικά υπόθεση Raad van State, 01-10-2008, ECLI:NL:RVS:2008:BF3911, όπως αναλύθηκε στην Ενότητα V, B (iii)

⁴⁶³ Βλέπε σχετικά υπόθεση Application 56176/18, Association BURESTOP 55 and Others v. France, (ECHR), 1/07/2021, όπως αναλύθηκε στην Ενότητα V, B (i) και, C-826/18, LB and Others v College van burgemeester en wethouders van de gemeente Echt-Susteren, 14/01/2021, ECLI:EU:C:2021:7, όπως αναλύθηκε στην Ενότητα V, A (iii)

που αυτή κρίθηκε αναγκαία όπως οι υποθέσεις *Clemenceau*⁴⁶⁴ και *d'Alsace*⁴⁶⁵ διευρύνοντας την απαίτηση άμεσου επηρεασμού, για περιβαλλοντικές βλάβες με διασυνοριακό στοιχείο, αποδεικνύοντας ότι υπάρχει δυνατότητα διασταλτικής ερμηνεία του έννομου συμφέροντος των πΜΚΟ.⁴⁶⁶

Ως προς το επιχείρημα ότι δεν υπάρχει στο ΚΣ ρητό δικαίωμα στο περιβάλλον όπως το Ελληνικό μέσω, της ανάλυσης του αντίστοιχου ελληνικού άρθρου διαπιστώνεται ότι ένα Συνταγματικό δικαίωμα στο περιβάλλον μπορεί να βοηθήσει στην περαιτέρω διεύρυνση του δικαιώματος δεν είναι όμως αναγκαίο στα συστήματα που εξετάζουν την νομιμοποίηση του προσφεύγοντα στη βάση του έννομου συμφέροντος. Αυτό διαφαίνεται περαιτέρω μέσω του τρόπου αντιμετώπισης του δικαιώματος από τις έννομες τάξεις της *Ενότητας V*. οι οποίες απαιτούν έννομο συμφέρον και όπως αναφέρθηκε πιο πάνω μέσω των κριτηρίων που θέτουν εξασφαλίζουν το δικαίωμα χωρίς να θεσπίζουν λαϊκή αγωγή. Στην ίδια διαπίστωση καταλήγουμε και από τη συνολική νομολογία του ΔΕΕ και τα κριτήρια που θέτει από τα οποία διαφαίνεται ότι μεγαλύτερη «πίεση» και πιθανότητα να μην μπορούν να συμβαδίσουν με «πρότυπα» διαπιστώνεται για τα συστήματα που εφαρμόζουν την αρχή της ατομικής στόχευσης και όχι τόσο για τα συστήματα που στηρίζονται στην απόδειξη έννομου συμφέροντος.⁴⁶⁷

Επιπλέον η *“ΦτΑ”* κατέδειξε ότι η Κυπριακή έννομη τάξη μπορεί να επιτρέψει την πρόσβαση στις πΜΚΟ με βάση το κριτήριο του καταστατικού χωρίς την θεμελίωση λαϊκής αγωγής και χωρίς να είναι απαραίτητη η ύπαρξη ρητού Συνταγματικού δικαιώματος μέσω της σύνδεση δικαιώματος στο περιβάλλον - δικαιώματος στη ζωή, δηλαδή υπάρχει δυνατότητα

⁴⁶⁴ Conseil d'État, *Clemenceau*, 15 février 2006, N° 288801; Βλέπε σχετική ανάλυση της στην Ενότητα V,(i)

⁴⁶⁵ Conseil d'État, *Les mines de potasse d'Alsace*, 18 avril 1986, Βλέπε σχετική ανάλυση της στην Ενότητα V, υποενότητα B B(i)

⁴⁶⁶ Βλέπε περαιτέρω ανάλυση στην Ενότητα V, B(ii)

⁴⁶⁷ Βασιλική Ι. Καραγεώργου, «Η δικαστική προστασία στις περιβαλλοντικές διαφορές υπό το πρίσμα της Σύμβασης Άαρχους και του άρθρου 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων: Σκέψεις με αφορμή τις Αποφάσεις του ΔΕΕ LZI (C-240/09) και LZII (C-243/15)», Περ.Δικ. Τ.4/2017, 2017, σ. 605-622

αναγνώρισης δικαιώματος μέσω άλλων Συνταγματικών δικαιωμάτων. Επομένως και το δεύτερο επιχείρημα της Κυπριακής νομολογίας δεν φαίνεται πιστικό.

Μετά την κύρωση της Άρχους και την ανάπτυξη σχετικής με το δικαίωμα πρόσβασης των ΜΚΟ νομολογίας από το ΔΕΕ, η Κυπριακή νομολογία έπρεπε να αλλάξει στάση, να ανατρέψει την *“Thanos Club”* και να εξαλείψει τους περιορισμούς και τις αναχρονιστικές προσεγγίσεις προκειμένου να εξασφαλίζει ευρεία πρόσβασης στις ΜΚΟ. Όπως είδαμε στην *Ενότητα IV.Γ* η ανατροπή της *“Thanos Club”* είναι εφικτή και από κατώτερα Δικαστήρια βάσει της αρχή σύμφωνης ερμηνείας και υπεροχής (η οποία μάλιστα αποτελεί Συνταγματική επιταγή).⁴⁶⁸ Αν και δεν υπήρξε προσφυγή από πΜΚΟ, την περίοδο μετά την κύρωση της Άρχους και την έκδοση νομολογίας από το ΔΕΕ, η μετέπειτα περιβαλλοντική Κυπριακή νομολογία αποδεικνύει ότι οι απόψεις για το δικαίωμα περιβαλλοντικής προσφυγής παρέμειναν οι ίδιες με την *“Thanos Club”* την οποία συνέχισε να αναπαράγει η Κυπριακή νομολογία παρά τις διεθνείς και ευρωπαϊκές εξελίξεις καταδεικνύοντας την αναχρονιστική αντίληψη της και δίνοντας το στίγμα για τον τρόπο που πιθανό θα αντιμετωπιζόταν μια προσπάθεια προσφυγής πΜΚΟ.

Διαφάνηκε ότι το Ανώτατο δεν μπορεί να αντιληφθεί τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του περιβαλλοντικού δικαίου και να επιτρέψει τον εκσυγχρονισμό της νομοθεσίας ώστε να επιτρέπεται πρόσβαση στις πΜΚΟ βάσει το καταστατικό τους, αναπαράγοντας το αβάσιμο επιχείρημα της λαϊκής αγωγής αποδεικνύοντας πως τα Κυπριακά δικαστήρια αποτελούν το κύριο εμπόδιο στην προσπάθεια εκσυγχρονισμού.

Μέσω της εξέταση της ρητής νομοθετικής διάταξης πρόσβασης πΜΚΟ στη Γαλλία και Ολλανδία, διαπιστώνουμε ότι οι διατάξεις αυτές δημιουργήθηκαν από ήδη υπάρχουσα νομολογία, η οποία αναγνώριζε έννομο συμφέρον στις πΜΚΟ. Από αυτό αποδεικνύεται ο

⁴⁶⁸ Βλέπε σχετικά άρθρο 1Α. Κυπριακού Συντάγματος

σημαντικός ρόλος της νομολογίας και η αναγκαιότητα δυνατότητας αντίληψης του δικαστή των ιδιαιτεροτήτων του περιβαλλοντικού δικαίου. Το επιχείρημα αυτό ενισχύει η στάση της δικαστή στην υπόθεση *Μιτσερού*⁴⁶⁹ η οποία αφουγκραζόμενη τις περιβαλλοντικές εξελίξεις αφήνει το υπονοούμενο ότι είναι καιρός αλλαγής στάσης και εφαρμογής της αρχή σύμφωνης ερμηνείας ή αν αυτό δεν είναι εφικτό της αρχή της υπεροχής.

Ενόψει όλων των παραπάνω οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι είναι απαραίτητο οι πΜΚΟ να αρχίσουν και πάλι να ασκούν το δικαίωμα τους για προσφυγή ώστε να δημιουργηθεί νεότερη νομολογία. Αυτό θα δώσει την δυνατότητα αποστολής προδικαστικού ερώτημα προς το ΔΕΕ. Είδαμε από την νομολογία της *Ενότητας III.B*, ότι υπήρξε μια κλιμακωτή νομολογιακή διεύρυνση της αρμοδιότητας του ΔΕΕ σε τέτοιο σημείο που μπορούμε να πούμε ότι σχεδόν κάθε επίδικο περιβαλλοντικό ζήτημα μπορεί να εμπίπτει σε αυτή.⁴⁷⁰ Επομένως, δεν είναι δύσκολο περιβαλλοντικά ζητήματα να εμπίπτουν στην αρμοδιότητα της ένωσης και άρα να μπορεί να σταλεί προδικαστικό από τα Κυπριακά δικαστήρια. Σε μια τέτοια περίπτωση, το ΔΕΕ θα εξετάσει την Κυπριακή προσέγγιση και πιθανότατα να καταλήξει ότι η Κύπρος δεν συμμορφώνεται και να απαιτηθεί αλλαγή στάσης.⁴⁷¹ Σε περίπτωση δε που τα Δικαστήρια δεν επιτρέψουν την αποστολή προδικαστικού θα έχει δημιουργηθεί νεότερη νομολογία μετά δηλαδή την κύρωση της Άρχους και την προσχώρηση στην ΕΕ, δίνοντας την ευκαιρία στην ΑССС,⁴⁷² που όπως είδαμε είναι ένα δυναμικό μέσο,⁴⁷³ να εξετάσει την αδιάλλακτη στάση της Κυπριακής νομολογίας.⁴⁷⁴ Επομένως, όπως στην περίπτωση της μη συμμόρφωσης της ΕΕ οι

⁴⁶⁹ Κοινοτικό Συμβούλιο Μιτσερού, κ.α. ν. Κυπριακής Δημοκρατίας, Υπ. Αρ. 809/22, 10/08/2022

⁴⁷⁰ Jan H. Jans, «Who is the Referee? Access to Justice in a Globalised Legal Order ECJ Judgment C-240/09 *Lesoochránárske zoskupenie of 8 March 2011*», REAL, VOL. 4, NR. 1, 85-97

⁴⁷¹ Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, σ. 224 - 241

⁴⁷² Όπως είδαμε στα πορίσματα της ΑССС για την συμμόρφωση της ΕΕ, ένα κράτος δεν δύναται να κατηγορηθεί για μη συμμόρφωση με τις απαιτήσεις της Άρχους στη βάση νομολογίας προγενέστερης της κύρωσης.

⁴⁷³ Βλέπε σχετικά Ενότητα III, Α

⁴⁷⁴ Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, σ. 224 - 241

πΜΚΟ ανέλαβαν δράση καταγγέλλοντας την ΕΕ στην ΑССС έτσι και στην περίπτωση της Κύπρου οι πΜΚΟ μπορούν να εκμεταλλευτούν την ΑССС και να διεκδικήσουν μέσω αυτής το δικαίωμα τους για προσφυγή στα Κυπριακά Δικαστήρια.

Περαιτέρω, όπως είδαμε η Ευρ.Επ ενδιαφέρεται για το θέμα συμμόρφωση των ΚΜ με την νομολογία του ΔΕΕ, επομένως μια καταγγελία στην Ευρ.Επ. ενδεχόμενος να είχε ως αποτέλεσμα να αναγκαστεί η Κυπριακή νομολογία να εφαρμόσει τις Ευρωπαϊκές υποχρεώσεις της απέναντι στο δικαίωμα πρόσβασης των ΜΚΟ σε περιβαλλοντική δίκη, μέσω της αρχής σύμφωνης ερμηνεία ή υπεροχής.⁴⁷⁵ Όπως είδαμε στην “Χατζηκωνσταντίνου” η αρχή της υπεροχής μπορεί να επιτρέψει σε κατώτερο δικαστήριο να ανατρέψει απόφαση ολομέλειας όπως την “Thanos Club.” Ωστόσο όπως εξηγήθηκε η απαίτηση του Κυπριακού δικαίου για απόδειξη έννομου συμφέροντος καθιστά εφικτή τη σύμφωνη ερμηνεία.

Η κυπριακή νομολογία θα μπορούσε όπως οι άλλες χώρες να εφαρμόσει το κριτήριο του καταστατικού, ένα τέτοιο κριτήριο όπως έδειξε η ανάλυση στην παρούσα διπλωματική συμβαδίζει με τα «πρότυπα» και εφαρμόστηκε με επιτυχία σε άλλες χώρες. Περαιτέρω, εάν ήθελε προκειμένου να μην οδηγηθεί σε τόσο ευρεία πρόσβαση όπως η Ελλάδα, η οποία ελέγχει μόνο το καταστατικό, θα μπορούσε να εφαρμόσει ταυτόχρονα και το κριτήριο πραγματικών δραστηριοτήτων όπως η Ολλανδία καθώς το γεωγραφικό κριτήριο λόγω του μικρού μεγέθους της Κύπρου δεν φαίνεται λειτουργικό.

Σε κάθε περίπτωση υπάρχουν τρόποι διεύρυνσης μέσω θέσπισης κατάλληλων κριτηρίων αρκεί αυτά να ερμηνεύονται πάντα υπέρ του δικαιώματος όπως απαιτούν τα πρότυπα, ενώ είναι απαραίτητη η θέληση και η αντίληψη των από τα Δικαστήρια των ιδιαιτεροτήτων του περιβαλλοντικού δικαίου και του σημαντικού ρόλου των ΜΚΟ.

⁴⁷⁵ Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άαρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, σ. 224 - 241

VII. BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(A) Βιβλία

1. Jonathan Verschuuren, “THE ROLE OF THE JUDICIARY IN ENVIRONMENTAL GOVERNANCE: COMPARATIVE PERSPECTIVES”, Louis Kotze, Alexander Paterson, eds., Kluwer Law International, 2008
2. M. Pallemarts, «The Aarhus Convention at Ten», 2011, European Law Publishing
3. Roberto Caranta, Anna Gerbrandy, Bilun Müller, «The Making of a New European Legal Culture: The Aarhus Convention: At the Crossroad of Comparative», 2017, Europa Law Publishing
4. Βασιλική Ι Καραγεώργου, « Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα ενώπιον των εθνικών Δικαστηρίων – Η επιρροή της Σύμβασης του Aarhus και του Ευρωπαϊκού Δικαίου», 2021, Νομική Βιβλιοθήκη
5. Γ. Παπαδημητρίου, Πρακτικά ημερίδας «Το άρθρο 24 του Συντάγματος μετά την αναθεώρηση του», Νόμος + Φύση, 2002, Εκδόσεις Σάκκουλα
6. Γλυκερία Π. Σιούτη, «Εγχειρίδιο δίκαιου Περιβάλλοντος», 2018, Εκδόσεις Σάκκουλα
7. Ηλιάνα Νικολάου, Πέτρος Μιχαηλίδης, «Κυπριακό Διοικητικό Δίκαιο – Θεμελιώδεις αρχές – Δικαστικός έλεγχος», 2021, 2^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη
8. Ιωάννης Κ. Καρακώστας, «Περιβάλλον & Δίκαιο», 2006, Δεύτερη έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα
9. Κωνσταντίνος Κόμπος, «Κυπριακό Συνταγματικό Δίκαιο – θεωρία Οργάνωση και Πράξη», 2021, Νομική Βιβλιοθήκη
10. Κώστας Παρασκευά, «Κυπριακό Διοικητικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος», 2017, Νομική Βιβλιοθήκη
11. Κώστας Παρασκευά, «Κυπριακό Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο», 2020, Νομική Βιβλιοθήκη
12. Χριστίνα Χατζηκωνσταντίνου, «Σύμβαση Άαρχους – 20 χρόνια μετά, Το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη στις περιβαλλοντικές διαφορές υπό το φως της νομολογίας του ΔΕΕ», 2019, Εκδόσεις Σάκκουλα

(B) Άρθρα – Δημοσιεύσεις

1. Audrey Danthinne, Mariolina Eliantonio, Marjan Peeters, «Justifying a presumed standing for environmental NGOs: A legal assessment of Article 9(3) of the Aarhus Convention», RECIEL, 7/12/2022, Volume31, Issue3, November 2022, P 411-420
2. B.J. Schueler, ‘Hoe ver strekt de rechtsbescherming in het omgevingsrecht? Over subjectivering in het bestuursprocesrecht’, Tijdschrift voor omgevingsrecht 2005
3. Berthy van den Broek, Liesbeth Enneking, «Public Interest Litigation in the Netherlands
A Multidimensional Take on the Promotion of Environmental Interests by Private Parties through the Courts», 2014, Utrecht Law Review

4. Charles Poncelet, «Access to Justice in Environmental Matters: Recent Developments», *International Community Law Review*, May 2012, Vol. 14 Issue 2, p179-185. 7;
5. Chiara Giorgetti, «The Role of Nongovernmental Organizations in the Climate Change Negotiations», 1998, 9 *Colo. J. Int'l Envtl. L. & Pol'y* 115
6. **Chris Backes, Mariolina Eliantonio, “Cases, materials and text on judicial review of administrative actio”**, Oxford, UK, London, 2019, Chapter 4, Chris Backers, “Access to Court”
7. Christina Eckes, «Environmental Policy “Outside-In”: How the EU’s Engagement with International Environmental Law Curtails National Autonomy», *German Law Journal*, Vol. 13, Issue 11 (November 2012), pp. 1151-1176
8. Christopher D. Stone, «Should Trees have standing? Law, Morality, and the Environment 3rd Edition», 2010, Oxford University Press
9. Constantinos Kombos, «The Supreme Court’ s of Cyprus and the CJEU’s Approach to Standing for Judicial Review and to the Preliminary Reference Procedure», (2010), 16(3), *European Public Law*, 327-355
10. Damian Krawczyk, «The **Slovak Brown Bear** Case: The ECJ Hunts for Jurisdiction and Environmental Plaintiffs Gain the Trophy», *Environmental Law Review*, Vol. 14, Issue 1 (2012), pp. 53-66
11. Edwin Alblas, Suzanne Kingston, “Milieuorganisaties in beroep, Toegang tot de rechter vanuit empirisch perspective”, *NEDERLANDS JURISTENBLAD* – 9-7-2021 – AFL. 27
12. Emanuele Rebasti and Luisa Vierucci, «A Legal Status for NGOs in Contemporary International Law?», 2018, *European Society of International Law*
13. Emilie Chevalier, «Standing before French Administrative Courts and environment Protection: Not specific enough for an effective access to Justice?», 2020, *PA PERSONA E AMMINISTRAZIONE* Ricerche Giuridiche sull’Amministrazione e l’Economia
14. Emilie Chevalier, “Standing before French Administrative Courts and environment Protection: Not specific enough for an effective access to Justice?”, 2020, *PA PERSONA E AMMINISTRAZIONE* Ricerche Giuridiche sull’Amministrazione e l’Economia
15. Franziska Grashof, «The Different Roads to Judicial Coherence in Public Environmental Law- The Case of Access to Justice in England, Germany and the Netherlands», *Review of European Administrative Law*, 2015 / 2 (November) 1
16. German Advisor Council on the Environmental, «Access to Justice in Environmental Matters: The Crucial Role of Legal Standing for Non-Governmental Organisations», 2005, SRU
17. Hanna Tolsma, Kars de Graaf, Jan Jans, “The rise and fall of access to justice in the Netherlands”, *Journal of Environmental Law*, Vol. 21, No. 2 (2009), Oxford University Press
18. Ioanna Hadjiyianni, “Access to Justice in Environmental Matters in the EU Legal Order – Too little too late?”, 2020, *European Law Blog*

19. Ioanna Hadjiyianni, “Access to Justice in Environmental Matters: The Combined Effects of Article 9(3) of the Aarhus Convention and Article 47 of the Charter of Fundamental Rights (*Deutsche Umwelthilfe*, C-873/19)”, 18/11/2022, EU LAW LIVE
20. Jan Darpö, “Effective Justice? Synthesis report of the study on the Implementation of Articles 9.3 and 9.4 of the Aarhus Convention in Seventeen of the Member States of the European Union”, 2012-11-11/Final
21. Jan H. Jans, «Who is the Referee? Access to Justice in a Globalised Legal Order ECJ Judgment C-240/09 Lesoochránárske zoskupenie of 8 March 2011», REAL, VOL. 4, NR. 1, 85-97
22. Jan H. Jans, Albert T. Marseille, “The Role of NGOs in Environmental Litigation against Public Authorities: Some Observations on Judicial Review and Access to Court in the Netherlands”, *Journal of Environmental Law*, Vol. 22, No. 3 (2010), pp. 373-390
23. Ludwig Krämer, «Access to Environmental Justice: the Double Standards of the ecj», JEEPL, 14 (2017) 159-185
24. Mariolina Eliantonio, «The relationship between EU secondary rules and the principles of effectiveness and effective judicial protection in environmental matters: towards a new dawn for the ‘language of rights’?», *Review of European Administrative Law*, Vol. 12, Issue 2 (December 2019), pp. 95-116
25. Marjolein Schaap, «ACCESS TO ENVIRONMENTAL JUSTICE FOR NGOS: REVIEWING THE EU LEGAL STANDING CRITERIA IN LIGHT OF THE AARHUS CONVENTION», Newsletter Nr. 8/13 AJV
26. Milan Počuča, Marijana Mladenov, Predrag Mirković, « The analysis of the Aarhus convention in the context of good environmental governance», *Economics of Agriculture*, Oct-Dec2018, Vol. 65 Issue 4, p1615-1625. 11p.
27. Rob Wertheim, «C-826/18, Stichting Varkens in Nood and others v College van burgemeester en wethouders van de gemeente Echt-Susteren (Judgment of 14 January 2021) – Case Note», 2021, REVIEW OF EUROPEAN ADMINISTRATIVE LAW; VOL. 14, NR. 3, 47-69, PARIS LEGAL PUBLISHERS
28. Rodela Romina, Udovč Andrej, Boström Magnus, « Developing Environmental NGO Power for Domestic Battles in a Multilevel Context: Lessons from a Slovenian case», *Environmental Policy & Governance*. May/Jun2017, Vol. 27 Issue 3, p244-255. 12p.
29. Stephen Stec, «Handbook on Access to justice under the Aarhus Convention», 2003, Ministry of Environment of the Republic of Estonia
30. United nations economic commission for Europe, “Study on the possibilities for Non-Governmental organizations promoting environmental protection to claim damages in relation to the environment in four selected countries, France, Italy, the Netherlands and Portugal”, 2017, Anke Houben, Chris Backes, II. Country Reports, Chapter G.-Netherlands
31. Vomáčka Vojtěch, «Preliminary reference on the validity of EU on the validity of EU acts: a modest guide for the national judge», ERA Forum; Feb2023, Vol. 23 Issue 3, p413-438, 26p
32. Justine Richelle, «Environmental procedural rights before European courts: still searching for a common script or multiplying avenues of protection?», 25/02/2020, REALaw, European and comparative administrative law

33. Βασιλική Ι. Καραγεώργου, «Η δικαστική προστασία στις περιβαλλοντικές διαφορές υπό το πρίσμα της Σύμβασης Άαρχους και του άρθρου 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων: Σκέψεις με αφορμή τις Αποφάσεις του ΔΕΕ LZI (C-240/09) και LZII (C-243/15)», Περ.Δικ. Τ.4/2017, 2017, σ. 605-622
34. Γεωργία Γιαννακουρού, «Το περιβαλλοντικό σύνταγμα και το αναθεωρητικό εγχείρημα», 2018, Νόμος + Φύση
35. Θεογνωσία Κουσπή, «Η προστασία του περιβάλλοντος και η πρόσβαση στη δικαιοσύνη», 20/02/2020, ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ
36. Θεοδώρα Ζιάμου, «Η νεότερη περιβαλλοντική νομολογία του Συμβουλίου της Επικράτειας: Στην υπηρεσία του Περιβάλλοντος ή της Ανάπτυξης», 2020, Εθνική Σχολή Δικαστών
37. Ιωάννα Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άαρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», 2020, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 2, σ. 224 - 241
38. Κωνσταντίνος Λυκούργος, Απόστολος Βλαχογιάννης και Άρτεμις Γιορδαμλή, «Το δικαίωμα προσφυγής των περιβαλλοντικών οργανώσεων: Μια συγκριτική επισκόπηση (Ε.Ε., Γαλλία, Κύπρος)», 2021, Friedrich Ebert Stiftung
39. Μ. Χαινταρλής, «Το δικαίωμα στο περιβάλλον και οι αρχές του δίκαιου του περιβάλλοντος», Νόμος + Φύση

(Γ) ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

(i) Κυπριακές αποφάσεις

1. Constantinides v. The Republic, (1963), 3 CLR 52
2. Papasavvas v. The Republic, (1967), 3 C.L.R. 111
3. Modestos Pitsilos v. The Cyprus Broadcasting Corporation, (1982) 3CLR208, 27/4/1982
4. Κοινότητα Πυργών v. Κυπριακή Δημοκρατία, (1991), 4 ΑΑΔ 3498
5. Σοφούλλα Χαραλάμπους v. Δημοκρατία μέσω του Υπουργικού Συμβουλίου και/ή Άλλων, (1996) 3 ΑΑΔ 7
6. Δήμος Έγκωμης v. Κυπριακή Δημοκρατία, (1997) 3 ΑΑΔ 346
7. Κυπριακή Δημοκρατία v. Συμβούλιο Βελτιώσεως Γερίου (1998) 3 Α.Α.Δ. 210
8. Σωματείο «Φίλοι του Ακάμα» κ.α. v. Κυπριακής Δημοκρατίας (1998) 4 Α.Α.Δ. 76
9. Thanos Club Hotel v. ΕΤΕΚ (2000), 3 Α.Α.Δ. 323
10. Κοινοτικό Συμβούλιο Παρεκκλησιάς κ.α v. Κυπριακής Δημοκρατίας, Υπόθεση Αρ. 1628/2005, 8/10/2007
11. Πρόεδρος της Δημοκρατείας v. Βουλή των Αντιπροσώπων, Αναφορά 01/2008, (2009) 3 ΑΑΔ 23
12. Σωματείο Συνδέσμου Αποδήμων και Φίλων της Αρχιμανδρίτας δια του Προέδρου Κωνσταντίνου Τσαούση κ.α. v. Κυπριακής Δημοκρατίας, Υπόθεση αρ. 470/2009, 16/11/2012

13. Χατζησοφοκλέους v. Επιστημονικού Τεχνικού Επιμελητηρίου Κύπρου, Υπόθεση Αρ. 298/2016, 16/06/2021
14. Κοινοτικό Συμβούλιο Μιτσερού, κ.α. v. Κυπριακής Δημοκρατίας, Υπ. Αρ. 809/22, 10/08/2022

(ii) Αποφάσεις Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου

1. C25/62 Plaumann & Co v Commission, 1963, ECLI:EU:C:1963:17
2. C-240/09, Lesoochránárske zoskupenie VLK v. Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky, ECLI:EU:C:2011:125
3. C-263/08, Djurgården-Lilla Värtans Miljöskyddsförening v. Stockholms kommun genom dess marknämnd, 15/10/2009, ECLI:EU:C:2009:631
4. C-115/09, Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Landesverband Nordrhein-Westfalen eV v. Bezirksregierung Arnsberg, 12/5/2011, ECLI:EU:C:2011:289
5. C-664/15, Protect Natur-,Arten- und Landschaftsschutz Umweltorganisation v. Bezirkshauptmannschaft Gmünd, 20/12/2017, ECLI:EU:C:2017:987
6. C-826/18, LB and Others v College van burgemeester en wethouders van de gemeente Echt-Susteren, 14/01/2021, ECLI:EU:C:2021:7
7. C-873/19, Deutsche Umwelthilfe eV v. Bundesrepublik Deutschland, 8/11/2022, ECLI:EU:C:2022:857
8. T-585/93 - Greenpeace and Others v Commission, 1995, ECLI:EU:T:1995:147
9. T-122/96, Federolio v. Commission, 1997, ECLI:EU:T:1997:142
10. Προτάσεις της Γενικής Εισαγγελέα Eleanor Sharpston, C-664/15, Protect Natur-, Arten- und Landschaftsschutz Umweltorganisation v. Bezirkshauptmannschaft Gmünd, 12/10/2017, ECLI:EU:C:2017:760

(ii) Αποφάσεις ΕΔΔΑ

1. Application 56176/18 , Association BURESTOP 55 and Others v. France, (ECHR), 1/07/2021

(iii) Γαλλικές Αποφάσεις

1. Conseil d'État, Syndicate des propriétaires du quartier Croix-de-Seguey-Tivoli, 21/12/1906, N° 19167
2. Conseil d'État, Da Silva et CFDT, 13/01/1975, N° 90193, 90194, 91288
3. Conseil d'État, Union régionale pour la défense de l'environnement, de la nature, de la vie et de la qualité de la vie en Franche-Comté (U.R.D.E.N.), 26 juillet 1985, N° 35024
4. Conseil d'État, Les mines de potasse d'Alsace, 18 avril 1986
5. Conseil d'État, Association Segustero, 29 janvier 1988, N° 48
6. Conseil d'État, Association de défense de l'environnement et des sites de Bar et autres, 26 avril 1985, 26 février 1988, N° 47756
7. Conseil d'État, Association contre le déclassement et la vente du champ de foire de Saint-Germain-du-Bois, 5 février 1990, N° 88452
8. Conseil d'État, Fédération des associations de protection de l'environnement et de la nature des Côtes d'Armor, 8 février 1999, N° 176779

9. Conseil d'État, Association Bretagne littoral environnement urbanisme bleu, 5 novembre 2004, N° 264819
10. Conseil d'État, Clemenceau, 15 février 2006, N° 288801
11. Conseil d'État, 6ème - 1ère chambres réunies, 29/03/2017, N° 395419

(iv) Ελληνικές Αποφάσεις

1. ΣτΕ 810/1977
2. ΣτΕ 4037/1979
3. ΣτΕ, 797/1981
4. ΣτΕ 3146/1986
5. ΣτΕ 878/1995
6. ΣτΕ 2251/1997
7. ΣτΕ 810/1997
8. ΣτΕ 4664/1997
9. ΣτΕ 4207/1997
10. ΣτΕ. 2274/2000
11. ΣτΕ 958/2003
12. ΣτΕ, 3289/2004
13. ΣτΕ, 2540/2005
14. ΣτΕ 3289/2004
15. ΣτΕ 103/2018
16. ΣΤΕ 1606/2019
17. ΣτΕ, 2777/2020
18. ΣτΕ 1365/2021

(v) Ολλανδικές Αποφάσεις

1. Hoge Raad der Nederlanden, 12 700, 24/06/1986, ECLI:NL:HR:1986:AD3741
2. Raad van State, 26-05-1997, ECLI:NL:RVS:1997:ZF2789
3. Raad van State, 28-05-2008, ECLI:NL:RVS:2008:BD2647
4. Raad van State, 01-10-2008, ECLI:NL:RVS:2008:BF3911
5. Raad van State, 12-11-2014, ECLI:NL:RVS:2014:4099
6. Rechtbank Limburg 21 december 2018 ECLI:NL:RBLIM:2018:12159
7. Raad van State, 14/04/2021, ECLI:NL:RVS:2021:786

(Δ) ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

(i) Κυπριακή Νομοθεσία

1. Κυπριακό Σύνταγμα
2. Νόμος που επικυρώνει τη Σύμβαση Άρχους αναφορικά με την πρόσβαση στην πληροφόρηση, τη δημόσια συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη Δικαιοσύνη σε περιβαλλοντικά θέματα, Αριθμός 33(111) του 2003
3. Περί των Γενικών Αρχών του Διοικητικού Δικαίου (Τροποποιητικός) Νόμος του 2008,

(ii) Ευρωπαϊκή Νομοθεσία

1. Ευρωπαϊκός Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιώματων

(iii) Διεθνής Νομοθεσία

1. UNECE, Convention on Access to Information, Public Participation in Decision - making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention), done at Aarhus, Denmark, on 25 June 1998

(iv) Γαλλική Νομοθεσία

1. Code de l'environnement
2. Code de l'urbanisme

(v) Ολλανδική Νομοθεσία

1. Dutch General Administrative Law Act
2. Wet uniforme openbare voorbereidingsprocedure Awb, Staatsblad 2002, 54 (<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-2002-54.html>), entry into force Staatsblad 2005
3. Wet van 20 december tot wijziging van de Algemene Wet bestuursrecht en aanverwante wetten met het oog op enige verbeteringen en vereenvoudigingen van het bestuursprocesrecht (Wet aanpassing bestuursprocesrecht)
4. Αιτιολογική Έκθεση: Kamerstukken II, 2003-2004, 29 421, nr. 3 - Τροποποίηση διάφορων νόμων στον νόμο περί Ενιαίας Διαδικασίας Δημόσιας Προετοιμασίας Awb (Amendment Act ομοιόμορφη διαδικασία δημόσιας προετοιμασίας Awb)

(E) ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ ACCC

1. Findings of the Compliance Committee with regard to compliance by Denmark with its obligations under the Convention, ACCC/C/2006/18 Denmark, (adopted on 29 April 2008)
2. Findings and recommendations of the Compliance Committee with regard to compliance by Belgium with the Convention, ACCC/C/2005/11 Belgium, (adopted on 16 June 2008)
3. Findings and recommendations with regard to communication ACCC/C/2008/32 (Part I) concerning compliance by the European Union (adopted 14 April 2011)
4. Findings and recommendations with regard to communication ACCC/C/2010/48 concerning compliance by Austria, (adopted on 16 December 2011)
5. Findings and Recommendations of the Compliance Committee with regard to Communication ACCC/C/2008/32 (Part II) concerning compliance by the European Union (adopted 17 March 2017)

(ΣΤ) Ευρωπαϊκή Επιτροπή

1. 2005/370/EC: Council Decision of 17 February 2005 on the conclusion, on behalf of the European Community, of the Convention on access to information, public participation in decision-making and access to justice in environmental matters
2. EC Notice on access to justice in environmental matters, (2017/C 275/01)
3. EC Report on EU implementation of the Aarhus convention in the area of access to justice in environment matters swd 2019 378 final

(Z) ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ

1. Κωνσταντίνα Αμβροσίου, «Η ερμηνεία του εννόμου συμφέροντος από τα κυπριακά δικαστήρια σε διοικητικές υποθέσεις περιβαλλοντικής φύσεως και η ανάλυση της κυπριακής νομολογίας με τη συνδρομή του ελληνικού παραδείγματος.», Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Τμήμα Νομικής, Πανεπιστήμιο Κύπρου

(E) ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

1. ClientEarth Communications, «What is environmental justice?», 27 April 2021, Client Earth, <https://www.clientearth.org/latest/latest-updates/stories/what-is-environmental-justice/>